

ŞURKAV Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi

sayı
19
MAYIS
2014

Şanlıurfa'da
bir soluklanma mekânı...
GÜMRÜK HANI

Sicili-i Ahval
Defterinde
Urfalı Memurlar

Urfa'nın
Kurtuluşu'nda
Aşiretlerin Rolü

Tarihte
Urfa
Süryanileri

Urfa'nın Hayatlı
Taş Evleri

Urfalı Bestekâr:
Ali GENÇEBAY

Vakıfların memleketimizin önemli bir servetini oluşturduğu herkesçe bilinmektedir.

Bu servetten millet ve memleketi gerektiği şekilde faydalandırabilmek için bütün bakanlar kurulunun ve hatta yüce meclisin bu hususu önemle inceleyerek bu büyük müessesenin harap olmaktan korunmasını ve memlekete faydalı bir hale getirilmesini temenni ederim.

K. Atatürk

SAHİBİ
İzzettin KÜÇÜK
Şanlıurfa Valisi / ŞURKAV Başkanı

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Şükrü ÜZÜMCÜ
ŞURKAV Genel Sekreteri

EDİTÖR
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKCÜOĞLU

HUKUK DANIŞMANI
Av. Müslüm C. AKALIN

YAYIN KURULU
Prof.Dr. Abdullah EKİNCİ
Prof.Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Doç.Dr. Mehmet ÖNAL
Yrd.Doç.Dr. A.Cihat KÜRKCÜOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Abdullah BALAK
Halil ALTINGÖZ

ŞURKAV YÖNETİM KURULU
Ramazan SEÇİLMİŞ / Vali Yardımcısı
Adil SARAÇ
Zeki ERDEM
İ. Bakır CANBAZ
Öğr. Gör. Kemal KAPAKLI
Öğr. Gör. S.Sabri KÜRKCÜOĞLU

GÖRSEL YÖNETMEN
Mustafa AKGÜL

SEKRETERYA
Salih KAPLAN

İLETİŞİM
ŞURKAV İdare Merkezi
Balıklıgöl Cıvarı 1252. Sokak No:10
ŞANLIURFA
Tel : 0.414. 215 65 27 - 215 82 00 (Pbx)
Fax: 0.414. 216 89 02
e-mail : surkav@hotmail.com
web adresi: www.surkav.org.tr

Ön Kapak Fotoğraf
Gümrük Hanı / 2014
(S. Sabri KÜRKCÜOĞLU)

Dergideki Yazıların Sorumluluğu Yazarına Aittir.
Kaynak Gösterilerek Alıntı Yapılabilir.

BASKI
Kurtuluş Matbaası - ŞANLIURFA
TLF: 0414 313 65 65

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT
VE ARAŞTIRMA VAKFI YAYINIDIR
ISSN 1308-3449

4 Ayda Bir Yayınlanır (Ocak - Mayıs - Eylül)
ÜCRETSİZDİR

İçindekiler

- 2 Sunuş
İzzettin KÜÇÜK / Şanlıurfa Valisi
- 3 Urfa'nın Kurtuluşunda Aşiretlerin Rolü
Doç. Dr. Mehmet Emin ÜNER
- 13 "Urfa'nın Hayatlı Taş Evleri" Ölçeğinde:
Zaman, Mekan, İnsan ve Şehire Dair Birkaç Söz
M. Yaşar DURU
- 18 Şanlıurfa'da bir soluklanma mekânı...
GÜMRÜK HANI
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKCÜOĞLU
- 25 Bir kalem çelebisi: Mehmet Ali Caduk
Abdurrahim DİNDARZADE
- 28 Sicili-i Ahval Defterinde Urfalı Memurlar
Mehmet KURTOĞLU
- 36 Rıdvaniye'de Hayat, Anılar Ve Bazı Yüzler...
Şahin DOĞAN
- 42 Dârülelhân (İstanbul Belediyesi Konservatuvarı)
1926 Yılı Derlemelerinde Urfa Türküleri - 6 -
Halil ALTINGÖZ
- 48 Sofranızda Halil İbrahim Bereketi Olsun... (3)
Halil CUHADAROĞLU
- 51 Tarihte Urfa Süryanileri
Selahattin GÜLER
- 56 Urfalı Bestekârlar: 15 Ali GENÇEBAY
Abdullah BALAK
- 61 Urfa Dağlarında Gezdiğim Çağlar
Hamza ECE
- 63 ŞURKAV Faaliyetleri

ŞANLIURFA'DAN SELAM

Bir şehrin imajını, eğitim düzeyini ve ekonomisini olumlu yönde etkileyen Turizm adına gerekli her türlü değer ve ortam Şanlıurfa'da kümelenmiştir.

Dünyanın en eski tapınaklarının yer aldığı Göbeklitepe'de yapılan kazı çalışmaları devam etmekte ve Göbeklitepe'nin dünya tarihindeki önemi her geçen gün artmaktadır.

Bu arada Şanlıurfa'nın markalaşma yolunda nasıl bir stratejik vizyona sahip olması gerektiğine dair çalışmalarımız da devam etmektedir. Şanlıurfa'da yaşayan herkesin turizm için yapılacak çalışmalarda topyekûn yer alması gerekmektedir.

Çevre ve peyzaj düzenlemeleri tamamlanan Halepli Bahçe alanında yeni arkeoloji müzesi ve mozaik müzesi ile Balıklıgöl Platosu, Hz. İbrahim'in doğduğu mağara ve Şanlıurfa Kalesi sadece Şanlıurfa'nın değil Türkiye'nin en değerli turizm alanlarından biridir.

Tarihi şehir Harran'da Kaymakamlık tarafından 2013 yılı Turizm Alt Yapısı Mali Destek Programı kapsamında Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın mali desteğiyle yapılan "Kubbeli Şehirde 1001 Gece Sütleri" butik otelinin açılışını gerçekleştirdik. Geleneksel mimarinin örnek alınarak yapıldığı tesis misafirlerin hizmetine sunulmuş olup, Harran'da konaklama ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. Yolların bulunduğu tarihi şehir Harran'ı mutlaka görünüz ki Şanlıurfa geziniz eksik kalmasın.

Doğa Turizmi kapsamında 2007 yılında Milli Park ilan edilen "Tek Tek Dağları Milli Parkı"nda doğa yürüyüşleri yapılmakta ve bisiklet parkuru bulunmaktadır. Tek Tek Dağları'nda tabiatın gölgesinde Doğa ve Milli Parklar Müdürlüğü'nün himayesinde bu güzel alanda gençler, sporcular, doğaseverler ve bisikletçiler bir araya gelmektedirler. İlkbahar'da bu güzelliği görmelisiniz. Güzel bir çevre düzenlemesi yaparak burayı doğaseverlerin yürüyüş yapabileceği, piknik yapabileceği ve dinlenebileceği güzel bir alana çevireceğiz.

Tarihi kent merkezinde Yıldız Meydanı arkasında kamulaştırılan 13 tane tarihi Urfa evini restore edip, 200 yataklı butik bir otele dönüştürerek çok yakında turizme kazandırmış olacağız.

Bu arada Şanlıurfa'da çok sayıda vakıf eserinin restorasyonu devam etmektedir. 25 yıldır kullanılmaz durumda olan ve mülkiyeti Urfalı Âlim Abdurrahman Buluntu Hoca'ya ait tarihi Urfa evinde de restorasyon çalışmalarımız sürmektedir. ŞURKAV'a yapışlet modeli ile kültürel amaçla kullanılmak üzere 15 yıllığına verilen bu tarihi ev kısa sürede ayağa kalkacaktır. Hocamızı rahmetle yâd ediyorum mekânı cennet olsun. Varislerine, bu evi restore edilmesi için ŞURKAV'a verdiklerinden dolayı teşekkür ediyorum

Şanlıurfa'yı "UNESCO Dünya Gastronomi Şehri" ünvanına kavuşturmak üzere başlatılan girişimlerimiz devam etmektedir. Dünya'da sadece beş şehrin kazandığı "UNESCO Dünya Gastronomi Şehri" ünvanına altıncı şehir olarak talip olan Şanlıurfa, bu girişimde birçok kesimden destek görmektedir. Bu ünvanın elde edilmesiyle Şanlıurfa turizmüne önemli katkı sağlanacaktır.

Hedefimiz Şanlıurfa'nın önümüzdeki yıllarda 2 milyon turist sayısını yakalamasıdır. Bunun için engel görmemekteyiz. Misafirlerimize Şanlıurfa'da her zaman ev sahipliği yapmaktan mutluluk duymaktayız.

Şanlıurfa'nın bilinmeyen veya az bilinen değerlerinin araştırmaları dergimizde yayınlanmasında emeği geçenleri kutluyorum.

İzzettin KÜÇÜK
Şanlıurfa Valisi
ŞURKAV Başkanı

Urfa'nın Kurtuluşu'nda Aşiretlerin Rolü*

Doç. Dr. Mehmet Emin ÜNER
Harran Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
meuner@harran.edu.tr

"Mili Mücadele'de Güney Cephesi" denilince akla Maraş, Antep ve Urfa gelir. Bu tebliğde bu üç şehirden "Urfa'nın kurtuluşunda aşiretlerin rolü" başlığı altında birbirini tamamlayan üç konu ele alınacaktır. Evvela şehrin İngilizler ve Fransızlar tarafından işgalinden kısaca da olsa bahsedilmeden "kurtuluş" havada kalır. İkincisi işgalci güçlerin, İngilizlerin ve Fransızların aşiretlere yönelik çalışmaları bilinmeden aşiretlerin fedakârlıkları anlaşılabilir. Üçüncüsü aşiretlerin gösterdikleri çabalar.

Bilindiği gibi, İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle imzalanan Mondros Mütarekesi hükümleri uyarınca Anadolu'yu işgal etmeye başladılar. Buna göre 6 Kasım'da Çanakkale'ye gelen bir İngiliz heyeti ile yapılan anlaşma ile Boğazlar İngilizlere teslim edildi. İngilizler; Çanakkale, Musul, Batum, Antep, Konya, Maraş, Bilecik, Samsun, Merzifon, Urfa ve Kars'ı işgal ettiler. Fransızlar ise; Trakya'daki demiryollarının önemli noktalarıyla, Dörtöl, Mersin, Adana ve Afyon istasyonlarını işgal ettiler. İtalyanlar önce pasif kaldırlarsa da Yunanistan lehine siyasi gelişmeler görünce Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i işgal ettiler. Konya ve Akşehir'e de bir birlik ile yerleştiler.

Urfa iki defa işgal edildi. Önce İngilizler tarafından işgal edildi ve yaklaşık altı ay devam etti. Daha sonra aralarındaki anlaşma gereği buradan çekilerek Fransızlara bıraktılar.

Eski Saray, Mutasarrıflık binası

Urfa Şehir Merkezi'nin İngilizler Tarafından İşgali

Urfa çevresinde İngiliz işgal hareketleri sürerken(1), Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu Komutanlığı; İngilizlerin bir tabur kadar askerle Birecik'i işgal ettiğini, Urfa ve Adıyaman'ın da işgal şayialarının dolaşmakta olduğunu ve buna uyanık bulunulmasını, bir emirle birliklerine duyurmuştu(2). Ancak çok geçmeden İngilizler, 24 Mart 1919 günü öğle vakti 400 kişilik bir kuvvetle Urfa'ya girerek şehri işgal ettiler. Şehre giren işgalci İngiliz komutanı Beddy doğrudan Mutasarrıflık önüne giderek silahları binaya çevirip, küstah bir eda ile "Galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?" diye sordu. Mutasarrıf Nusret Bey(3), "Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamaya çıkmak bir Türk Mutasarrıfına yakışmaz. Bir misafir gibi gelseydiniz sizi Birecik'te karşıladım" dedi(4).

Nusret Bey 1918'de Urfa'da çocuklarıyla

İngilizlerin şehri işgalini Urfa'da bulunan 1. Süvari Alayı Komutanı Binbaşı Hüseyin şu şekilde rapor etmiştir. İngiliz yarbayı ve iki subayın bindiği binek otomobil ile bir zırhlı otomobil ögleüstü Urfa'ya girerek mutasarrıfın yanına gittiler. Mutasarrıfla bir süre görüştüktan sonra Askeri Hastaneyi ve civardaki binaları dolaşarak, İsviçreli Yakop'un evine misafir oldular(5).

İsviçre Misyoner Hastanesi (Günümüzde El Sanatları Merkezi)

İşgal Komutanı, askerlerini yerleştirecek bina istemiş kendisine boş bulunan Süvari Kışlası gösterilmiş, ancak burayı beğenmeyen Komutan, Gureba Hastanesi'ndeki (Millet Hastanesi) hastaları dışarı atarak, hastaneyi işgal ettiği gibi, gözleri görmeyen Mahmut Nedim Efendi'yi ve ailesini de konağından atarak, burayı da işgal etmiştir. İşgalin gerçekleşmesinden hemen sonra İngilizler şehrin resmi haberleşmelerini kontrol altına aldılar, gizli ve özel şifrelerle haberleşmeyi kaldırdılar.

Mahmut Nedim Konağı (Günümüzde Kurtuluş Müzesi)

Gureba Hastanesi (Millet Hastanesi)

İngilizlerin Mondros Mütarekesine dayanarak Urfa'yı işgale kalkmaları hiçbir sebebe dayanmıyordu. İngilizler Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada, Halep dolaylarında ve hatta Halep'in güneyinde idiler. Halep'in işgali, İngiliz kuvvetlerinin emniyeti bakımından, İngilizlerce bir sebep olarak gösteriliyordu. Fakat Halep'in ikiyüz kilometre kuzeydoğusunda bulunan Urfa'nın işgaline hiçbir hakları olmadığı gibi, burada bir asayişsizlik vesaire gibi sebepler de meydana gelmiş değildi(6).

Bu işgalin asıl sebebi, İtilaf Devletleri arasında imzalanan gizli Sykes-Picot Anlaşması'na dayanmakla beraber, Musul ve üç bağımsız sancak olan Urfa, Maraş ve Anteb Fransızlara bırakılmıştı. Ancak petrole karşı, bu üç ili bir koz olarak Fransızlara karşı kullanmak niyetinde olan İngilizler, yöreyi işgal etmeyi çıkarları açısından gerekli saymışlardı. Zaten ileride pazarlık konusu yapabilmek için, işgal ettikleri bu yörede, halkın nabzını yoklamak ve siyasi bölücülük propagandasından öte herhangi bir faaliyete de girememiş, aradıkları taraftarları da bulamayıp, aksine bir dirençle karşılaşınca kısa bir süre sonra buradan ayrılmışlardır(7).

İngilizler, bölgedeki faaliyetlerini iki noktada yoğunlaştırmış ve şehir merkezinde, özellikle gayrimüslimlerle münasebet kurmaya çalışırken, çevrede aşiretleri hedef almışlardı. Tebliğin asıl konusu aşiretler olmakla birlikte, İngilizlerin gayrimüslimler özellikle Ermenilerle olan ilişkilerine de bir paragraf açmak gerekir.

İngilizler şehir merkezinde de gayrimüslimlerle özellikle Ermenilerle ilişkilerini güçlendirmeye çalışıyorlardı. Şehre İngilizlerle birlikte gelen gönüllü Ermeniler de, Ermeni Mahallesi'nde Ermeni gençlere silah talimi yaptırıyor, genellikle Ermeni Mahallesi'ne yerleşmiş olan İngiliz askerleri tahrik edilerek onların Müslümanlar aleyhine tavır almaları sağlanıyordu. Şehirde bir emniyetsizlik havasının varlığını ispat için birdenbire çanlar çalınıyor, bunun üzerine bütün Ermeniler dükkânlarını kapatarak, telaşla evlerine çekiliyorlardı. Ancak, İngilizler bir süre sonra bu tahriklerin yersiz olduğunu anlayarak askerlerini disiplin altına aldılar. Müslümanlarla daha iyi ilişkiler kurma yoluna gittiler(8).

Müftü Hasan Efendi'nin ifadesine göre, Ermenilerin bu şımarık hareketlerine son vermeleri için işgal komutanı şehirde Ermenileri temsil edebilecek kişileri dairesine çağırarak onlara şöyle der:

"Bu memleket ihtimal ki yine Osmanlıların kalır yahut bizim idaremizde bırakılır veya başka bir hükümet olur. Burada kim hükümet yaparsa yapsın daima çoğunluk Türk ve Müslümanlardadır. Eğer siz bu yurttan yaşamak isterseniz Türk ve Müslümanlarla iyi geçininiz ve onlara hürmet ediniz. Bu fikirde değilseniz bu memlekettten muhafazamız altında çıkabilirsiniz". Bunun üzerine 800 Ermeni'nin Urfa'yı terk edip Halep'e gittiklerini kaydeder(9).

İngilizlerin ilişki kurmaya çalıştığı ve devlet aleyhine kışkırtmaya çalıştığı ikinci grup ise asıl konumuzu teşkil eden aşiretler idi. İngilizler, bütün aşiretlerle irtibat kurmaya ve onları Osmanlı Devleti aleyhine çevirmeye çalışıyordu. Ancak çevrede çok kalabalık bir aşiret olan Milli Aşireti'ne ise "özel önem" vermiş(10), bu sebeple bu aşiret ve liderlerini elde etmek için çok yoğun bir çalışma içerisinde bulunmuşlardır. Bu aşiretin liderleriyle sürekli haberleşen İngilizler, casusları vasıtasıyla mektup ve hediyeler göndermeyi ihmal etmemişlerdir. İngilizler Hamidiye Alay(11) Komutanı İbrahim Paşa'nın oğlu Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey ile görüşmek için birçok defa Halep ve Urfa'ya davet ettiler. Mahmut Bey bu davetlere iltifat etmeyince bu sefer İngiliz General Barrow 30 Haziran 1919 tarihinde Yüzbaşı Woolley vasıtasıyla bir mektup gönderdi:

"Milli Kürt Kabilesi Reisi İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey, evvelâ selamlarımızın kabulünü rica ederim. Mektubunuz dolayısıyla hakkınızda edindiğimiz izlenimlerden esinlenerek Suriye İngiliz ordusu Kumandanı General Barrow, bana aşağıdaki emri gönderdi:

Bindirilmiş çöl kıtaları kumandanı Generale hitaben yazmış olduğunuz mektup kendisi tarafından büyük bir memnunlukla okunmuştur. General, 30 Haziran'da Urfa'daki birlikleri teftiş etmek üzere anılan bölgeye bir gezi yapmak istediğinden aynı tarihte sizi Urfa'da görmeyi ümit etmektedir. Bu münasebetle kendisinin beslemekte olduğu en derin ve içten duyguların gerek size gerek pederinize ve kabileniz şeyhlerine duyurulması hususunun yerine getirilmesini bana tevdi etmiştir.

General ile buluşmak ve görüşmek fırsatını kaçırmayacağınızı tahmin etmekteyim. Bu görüşmemize engel hiçbir bir durum yoktur. Diğer taraftan bu mülakat bizi ziyadesiyle sevindirecektir. Zira Büyük Britanya Hükümeti Kürt Milleti ve Kürdistan işleriyle pek yakından ilgilenmek arzusundadır. Bu hususta iyi bir neticenin alınacağını ve bu arada daha birçok hayırlı işlerin başarılacağını tabii addetmek gerekir.

Mister Jackson size ve erkek kardeşleriniz İsmail, Halil, Timur ve Abdurrahman Beylere ve bütün kabileniz şeyhlerine en samimi duygularını aynı zamanda sarsılmaz dostluklarını arz eder"(12).

Mahmut Bey, bu davete icabet etmedi. Yüzbaşı Woolley'e sebep olarak da "Aneze Aşireti Meselesi"ni göstermişti. Esasen Mahmut Bey, bu görüşme teklifini 13. Kolordu Komutanlığına bildirmiş ve nasıl hareket etmesi gerektiğini sormuştu. Kolordu Komutanı da katılmamasını tavsiye etmişti.

Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey

Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey, Mondros Mütarekesinin imzalanmasından beri İngilizlerin Milli Aşiretini kendi tarafına çekebilmek için gösterdikleri politikayı ve çalışmalarını ve buna karşı aşiretin gösterdiği tavrı şöyle dile getiriyor:

"...Halep'deki İngiliz generali, reisleri kandırmak maksadıyla evvelâ Viranşehir'e topçu kurmay yüzbaşı Woolley'i gönderdi. Bu zat geldiği zaman Kolordu, Osmanlılık şan ve şerefiyle mütenasip misafirperverlikte iyi muamelede bulunmak ve siyasi vakarımızı göstermekte uyanık olmak lüzumunu emretti. Yüzbaşıya Osmanlı Hilafetine olan bağlılık ve kulluğumuzu açıkladık ve kutsal vatanımız hakkında ta'rizâtta bulunmamalarını aksi halde milli emellerimizi son damla kanımızla müştereken muhafaza edeceğimizi söyledim ve Generale de bu hususu bildirdim.

Yüzbaşı Woolley'den birkaç gün sonra Binbaşı Noel Viranşehir'e geldi ve bana reislerimize verilmek üzere beraberinde 40-50 bin lira da getirmişti. Bu parayı vermek için çok çalıştı. Vatanımızı, dinimizi, milletimizi, bilhassa Hilafete olan bağlılık ve kulluğumuzu, temiz İslam milletine olan desteğimizi 50 bin liraya satmayacağımızı ve paraya muhtaç olmadığımızı, milli namus ve memleket huzurunun parayla satılacak bir şey olmadığını, cevaben çadıra misafir olmasa idi kendisini parça parça ettireceğimi münasip bir dille bildirdim. Bu sözden galeyana geldi. Büyük bir tahammülle bizim Kürt ve Kürdistan'la alakadar olmadığımızı, Kürdistan hakkındaki düşünce ve maksatlarını icra ettireceğini söyledi. Cevaben bizde Kürtlük, Türklük, Araplık gayesi olmadığından Osmanlı Hilafetinden gördüğümüz büyüklüğün karşılığını bugün yapacağımızı, beyhude yere vaat tehdit ve gayede bulunmamasını ihtar ettim.

Irak Necid'e kadar her tarafa bütün aşayire, dini, milli, içtimai beyannameler gönderdim. Son harekâtı milliyet'in muvaffakiyeti bize daha fazla ümit vermiştir. Vatandaşlarımız mebus seçiminde gaflet göstermeyerek vatanın en namuslu evladını seçerlerse iç ve dış siyasetimizde muvaffakiyetimiz muhakkaktır. Biz vatanın selametine bütün varlığımızla daima sadakat ve bağlılıkla çalışacağız. İcabında Selahaddin Eyyubi'nin ahfadı olduğumuzu ve Yavuz Selim'e verdiğimiz söze de sadık kaldığımızı âleme göstereceğiz".(13)

Mahmut Bey'in konuşmasında görüldüğü gibi, Milli Aşireti İngilizlerin ne parasına ne de başka vaatlerine iltifat etmemiştir. Sadece Milli Aşireti değil, -bir iki istisna dışında- bütün aşiretler aynı tavrı gösterdiklerine tarih şahittir.

Şehrin Fransızlar Tarafından İşgali ve Aşiretlerin Tavrı

Bu arada İngilizler, Fransızlarla yaptıkları anlaşma gereği, Urfa, Antep ve Maraş Fransızlara bırakılacak, Musul'da İngilizlere verilecekti. Aslında İngilizler Anadolu'da işgal ettiği yerleri Fransızlara karşı pazarlık konusu yaparak, Musul'u elde etmek istiyordu. Böylece istediğine kavuşmuş oluyordu. Böylece bu üç sancaktaki İngiliz birlikleri yerlerini Fransız askerlerine bırakıyordu. Musul'u elde etmiş olan İngilizler, sonuç alamadıkları alanlardan çekilmeye hazırlanmış bulunuyorlardı. Nihayet, Urfa, Antep ve Maraş'taki birlikler değiştirilmeye başlandı. İngilizler daha Fransızlar gelmeden hazırlıklarını tamamladılar ve General Allenby'in emrindeki İngiliz askerleri Fransız birliklerini beklemeden, Sykes-Picot çizgisinin batısında kalan garnizonları boşalttılar.

İngiliz askerleri yöreden çekilirken, İngiliz işgal komutanları Urfa şehir merkezindeki eşrafı toplayarak silah ve cephane ihtiyaçlarının olup olmadığını, eğer istiyorlarsa yardımda bulunabileceklerini bildirdiler. Aynı zamanda Fransızların pek savaşçı bir millet olmadıklarını anlatarak, Fransızlar aleyhinde kıskırtılar. Bu sırada Fransızlara da şehirde ve çevrede mevcut Ermenilerin birçoğunu silahlandırdıklarını söyleyen İngilizler, iki tarafı karşı karşıya getirmeyi amaçlamışlardı. İngilizlerin bu tarz hareket etmelerindeki sebep; Fransızları Urfa, Maraş ve Antep sancaklarında meşgul ederek, Irak bölgesinde hâkimiyetlerini sağlamlaştırmayı istemelerindendi(14).

Fransızlar 30 Ekim 1919'da 300 kişilik bir kuvvetle şehre girdiler. Fransız askerlerinden bazılarının Türkçe şarkı söylemelerinden onların Fransız üniforması giymiş Ermeniler olduğu anlaşılıyordu(15). Fransızların şehre girişini devrin şahitlerinden Müftü Hasan Efendi yazdığı hatıralarında şöyle anlatmaktadır.

Müftü Hasan Efendi (Açanal)

“1335 (1919) yılının Kasım ayında Yüzbaşı Lambert isminde bir Fransız zabiti (subay) maiyetindeki Fransız işgal kuvveti Tunus ve Cezayirli müstemleke (sömürge) askerleri ile Urfaya girmişti.

Binbaşı Baros, Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e memurlarla Fransızları tanıştırayım demiş, Ali Rıza Bey de Urfa eşrafı ile bazı memurları ve beni beraberine alarak Lambert'in geldiği günün ertesi günü Fransız karargâhına gidilmişti.

İngiliz Binbaşı Baros takdim merasimini yaptıktan sonra Urfa halkından Fransız subayına takdirdâr bir şekilde (övgü ile) bahsetti.

“Urfalılar iyi insanlardır. Memlekette asayişsizlikten şikâyet edildiği için biz şehri işgal ettik. Fakat burada hiçbir asayişsizliğin bulunmadığını gördük” demiş ve Urfalılara işgalin haksız olduğunu anlatmak istemişti. Bu yorumun, halkı Fransız işgali aleyhine bir teşvik olduğu şüphesizdi”(16).

Devrin şahidi Müftü Hasan Efendi, İngiliz ve Fransız işgal politikalarını karşılaştırırken şunları söylemektedir:

“İngiliz işgali ile Fransız işgali arasında çok farklar vardı.

İngilizler işgallerini hissettirmiyorlardı. Memlekette bir misafir vaziyetinde idiler. Adliye, mülkiye, maliye daireleri vazifelerini evvelki gibi ifa ediyorlardı. Bütün dairelerde Osmanlı kanunları hâkimdi.

Fransız işgali ise memleketi bir müstemleke (sömürge) şekline koymak istiyordu. Kumandanlar şurada burada memleketi benimsediklerini söylüyorlardı. Bütün dairelere kontrol memurları koymuşlardı. Mahkemelere, maliye işlerine müdahale ediyorlar her memurdan hesap soruyorlardı. Mülkiye işlerine ise büsbütün el koymuşlardı.

Türk bayrağının artık hükümet dairelerine çekilmeyeceğini, yalnız resmi günlerde camilere çekilebileceğini mutasarrıfa tebliğ etmişlerdi. Fransız işgalinin, Fransa'nın memleket üzerindeki emelinin ne olduğunu anlamakta gecikmemiştik. Tehlike olanca vahametiyile (tehlikeli hali ile) görünüyordu. Fransız işgali Türk hâkimiyetinin hitamına (son bulmasına) bir mukaddime (başlangıç) teşkil ediyordu. Herkes esaret fermanının okunacağına kani olmuştu. Urfa bir Fransız müstemlekesi (sömürgesi) oluyordu”.(17)

Fransızların şehri işgal etmelerini ve buradaki uygulamalarını ilk protesto eden aşiretler olmuşlar ve devlete taraf olduklarını Urfa Mutasarrıfı kanalıyla Dâhiliye Nezaretine gönderdikleri telgrafla deklare etmişlerdi:

“Tarihen bilinmektedir ki Urfa Sancağı Selçukîlerden beri Türklerin ve Eyyubîler zamanında perişan Kürtlerin kadim vatanıdır. Yüzde beşi aşmayan gayrimüslim unsurlara göre büyük bir çoğunluk oluşturan sancağımız, mektepleri, camileri ve bütün uygarlık eserleri ve kurumlarıyla Osmanlı memleketidir. İtilâf Devletleri Yüksek Meclisi'nce adalet ve haktanırlık esasları içinde istişare ettiğimiz, Osmanlı Devleti'nden ayrılmamak kesin kararında bulunan Berazi Aşireti olarak Türklerle birlikte oluşturduğumuz çoğunluğumuz göz önüne alınarak herhalde Osmanlı topluluğunda kalacağımızı Barış Konferansı adalet huzuruna iletilmesini milli mukadderatımız adına arz ederiz”(18).

Pijanlı Aşiret Reisi Galipbeyzâde Mustafa
Bütün Berazi Aşiret Reisi Şahinbeyzâde Mustafa
Dınai Aşiret Reisi Halitbeyzâde Salih
Şeddadi Aşiret Reisi Gökoğluzâde Haşim
Didan Aşiret Reisi Melikzâde Mustafa
Milli Aşiret Reisi Mehmet
Osmanlı Aşiret Reisleri
Bozankara Yahya
Şeyh Yoranzâde Yusuf ve Hacıhırdızâde Mehmet
Reisi Abdulkadir

Aşiretlerin bu protestolarına rağmen, Fransızlar da İngilizler gibi, aşiretleri kendi taraflarına çekebilmek için yoğun bir çaba harcamışlardır. Zira işgalcilerin burada tutunabilmeleri için aşiretlerle işbirliği yapmaları “elzem” idi. Ancak bütün çabalarına rağmen Seyale Aşireti Reisi Salih Abdullah ile Ketkan Aşireti Reisi Basravi dışında taraftar bulamadılar. Zaten bu iki aşiret Fransızlardan önce bölgeyi işgal eden İngilizlere de taraftar olmuşlardı. Bunlar dışında kalan aşiretler Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmişlerdir.

Mesela, Jandarma Komutanı Ali Rıza Bey 17 Aralık 1919 tarihli bir raporunda bölgenin büyük aşiretlerinden Berazi Aşireti hakkında şunları yazmaktadır(19):

Kuvvayı Milliye Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey

“Arappınar İstasyonu’ndaki Fransız Müfreze Komutanı, Şahinbeyzade Mustafa Bey’e tezkere yazarak davet etmiş ve Mustafa Bey, lüzumu var ise, kendisinin köyüne gelmesini bildirmiş; ertesi gün Müfreze Komutanı, Mustafa Bey’in çadırına henüz gelip daha ayakta iken hangi hükümeti istediğini ve cevap verildikten sonra oturacağını söylemesi üzerine hayrette kalan Mustafa Bey, kendisinin Osmanlı Hükümeti’ne mensup bir aşiret reisi olduğunu ve oturmasını ve görüşme veya maksadı var ise konuşmasını teklif ederse de “hayır anlaşıldı zannederim burasının Fransız ülkelerine katıldığını bilmiyorsun, zaten sizin hakkınızda da istihbaratım vardır” demiş ve oturmadan dönmüştür. Düşünülen her türlü harekâta karşı Mustafa Bey’in hazırlık yaptığının haber verilmekte olduğu arz olunur”.

Aynı sayfanın dipnotunda ise Fransız subayı ile Mustafa Bey arasında geçen konuşma şöyle nakledilmektedir:

Şahinbeyzade Mustafa Bey (Bozan Bey’in kardeşi)

“Şahinbeyzade Mustafa Bey’in, Fransız subayın sorusuna kahve ve yemekten sonra cevap vereceğini belirtmiş, Fransız subayının, “bu soruma cevap vermedikçe yemeğinizi yemeyeceğim” biçiminde konuşması üzerine de Mustafa Bey’in, “İster yeyiniz, ister yemeyiniz. Ben altıyüz senedir Osmanlıyım ve yine Osmanlı olarak öleceğim” demiştir.

Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey de Osmanlı Devleti ile beraber hareket edeceğini, milli mücadeleye katılacağını gerekçeleri ile birlikte maddeler halinde Urfa eşrafına çektiği bir telgrafla deklare etmiştir(20).

“Madde 1: Düşmana söz vermek değil umum Diyarbakir sükkânile (halkı ile) beraber din ve vatan ve hâkimiyet-i Osmaniyeye uğruna milletçe verilmiş ve cihana ilan edilmiş olan mukarreratı her zaman icraya hazırız. Bu husustaki azim ve kararımızın katiyeti dahi ilan edilmiştir.

Madde 2: Eben ecdadımız (baba ve dedelerimiz) bu uğurda şehit ve gazi olarak öldü. Mukaddes padişahımızın büyük ecdadı bu azim ve irade ile namus-ı hilafet-i İslamiyeyi muhafaza ve müdafaa edip din-i mübin-i Ahmediyeyi düşmana bazıce ettirmedi.

Madde 3: Biz de onların ahfadı olduğumuzu, Şarktan Kur’an-ı Kerim’i kaldırmak gayesini takip edenlere karşı ispat edeceğiz.

Madde 4: Koca muazzam ve muhteşem hükümet altıyüz küsur senede ecdad ve ahfadımızın namus ve şerefini millet-i İslamiyeye istinad ederek muhafaza etti. Bugün biz de Cenab-ı Hakk’a, Mahbub-ı Ekrem’e (Peygambere) ve sevgili padişahımıza müsteniden dinimizi vatanımızı tarihlere şan veren nam-ı Mübeccellimizi (yüce adımızı) muhafaza ve müdafaa edeceğiz.

Madde 5: Bugün temin-i hayat ve yaşamak için ölmekten öldürmekten asla kaçmamağa ve hiçbir şeyden çekinmeğe azmettik. Malımızla canımızla çalışıp hukuk-ı meşrua malik olmaz isek bizim için yaşamak kalmamıştır.

Madde 6: Vatanımızın her tarafını yangınlar sarmıştır. Kardeşlerimiz Garb-i Anadolu’da Yunanlılarla çarpışıyor. Bizler de yarın Şark-i Anadolu’da idame-i hayat için çarpışacağız.

Madde 7: Düşman bizleri gafletle avlamaması için hazır olunuz. Aksi halde dinimiz imha, namusumuz Ermeni ayağı altında kalacaktır.

Madde 8: Bu müdahale-yi işgal Türklük, Araplık, Kürtlük gayesi değildir. Ancak İslamiyetin imhası, Kur’an-ı Kerim’i şarktan kaldırmak kaziyesidir.

Madde 9: Esas maksadı, düşmanın takip etmekte olduğu başlıca gayeyi takdir ve teemmül edemeyeceklerin (düşmanın takip ettiği amacı idrak edemeyenlerin) irşat ve tenvirini hamiyet-i diniye ve vataniyelerinden bilhassa rica ve semeratını intizar eyleriz.

Müdafaa-yı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Milli Aşireti Reisi Mahmut”

Aşiretlerin Çabaları

Urfa’da Mutasarrıf Nusret Bey zamanında milli teşkilatlanmanın temelleri atılmış ve şehrin ileri gelenlerinin de yardımı ile 600 kişiden oluşan bir milis kuvveti meydana getirilmişti. Ancak, Nusret Bey’in Tehcir suçlusu olduğu iddiasıyla tevkif edilerek İstanbul’a gönderilmesinden sonra bu milis taburu da dağıtılmıştı. Bu arada milli çalışmalar da hız kesmişti. Şimdi Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Ali

Hacikamilzade Hacı Mustafa

Rıza Bey'in önderliğinde yeniden hız kazanmıştı.

Ali Rıza Bey Anadolu'nun her tarafında Müdafa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmakta olduğunu görmüş olduğundan, Müdafa-i Hukuk çalışmalarını hızlandırmıştı. Ali Rıza Bey, azimle çalışırken, o sırada Sancak İdare Meclisi Üyesi olan Hacı Kâmilzade Hacı Mustafa'nın gizli müracaatı ve Hacı Mustafa Efendi'nin hazırladığı on iki kişiden oluşan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti 4-5 Eylül 1919 gecesi Urfa Kale Mahallesi'nde Güllüzade Osman Efendi'nin evinde kuruldu(21).

Fransızlar, Urfa'yı işgal ettiklerinde, Urfa merkezinde milli

Küçük Hacı Mustafa (1) Şellizade Ali Efendi (2), Sofizade Hacı Mustafa Çavuş (3) ve Onikilerden'den vefat edenlerin çocuklarıyla

harekete uygun bir ortam hazırlanmış bulunuyordu. Cemiyet Fransız işgali ile birlikte aşiretleri de kapsayacak şekilde daha geniş çaplı bir örgütlenmeye başladı. Ancak Binbaşı Ali Rıza Bey'in yoğun faaliyetlerinden şüphelenen Fransızlar, onu görevden alınması için Mutasarrıf'a yazı gönderdiler. Mutasarrıf da aynı gün kendisine tebliğ etti. Tutuklanmaktan çekinen Ali Rıza Bey gece şehri terk etti. Onun yerine Yüzbaşı Ali Saip atandı.

Ali Saip 29 Aralık 1919 günü Urfa'ya gelerek, Urfa Jandarma Tabur Komutanlığı görevine başladı. Ali Saip, Urfa Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin başına getirildi. Yapılacak mücadele için aşiretlerin gücüne güvenen ve onlara büyük önem veren Ali Saip Bey, Urfa çevresinde mevcut bütün aşiretlere hitaben bir bildiri hazırlayarak gönderdi. Bildiri şöyleydi(22):

"Fransızlar'ca işgal edilmiş olan Adana vilayetinde

Ali Saip Bey (Ersavaş)

yapılan zulüm ve kötülüklerden sizin habersiz olduğunuzu görüyorum. Adana'ya Fransız ayağı bastığı günden itibaren din, namus, haysiyet ve şerefe tecavüz başladı. Burada da aynı zulümler başlamak üzere bulunuyor. Fransız kumandanı, muvazzaf jandarmaların terhisıyla gönüllü nefer kaydet-tirileceğini söyledi. Bundan maksat da hazırladıkları 300 Ermeni jandarma kaydet-tirmektir. Adana ve Kozan'da kulağı kesilen ve gözleri oyulan Müslümanları gözümle gördüm. Bu felaket görmüş bölgeden; bağrım, ciğerim yanık olarak buraya geldiğim ve burada da aynı kötülüklerin başlamak üzere bulunduğu vakıf olduğum için sizi uyarmayı, verilmiş bir görev sayıyorum.

Fransız kumandanı burada izleyecekleri politikayı açıkça söylüyor: 'Kürt Aşiretlerini parayla elde ederek reislerini birer vesile ile ellerinden alıp bahaneyle kendilerini Cezayir ya da Tunus'a nakledeceğiz. Bu suretle Kürt ve Ermenilerden Fransız subaylarının kumandasında askeri birlikler oluşturup ve onların dinsel duygularından parayla bizlere bağlı ulema aracılığıyla yararlanıp yavaş yavaş Diyarbakir, Harput, Bitlis, Erzurum, Van vilayetlerini işgal edeceğiz. Maksadımız göçebelige son vererek insanlığa hizmettir. Bunun için işe Kürtleri Türklerden ayırmak suretiyle başlayacağız' diyor.

Ey Aşiret Reisleri! Bilirsiniz ki bundan 40 yıl önce de Doğu illerini Ermenistan yapmak istiyorlardı. Eğer babalarımızın direnç ve inançları olmasaydı, bugün mahvolmuştuk. Dünyada İslamiyeti koruyan özgür ve bağımsız olanlar ancak Türkler ve Kürtlerdir. Ve bugün İslamiyet ve vatan tehlikededir. Siz ki bütün bir Hıristiyan âlemine karşı Kudüs'ü koruyan Selahaddin-i Eyyubi'nin torunları-sınız. İslamiyet ve vatan sizden imdat bekliyor. Düşman istilasına uğrayan memleketlerden kanlı dumanlar çıkıyor. İki günden beri Maraş'ta kanlı çarpışmalar oluyor. Ayntab ayaklanmaya hazır bulunuyor. Anezeler de buraya gelecekler. Haçim Bey nerede ise ona haber gönderiniz. Ve aranızda bir anlaşmazlık varsa bunu erteleyip elele vererek tek kitle halinde Fransızların ve Urfa'nın karşısında görünmenizi rica ederim. Urfa, sizi bekliyor. Gönderdiğim gizli talimata aynen uyulması esenliğimizin gereğidir. En namdar hanedan ve aşiret reisi olduğunuzu dünyaya ispat edecek zaman bu zamandır. 7.1.1336 (7 Ocak 1920) Ali Saip"

Yüzbaşı Ali Saip, aşiret reislerince Fransız işgal kumandanlarına verilecek ultimatom metni de gönderdi. Ultimatom sureti şöyleydi: "Gerek Wilson ilkelerine ve gerekse Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak memleketi sebepsiz işgalinizi şiddetle red ve protesto eder ve kısa bir müddet içinde bulunduğunuz yeri boşaltmadığınız takdirde zorla ve savaşarak çıkartılmanız yoluna başvurulacağından bu suretle akacak kanların sorumluluğu tamamen size ait olacaktır".

Ali Saip Bey'in bu çağrısına hemen hemen bütün aşiretlerden olumlu cevaplar geldi.

Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'den, Ali Saip Bey'e "Emelleriniz ve amaçlarınız hükümetimizin bağımsızlığını ve egemenliğini sağlamaya ve bugüne kadar izlediğimiz amaca uygun olduğundan bu konudaki azminizi ve kararınızı takdis. Yardıma koşmak için gerekenlere yazdık, hazırlanıyoruz(23).

Bu çağrıya Aneze ve Berazi Aşiretleri birleşerek Harran civarındaki demiryolu hattını tahrip etti ve aşiretler Arappınar'da Fransızlarla çatışmaya girdi. Aneze Aşireti Reisi Haçım Bey ile Berazi Aşireti Reisi Şahinbeyzâde Mustafa Bey, Arappınar ve Suruç'ta mevcut Fransızların 24 saat içerisinde çekilmeleri için ultimatom vererek cevap verdiler (24).

Suruç'taki aşiretler Antep tarafından Urfa'da bulunan Fransızlara yardımların yetişmemesi için bütün gücüyle çalıştılar. Kimi zaman demiryolunu tahrip ettiler, kimi zaman Fransızlarla çatışmaya girdiler, ama bu taraftan takviye kuvvetleri ve işenin Urfa'ya ulaşmasını engellemeyi başardılar.

Suruç'taki Berazi Aşireti Reisi Şahinbeyzâde Bozan Bey aşireti ile birlikte Fransızlara karşı mücadele ederken, çok zor durumlarda kaldığı, malı mülkü talan edildiği hatta evlerini bile kaybettiği de oldu

Şahinbeyzâde Bozan Bey(25), 9 Mart 1920'da Urfa Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na uzunca yazdığı mektupta, Cerablus tarafından gelen treni durdurmaya ve demiryolunu tahrip etmeye çalıştıklarını ancak Fransızlarda otomatik

Berazi Aşireti Reisi Şahinbeyzade Bozan Bey

tüfeklerle birlikte birde dağ topunun bulunması işlerini zorlaştırdığını ancak buna rağmen çekilmediklerini belirtiyor. Fakat Fransızlar onların demiryolunu rahat bırakmaları sağlamak için köylerine doğru yürüyüşe geçmeleri üzerine "bizde mecburen ateşi keserek düşman, köyle muvasalat etmeden aileyi kurtaralım diye köye doğru gittiğimizde düşman dehşetle hücumda devam ve biz de mukavemetle ailemizi ikişer yorganla öküze ve ineklere yükleyerek köyden uzaklaştık. Biraz sonra düşman salıf'uz-zıkrkesanla köye gelerek top ateşi ile evlerimizi harap ve köyü tamamı ile ihrak ettiler. Uzaktan ateşi görüp ve hissetmiş isek de en son kuvvetimizin onbeş nefer olduğunu anlayarak hem topu, hem mitralyozu ve süvarisi ile dört yüz kişiye karşı durmakta kâr-ı akıl olmadığını anladık".

"...Vatan ve millet uğruna bu felaket bizim için şereftir... Biz kanımızın son damlasına kadar bu vatanın bu devletin bu dinin uğruna çalışacağız. Allah, din ve millete zeval vermesin, millet var olsun, vatan kurtulsun diye bu işe teşebbüs ettik. Ve inşallah neticesine kadar çalışacağız" mektubun sonunda top ve mühimmat istemekte şöyle bitirmektedir: "düşman açık bulacağı kapıdan maazallah rahat girerse çıkarması müşkül olur"(26).

Şahinbeyzâde Bozan Bey'den beş gün sonra 14 Mart 1920'da kardeşi Şahin Beyzade Mustafa Bey'in Urfa Kuva-yı Milliye Heyeti'ne gönderdiği rapordan anlaşıldığına göre evlerinin yakılıp köylerinden ayrılmış olmaları onların kuvva-yı maneviyelerini bozmamıştır.

"Bismillah"

Diye başlayan raporda Urfa Kuva-yı Milliye heyetinin kendisine yapılan tevaccühe karşı teşekkür ettikten sonra, Sifteke istasyonundan itibaren demiryolu tamir edilemeyecek şekilde tahrip edilmiştir. Kuva-yı Milliye'nin Urfa'dan geldiğini gören Suruç halkının maneviyatını yükselmeye kendileriyle çalışmaya başladıklarını, Urfa'dan gelen bine yakın neferle muazzam bir şekilde çalışıyoruz. Üç gün içinde demiryolunun Cerablus'a yakın bir yerine kadar tahrip edeceklerini, tahribat işinin sonunda düşman askerinin çekileceğini belirtiyor. Ayrıca düşmanla mücadelemizi kolaylaştırmak ve başarıyı sağlamak için Urfa'da bulunan toplardan birini geçici olarak gönderilmesi istemektedir. Sağlanacak başarı halkın daha çok gayrete gelmesini sağlayacağını söylüyor(27).

Suruç Kaymakam vekili de Urfa Kuva-yı Milliye Heyeti'ne 14 Mart 1920 tarihinde gönderdiği mektupta

"Harapnas cihetine izam kılınan Urfa eşraflarının Suruç merkezine vürudu ile beraber Suruç ağalarından Hacı Hıdırzade Mehmet, Gökoğluzade Casım ağalar ve Şahin Beyzadelerle Galip Beyzade Mustafa ve Seyfeddin Beyzade Salih Beyler celp edilip maiyetlerinde gelen minhaysü'l-mecmu (toplam) sekizyüz kuvvetle bugün saat sekizde Sifteke İstasyonu'ndan itibaren hattın tahribatı için müttefikane sevk ve izam kılındı (hep birlikte gönderildi)". Onları faaliyetlerini yerinde görmek için kendisinin de Sifteke mevkiine gideceğini yazmaktadır(28).

Müftü Hasan Efendi, Kuvayi Milliye kuvvetini sayısal olarak şu şekilde vermektedir(29):

Jandarma Kuvveti	100 Er
Urfa Şehrinin Milisleri	600 Muharip
Siverek Şehrinin Milisleri	105 Muharip
Siverek Bucak Aşireti Kuvveti	150 Muharip
Urfa Badıllı Aşireti Kuvveti	250 Muharip
Urfa Düğerli Aşireti Kuvveti	10 Muharip
Bozova Baziki Aşireti Kuvveti	100 Muharip
Şeyhanlı Aşireti Kuvveti	100 Muharip
İnze Aşireti Kuvveti	500 Kişi
İzollu Aşireti Kuvveti	100 Muharip

Tabloda görüldüğü gibi, kuvvetlerin büyük çoğunluğu aşiret kuvvetlerinden oluşmaktadır.

Son olarak aşiretlerin çabaları konusunda Jandarma Komutanı Ali Rıza Bey'in değerlendirmelerine kulak verelim:

"Genel olarak aşiret reislerinin bu mücadelede hizmetleri pek büyüktür. Bunlar içinde pek büyük yararlık ve fedakârlık gösteren ve her türlü tehlikeli mevkilere atılan ve canı gönülden çalışan, Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey'dir. Bu aşiretin değerli reisi Sait Bey'in hizmeti unutulmayacak derecede büyük ve yüksektir. Bununla birlikte Aşiret ileri gelenlerinden Sait Bey'in biraderi Bekir ve Hasan, amcazadesi Cüneyt Beylerle Yedikuyulu Ahmet ve Hasan Ağaların çalışmaları anılmaya değer. Badıllı reislerinin, eski serdarlara yakışacak şekilde aşiret önünde ilerlemesi, aşireti coşturup kendilerinin değerini artırıyor. Sait Bey'in birçok zamanlar böyle ileri atılması takdire değer. Yukarıda birçok yerlerde Sait Bey'in adı geçtiği gibi daha aşağılarda da fırsat düşükçe adları ve görevleri sayılacaktır.

İzollu aşiret Reisi Bozan Ağa'nın aşireti ve bizzat kendisi pek çok çalışmıştır. Telfutur'un kuzey tarafında Fransızlara karşı üstünlük sağladığı gibi civardaki Ermeni kuvvetlerini de susturmuştur. Bozan Ağa cidden cesur ve faal, ateşli bir genç, ateşli bir aşiret reisidir. Gördüğü hizmet takdire değerdir.

Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey (Badıllı)

Aşiret kuvvetleri, Badıllı Aşireti Reisi Said Bey'in köyünde toplanmışlardı. "Ali Saip Bey'le Adil Bey, Said Bey'in köyüne vardıklarında köyü bir ordugâh şeklinde buldular. Kuvayı Milliye toplu ve emre hazır bulunuyordu. Ali Saip Bey emir ve komutayı üstlendi"

Karaköprü'de toplanan kuvvetler, Said Bey ve Kuvayı milliye kuvvetlerinin başında bulunan Ali Saip Bey ile birlikte 8 Şubat 1920 günü akşamı Sırrın yolu üzerinden Beykapısı'ndan şehre girdi. Aynı şekilde İzollu Aşireti Reisi Bozan Bey ve diğer aşiret reisleri de şehre girdiler. Bunlar şehir merkezinde işgalcileri çıkarmak için savaşıırken, Aneze Aşireti şehrin dışında asayişi sağlamakla görevliydi.

Yukarıda belirtildiği gibi, Suruç'ta Berazi, Dınay ve Pijanlı Aşireti kuvvetleri o taraflarda Fransızlarla mücadele ediyorlardı.

İzollu Aşireti Reisi Bozan Bey (İzol)

Döğerli Bekir Bey altmışlık bir zat olduğu halde iki evladı ve 300 kadar aşiretiyle çok hizmet görmüştür. Fransızlara karşı hücumda aşiretini elindeki değnekle ileriye yöneltmiştir. Bununla birlikte Badıllı, Döğerli, Baziki, Şeyhanlı aşiretleri; Şeyhan aşiretinin muhterem şeyhlerinden Şeyh Cevher Efendi'nin açtığı sancak altında toplanarak hep birlikte kahramanlık icat ediyorlardı. Baziki aşiret reisi Bekir Arus Ağa (vefat etmiştir) ve İzollu Aşiret Reisi Bozan ve Suruç Aşiretlerinden Şeddadi Aşiret Reisi Casım ve Şeyhanlı Reisi Nuh Ağalarla, Picanlı Reisi Galipbeyzade Mustafa, Dınay Reisi Salih Beyler ve biraderleri ve Mustafa Bey'in biraderi Müslüm Bey ve Arap aşiretlerinden Biniyusuf Reisi Mustafa Halaf'ın harika icat edercesine çalışmaları genel olarak takdire değerdir. Bununla birlikte Resulayn'a kadar keşif görevi yapan Şeyhcevherzade Hacı Ömer Efendi'nin hizmeti anılmaya değer.

Kuzeyden Urfa'nın yardımına koşan Siverek eşrafından Cudi Paşa ile Odabaşızade Mahmud Efendi'nin gönderdikleri kişiler Cudi Paşa'nın kuvveti başında hemşirezadesi Mehmet Sakıp Efendi ve Mahmut Efendi'nin kuvveti başında oğlu Mehmet Emin Efendi bulunduğu ve Hacı Abuzer ve Mehmet Ağa, Ramazan ve Şeyhmuş Ağalar ve Hüseyin Efendi ve Küçük Ömerzade Rüştü ve Paşazade Şevket Efendi'nin oğulları ve adlarını alamadığım kişiler pek büyük fedakârlıklar göstermişlerdir”(30).

Aşiretler fiilen savaşa katıldıkları gibi, maddi yardımda bulunmuşlardır. Ancak Urfa'da toplanan paraların ve işenin kaydedildiği “İaşe Defteri” ne yazık ki kayıptır. Dolayısıyla toplanan paraların nerelere harcandığı, kimin ne kadar yardımda bulunduğu gibi önemli meselelere ışık tutabilecek kıymetli bir vesika varlığı bilinmekle beraber ortada yoktur. Kaynaklarımızda bu konuda da herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır(31). Maddi yardımlarla ilgili olarak elimizde sadece Suruç Kaymakam Vekili'nin yukarıda bahsedilen 14 Mart 1920 tarihli mektubun ekinde Suruç'ta toplanan işenin küçük bir dökümü bulunmaktadır(32).

Suruç'da toplanan işe

Aşiret Reisinin Adı	Koyun (Adet)	Toklu (Adet)	Arpa (Kile)	Buğday (Kille)
Şahin Beyzade Mustafa Bey			150	
Galip Beyzade Mustafa Bey			100	
Seyfettin Beyzade Salip Bey		5	30	15
Hacı Hıdırzade Mehmet Efendi		10	50	50
Gökoğlu Casım Bey	50			
TOPLAM	50	15	330	65

Sonuç olarak; Urfa'nın işgalcilerden 11 Nisan 1920'de kurtuluşunda aşiretler başrolü oynadılar ve bütün varlıklarıyla çalıştılar. Aslında aşiretlerin işi zordu ve adeta bir sınavdan geçiyorlardı. Zira bir taraftan yokluk içinde yaşama mücadelesi, öbür taraftan işgalcilerin onların bu hallerine karşı kendilerine sundukları maddi imkânlar. Ancak işgalciler sundukları bu imkânlar karşılığında onlardan vazgeçilmesi imkânsız “bir şey” talep ediyordu: Beş yüz senedir birlikte yaşadıkları Müslüman kardeşlerinden, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak ve onlara karşı savaşmak. Ancak aşiretler bütün bu maddi imkânları ellerinin tersiyle ittiler ve işgalcilerin beklentilerinin aksine vatanlarını parayla satmak ve Müslüman kardeşlerine karşı savaşmak gibi bir “zillet”e düşmediler. Bu sebeple işgalciler tarafından evleri yakıldı, malları talan edildi ancak onlar devlete olan bağlılıklarından taviz vermediler ve bir işgalci devletin hâkimiyetinde yaşamayı asla kabul etmediler. Onları işgalcilere karşı bu mukavemeti göstermeye sevk eden elbette sahip oldukları inançları idi. Bu inançla karşı koydular, yılmadılar ve sonuçta zafere ulaştılar. O gün onları Türk'üyle, Kürd'üyle, Arab'ıyla birbirine bağlayan ortak paydaları olan dinleri, “İslamiyet” idi. Bu ortak payda bugün de geçerlidir. Ancak bunu sağlamak için -tadmir edersiniz ki- çaba göstermek gerekir.

Güney cephesinde Urfa ile birlikte Antep ve Maraş da işgalcilere karşı zor şartlarda mücadele etmiş ve sonunda her üçü de düşman işgalinden kurtulmayı başarmıştır. Onun içindir ki daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu üç şehre o günlerin anısını yaşatacak unvanlar layık görülmüştür. Maraş'a “Kahraman”lık, Antep'e “Gazi”lik unvanları verilmiş, geç de olsa Urfa'ya da “Şanlı” unvanı layık görülmüştür.

- * Aşiret reislerinin ve mensuplarının aziz ruhlarına... (Bu makale Milli Mücadele'de Güney Cephesi Sempozyumu (25- 27 Aralık 2013, Gaziantep)'na tebliğ olarak sunulmuş ve Şanlıurfa'nın Kurtuluşu'nun 94. Yıldönümü münasebetiyle 11 Nisan 2014 tarihinde düzenlenen kutlama programında yaptığım slaytlı konuşmanın da metnini oluşturmuştur.)
- (1) Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey 19 Mart 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne bir şifre telgraf çekerek; İngilizlerin 22 Mart 1919'da Urfa'yı işgal edeceği haberinin alındığını bildirdi. Bayram Akça, "Urfa'nın İngilizler tarafından İşgali ve Mutasarrıf Nusret Bey", Türk Kültürü, Sayı 399, s. 57.
- (2) Ahmet Hulki Saral-Tosun Saral, Vatan Nasıl Kurtarıldı, Ankara 1970, s. 211.
- (3) Nusret Bey, Preveze Sancağı Sorgu Hâkimlerinden Behram Efendi'nin oğludur. 1875 yılında Yanya'da doğdu. Yanya Rüştiyesinde, Mükiye Mektebi İdadî kısmında orta ve lise tahsilini yaptı. Yanya ve Konya'da Vilayet Memurlukları, Anadolu ve Balkanlarda çeşitli yerlerde kaymakamlık yaptıktan sonra Erzincan Mutasarrıf Vekilliği, Ergani Madeni Mutasarrıflığını takiben 1917'de Urfa Müstakil Mutasarrıflığına atandı. 6 Nisan 1919'da azledilip İstanbul'a gönderilmiştir. Nemrut Mustafa Divan-ı Harbi tarafından idama mahkûm edilip 5 Ağustos 1920'de asılarak idam edilmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Müslüm Akalın, Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbindeki Savunması, Ankara 2011.)
- (4) Müslüm Akalın, Milli Mücadele'de Urfa Anılar- Belgeler, Şanlıurfa 2010, s. 6; Ali Rıza Ahfada Yedigâr Urfa Mücahedeşi, (yayına hazırlayan: Müslüm Akalın), Şanlıurfa 1995, s. 14.
- (5) Ahmet Hulki Saral-Tosun Saral, Vatan Nasıl Kurtarıldı, Ankara 1970, s. 212.
- (6) Türk İstiklal Harbi IV, Ankara 1966, s. 54; Ahmet Hulki Saral-Tosun Saral, Vatan Nasıl Kurtarıldı, Ankara 1970, s. 213.
- (7) İsmail Özçelik, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920), Ankara 2003, s. 53; Türk İstiklal Harbi I, s. 51
- (8) Özçelik, a.g.e, s. 56.
- (9) Hasan Açıanal, Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı, Ankara 2001, s. 59
- (10) II. Abdülhamid tahttan indirilince, İbrahim Paşa İttihadçıların iktidarını tanımadı ve bütün Suriye'yi onlara karşı ayaklandırmaya çalıştı. Öyle anlaşılıyor ki, İngilizler Milli Aşiretinin hâlâ devlete "küskün" olabileceklerini düşünerek bundan yararlanmaya çalıştılar. (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Üner, Aşiret, Eşkiya ve Devlet, İstanbul 2009.)
- (11) Hamidiye Alayları için bkz. Cezmi Eraslan "Hamidiye Alayları", DİA, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1997, c. 15, s. 462-464
- (12) Müslüm Akalın, Milli Mücadele'de Urfa Anılar- Belgeler, Şanlıurfa 2010, s. 7-8
- (13) Akalın, a.g.e, s. 9-10
- (14) Özçelik, a.g.e, s. 64-65.
- (15) İşgal sırasında Fransız Ermeni ilişkileri için bkz. İlhan Palalı, "Urfa'nın Fransız İşgali Sırasında Ermeni ve Fransız İşbirliği ve Ötesi", Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu 1985-1986, Şanlıurfa 1987, s. 62-74
- (16) Hasan Açıanal, Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı, Ankara 2001, s. 52-53
- (17) Açıanal, a.g.e, s. 59-60
- (18) Akalın, a.g.e, s. 29
- (19) Ali Rıza Ahfada Yedigâr Urfa Mücahedeşi, (yayına hazırlayan: Müslüm Akalın), Şanlıurfa 1995, s. 57
- (20) Açıanal, a.g.e, s.115-116
- (21) Müslüm Akalın, Milli Mücadele'de Urfa, Urfa 1985, s. 10.
- (22) Müslüm Akalın, Milli Mücadele'de Urfa Anılar- Belgeler, Şanlıurfa 2010, s. 60-61.
- (23) Müslüm Akalın, Milli Mücadele'de Urfa Anılar- Belgeler, Şanlıurfa 2010, s. 64
- (24) Özçelik, a.g.e, s. 160; Akalın, a.g.e, s. 74,79
- (25) Şahinbeyzâde Bozan Bey (1890-1968) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Birinci Dönem Urfa milletvekilliğine seçilmiş, Ankara Anlaşması ile güney sınırımız tespit edilip aşiretinin ve topraklarının bir bölümünün Suriye'de kalmasını önleyemeyince Suriye'ye gitmiş, orada vefat etmiştir. Kardeşi Şahinbeyzade Mustafa Bey ile birlikte Suriye'de Cerablus ve Aynelrap milletvekilliği yapmıştır.
- (26) Açıanal, a.g.e, s. 118-120
- (27) Açıanal, a.g.e, s.126
- (28) Açıanal, a.g.e, s.127
- (29) Açıanal, a.g.e, s. 71
- (30) Ali Rıza Ahfada Yedigâr Urfa Mücahedeşi, (yayına hazırlayan: Müslüm Akalın), Şanlıurfa 1995, s. 73-74
- (31) Derviş Kılıçkaya, "Urfa Direnişinin Meseleleri", Şanlıurfa Tarihi ve Kurtuluşu Sempozyumu Bildirileri, Şanlıurfa 1987, s. 13
- (32) Açıanal, a.g.e, s. 127

BİBLOGRAFYA

Açıanal, Hasan, Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı, Ankara 2001.

Akalın, Müslüm, Milli Mücadele'de Urfa Anılar- Belgeler, Şanlıurfa 2010.

Akalın, Müslüm, Milli Mücadele'de Urfa, Urfa 1985, s. 10.

Akalın, Müslüm, Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbindeki Savunması, Ankara 2011.

Akça, Bayram, "Urfa'nın İngilizler tarafından İşgali ve Mutasarrıf Nusret Bey", Türk Kültürü, Sayı 399.

Ali Rıza, Ahfada Yedigâr Urfa Mücahedeşi, (yayına hazırlayan: Müslüm Akalın), Şanlıurfa 1995.

Eraslan, Cezmi "Hamidiye Alayları", DİA, İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1997, c. 15, s. 462-464

Kılıçkaya, Derviş, "Urfa Direnişinin Meseleleri", Şanlıurfa Tarihi ve Kurtuluşu Sempozyumu Bildirileri, Şanlıurfa 1987.

Özçelik, İsmail, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920), Ankara 2003.

Palalı, İlhan, "Urfa'nın Fransız İşgali Sırasında Ermeni ve Fransız İşbirliği ve Ötesi", Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu 1985-1986, Şanlıurfa 1987, s. 62-74.

Saral, Ahmet Hulki-Tosun Saral, Vatan Nasıl Kurtarıldı, Ankara 1970.

Türk İstiklal Harbi IV, Ankara 1966

Üner, Mehmet Emin, Aşiret, Eşkiya ve Devlet, İstanbul 2009.

“Urfa'nın Hayatlı Taş Evleri” Ölçeğinde: Zaman, Mekan, İnsan ve Şehire Dair Birkaç Söz

Harran Üniversitesi Urfa Evi Uygulama Oteli

M. Yaşar DURU
Gazeteci - Yazar
yasarduru@gmail.com

S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Şehirler ve insanlar buldukları coğrafyanın, tabiatın, zamanın, kültürün ve siyasetin karşılıklı etkileşimi ile şekillenir ve bu güçlerin ortak ürünü olarak vücut bulurlar. Bu birliktelik, şehir ile insan arasında çok yönlü, güçlü, zorunlu ve uyumlu bir ilişki doğurur.

İnsan bir yönüyle dili, dini, kokusu, rengi, edası, tarzı ve tavrıyla içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevrenin çocuğudur. Diğer yönüyle de yaşadığı şehri şekillendiren; onaran, çeşitlendiren, zamanın istek, düşünce ve duygularını mekanın dokularına yansıtarak mensubu olduğu ortama özgü ölçüler ve değerler sistemi kuran büyük ustadır.

Şehir ve insana bu açıdan bakıldığında; Urfa'da iç içe girmiş, karma, girift ve fakat uyumlu bir sosyokültürel yapı göze çarpar.

Bir yandan Ermeni, Süryani, Yahudi gibi gayrimüslim etnik unsurların 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar şehir ve çevresinde yaşamış olmaları; diğer yandan bölgenin erken dönemlerde

Parmaksızlar Evi

Şahap Bakır Evi ,avlu ve eyvanı

İslam kültür dairesine girmesiyle yoğunlaşan Müslüman-Arap nüfus akını ve Osmanlı asırlarında Çerkez, Kürt ve benzer farklı etnik grupların mecburi iskanı gibi sebepler, ister istemez, böylesine çok renkli ve karma bir kültürel yapının oluşmasına müsait bir zemin hazırlamıştır.

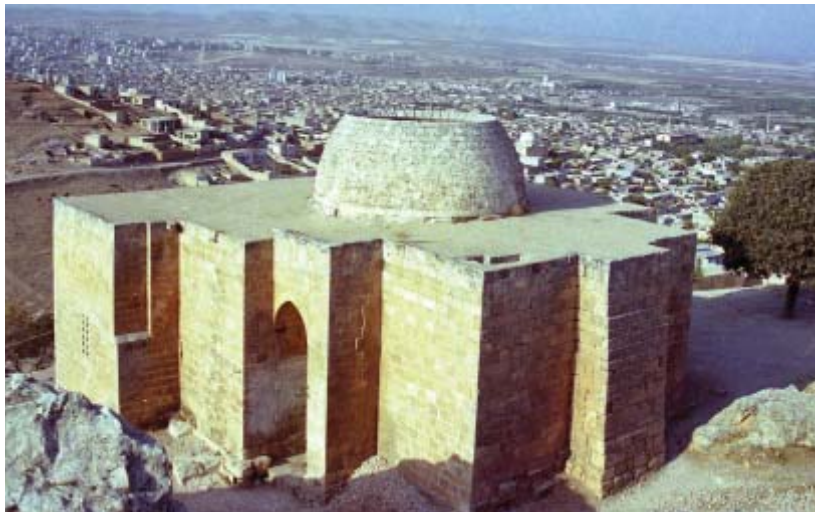
Ancak ne var ki; bu iç içe ve karma dokuya hakim olan ana renk, tarihimizin Osmanlı çağlarında şekillenerek üç kıtaya yayılan Türk-İslam kültürü olmuştur. Mimari yapılar da "Şeyh Maksut Türbesi", "Hasan Padişah Camii" gibi "Selçuklu Rönesansı"nın izlerini taşıyan eserlere rastlansa da, Urfa'nın hayatlı taş evleri ruhu ve bedeniyle Osmanlı'dır.

Çin Seddi'nden Adriyatik'e uzanan geniş coğrafyaya kök salan ve Türkçe

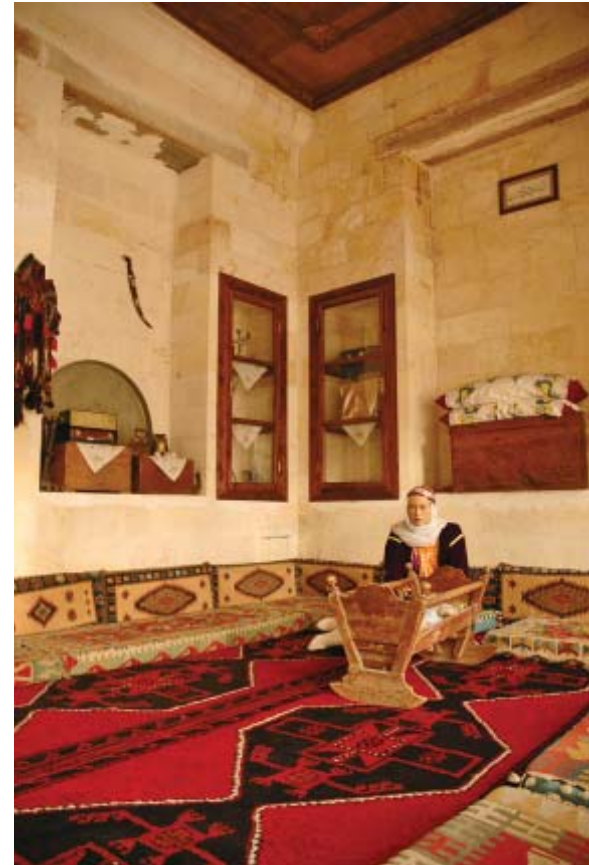
konuşan toplulukların özgün yaşama mekanları, bu ilişki ve etkileşimin yüzyıllar içinde şekil verdiği ölçülere ve değerler manzumesine göre tasarlanıp inşa edilmiştir.

Gelenek diye de adlandırılan bu ölçü ve değerler sisteminin her yerinde insan vardır. Daha açık bir ifadeyle söylersek; herşey insana göre, insan tarafından ve insan için kurgulanmıştır.

Bu çerçevede tasarlanan sahnenin önünde ve arkasında tek başına ve özgür iradeli bireyler vardır. Bireyler emek verdikleri oranda sahiplendikleri ve sahiplendikleri nispette memnun ve mutlu oldukları evlerinde: ne yapacaklarına, nasıl yaşayacaklarına, nerede yemek yiyip nerede yatacaklarına kendileri karar verirler. Göz nuru ve alın teriyle vücut verdikleri yaşama mekan-

Şeyh Maksut Türbesi

Şahap Bakır Evi odası

*İnsan, yaşadığı
şehri şekillendiren
büyük bir ustadır.*

▲ Zincirli Sokak

Urfa'da bir çıkmaz sokak

larını kendi hayat felsefeslerine göre düzenlerler.

Bu felsefenin temelinde, ana ekseninde ve en küçük zerrisinde bile "birlik" fikri yer alır.

Allah birdir... Evren birdir... Dünya birdir.

İnsan birdir... Beden birdir... Ruh birdir.

Bütün birlerin altalta, üstüste ve yanyana birlikteliği; çarpımı, bölümü, toplamı ve farkı yine "bir"dir.

Her "bir"ey tek başına "bir"dir; ama, "evrendeki bütün birleri kuşatan bir" in parçası olduğunun farkındadır.

"Bütün birleri kuşatan bir" e inanan insan: Varlığının diğer birlerle yanyana, omuz omuza ve uyumlu birlikteliği oranında anlam ve değer kazandığını bilir.

Yaşama mekanlarını ve şehirini bu felsefenin gereklerine göre tasarlayıp düzenler.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin; "Bir olalım, dir(i) olalım, ir(i) olalım" özdeyişiyle ölümsüzleştirdiği özgün düşünce ve inanç yolunda; birliğin, dirliğin ve iriliğin "birlik"te; "birlik" in bütün "bir"lerin birlikteliğiyle var olduğuna bütün varlığıyla inanır. Varlığa, hayata, ölüme ve sonra-sına hep birlik penceresinden bakar.

Evreni, dünyayı, doğayı, eşyayı ve insanı, söze ve yazıya kolay kolay dökemediği bu birlik ortamında algılar ve çözümler.

"Bir"eyi, "bütün birleri kuşatan bir"den ötürü sever ve hoş görür.

"Komşuluk hakkı" diye "en üstün bir hak"ın toplum hayatına hakim olması, birlik fikrinin zikrinden başka bir şey değildir.

Birlik inancı, asırlar boyu altında barındığımız ve içinde yaşadığımız yaşama mekanlarının bütün ölçeklerine, bölmelerine ve kurgulamalarına da yansır.

Geleneksel Türk Ev'i'nin; çadırdan çardağa, köşkten konağa uzanan bütün tipleri ve planları; bahçesi, bahçe duvarı, odası, sofası, hizmet alanları ve içinde yaşanan hayat serüvenleri ile kainatın özenli bir kopyasıdır adeta.

Keçe çadırın tepeliği, divanhanenin kubbesi odaların, eyvanların ve sofaların tavanları biçim ve renkleriyle, gezegenimizi kuşatan sonsuzluğu; işlemeleri güneşi, ayı ve yıldızları simgeler.

Çevresini kuşatan dört elementi her an gözünün önünde tutar.

Gülizar konukevi

Zemin toprakır. Pencere hava. Ocak ateştir ve kuyu da sudur.

Her bölüm ayrı bir dünyadır.

Avlu, hayat, çiğnerbağ veya bahçe yurttur; insana özgü bağımsızlığı ve özgürlüğü anlatır.

Tek veya iki katlı bina; oba, köy, kasaba ve şehir demektir; bir arada, yan yana, omuz omuza dayanışmanın sergilendiği ve aşın, işin, kederin, sevincin paylaşıldığı yerlerdir.

Oda yuvadır, ana kucağı gibi sıcak ve koruyucu; duvarlar hak ve özgürlüklerin sınır çizgisi gibidir.

Divanhane, eyvan ya da sofa; Tanrı yeridir ve kutsaldır. Evin bazan mabet anlamına gelen bark sözcüğüyle birlikte, "ev-bark" diye anılması da, bu inancın sonucudur.

Tabana serilen halının deseni ve rengi, doğa ve toprağı hatırlatır.

Mekana anlam kazandıran bu algılayış, zamana da hakimdir.

Evin bir gününde insan, ömür denilen yıllara sari serüveni yaşar.

Sabahlar doğuştun, başlangıçtır. Hayata atılan ilk adımdır. Temizlik, giyinme ve beslenme coşkuyula ve bebekçe ölçülerle yapılır. Hizmet bölmelerinde, bahçede, çarşıda, pazarda, sokakta ve mabette yaşanan gündüzler, hayatın ta kendisidir; rengarenktir, iç içe ve inişli çıkışlıdır. İlk anları çocukça hesapsız ve ataktır.

Gün ortası daha planlı ve olgundur. Son saatler sular gibi durgun,

yorgun ve yeni bir hayata hazırlıkla geçer. Eve dönüşün işareti olan akşam karanlığı, ömrün son demlerini düşündürür insana.

Akşam, mahşeri hatırlatır; insanın kendi kendisi ve sorumlu oldukları herşeyle yüzleşerek, hesaplaşma saatleridir. Sofada, eyvanda, odada ve hayatta bir araya gelinir, yenilir, içilir; dün, bugün ve yarınlar konuşulur.

Gecenin sessiz karanlığı, ötesi bilinmeyen ölümü çağırır. Odalar mezar olur; oralarda neler olduğunu, ancak ve sadece içinde yaşayanlar bilebilir.

İnsanımız; arsasına evreni, binasına dünyayı sığdırdığı bu mekanlarda bütün bir ömrü her gün yeniden yaşar.

Farkına varılmasa da, sürekli bir eğitim alınarak, "bir"lerle birlikte, "bütün birleri kuşatan bir" in bir parçası olarak "bir"ey olur.

Hayatlı taş evlerimiz, insanımızın iki bin yılda kurduğu kendine özgü bu hayat felsefesinin, duyuş, sezış, anlayış, algılayış ve uygulayış biçimlerinin oluşturduğu koca bir kültürün yaşadığı ve yaşatıldığı mekanlardır. İnsanımızın kendine özgü evreni, kendi eliyle kurduğu dünyadır.

Karagizmeliler Evi'nde çardak

Şanlıurfa'da bir soluklanma mekânı... GÜMRÜK HANI

Han-ı ferahbahş...
(Gönüllere ferahlık veren han)

Öğr.Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Harran Üniversitesi, GAP Bölgesi El Sanatları
Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü
sabriharran@hotmail.com

Yolların Buluştuğu, Uygarıkların Doğduğu Şehir

Tarihin ilk yerleşim bölgelerinden biri olan Urfa, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, kültür varlıklarının zenginliği ile tanınmış bir tarım ve tarih şehridir. Ayrıca tarihi çarşılarını, sokaklarını, mimari dokusunu ve geleneksel el sanatlarını günümüze kadar yaşatabilmiş Anadolu'daki ender şehirlerimizden birisidir.

Onikibin yıllık bir geçmişe sahip Şanlıurfa; mimarisi, çarşıları, el sanatları, efsaneleri, yemekleri ve müziği ile insana tarihin içinde yolculuk yaptırır adeta...

Geçmişte Urfa, Anadolu'yu Halep'e bağlayan kervan yolu üzerinde önemli bir ticaret merkezi konumundaydı. Doğudan gelip Halep'e ve Halep üzerinden Bağdat'a giden, ya da Hatay yoluyla İskenderun limanına giden kervanlar Urfa'daki hanlarda konaklamaktaydı. Bu ticari kervanlarla Urfa'lı zanaatkarlar kendi ürünlerini de başka yörelere gönderiyorlardı. Kervanlar yoluyla şehirden gelip geçen kültürler yanında, Osmanlı döneminde Urfa'nın demografik yapısı da çeşitli milletlerden oluştuğundan, her millet ileri olduğu bir sanatla öne çıkmış, böylece el sanatları ve ticaret Urfa'da çeşitlenip gelişmiştir.

Urfa Çarşıları

Urfa'nın 16. yüzyıl Osmanlı döneminde kendi üretimlerinin yanında kervan ticareti ile de beslenen canlı iktisadi hayatı, alışveriş merkezleri olan çarşılarında sürdürülmekteydi. Çarşı içlerindeki bedestenler, hanlar, dükkânlar, pazar yerleri önemli ticari mekânlardı.

Urfa'nın Osmanlı döneminden kalma hanları, açık ve kapalı çarşılarından oluşan eski ticaret merkezi günümüzde Gümrük Hanı civarında yoğunluk göstermektedir.

Kazaz Pazarı (Bedesten), Sipahi Pazarı, Koltukçu Pazarı, Pamukçu Pazarı, Oturakçı Pazarı, Kınacı Pazarı, Bıçakçı Pazarı, Kazancı Pazarı, Neccâr Pazarı, İsoţçu Pazarı, Demirci Pazarı, Çulcu Pazarı, Çadırcı Pazarı, Saraç Pazarı, Attar Pazarı, Tenekeci Pazarı, Kürkçü Pazarı, Eskici Pazarı, Keçeci Pazarı, Kokacı (Kovacı) Pazarı, Kasap Pazarı, Boyahâne Çarşısı, Kavafhâne Çarşısı, Hanönü Çarşısı, Hüseyiniye Çarşıları Gümrük Hanı civarında yer alan ve günümüzde de tarihi özelliklerini koruyan önemli alışveriş yerleridir.

Hanlar Bölgesinde yer alan kapalı çarşılarından biri olan Bedesten

Şanlıurfa'da bir soluklanma mekanı; Gümrükhani

Çeşitli vakfiyelerde adları geçen, ancak bugün mevcut olmayan, Tüccâr Pazarı, Uncu Pazarı, Bit Pazarı, İplikçi Pazarı, Tarakçı Pazarı, Sakıp Efendi'nin yaptırdığı Terziler Çarşısı, Kazazlar Çarşısı Şanlıurfa'nın adları bilinen en eski çarşılarıdır.

17. yüzyıl ortalarında Urfa'yı ziyaret eden ünlü gezgin Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Urfa çarşılarından; "... Çarşısı dörtyüz dükkândır. Her türlü değerli eşya bulunur. Saraçhânesi İbrahim Halil Irmağı kıyısındadır. Onun için, Bağdat Serdabı gibi soğuk su ile sulanmış ana yolun iki tarafı mamur ve güzel, mevsiminde türlü çiçeklerle süslü olup geçenlerin içini açar. Çarşılarda bütün bilgi sahiplerinin toplandığı, dinlendiği yerler vardır" cümleleriyle bahseder.(1)

Evliya Çelebi, ayrıca Urfa'daki bedestenlerden de şu şekilde söz eder: "... İki bedesteni vardır. Biri eski usul kargir kubbeli yapı olup uzunlama-

sına yapılmıştır. Üç tane demir kapısı vardır. Bütün kıymetli mücevherler bulunur."

İstanbul, Bursa ve Edirne'den sonra kapalı çarşı bakımından Anadolu'nun önde gelen kentlerinden biridir Urfa.

Urfa Hanları

Bir ticaret şehri olan Urfa'da Osmanlı döneminde "han mimarisi"ne önem verilmiş ve şehir han sayısı bakımından Anadolu'nun önde gelen illeri arasında yer almıştır.

Mimari özellik arz etmeyen bazı küçük hanlar sayılmayacak olursa, halen Şanlıurfa merkezinde Barutçu Hanı, Bican Ağa Hanı, Fesadı Hanı, Gümrük Hanı, Hacı Kâmil Hanı, Kumlu Hayat Hanı, Mencek Hanı, Millet Hanı, Samsat Kapısı Hanı, Şaban Hanı, Topçu Hanı olmak üzere Osmanlı dönemine ait 11 büyük han bulunmaktadır.

Bunlardan; Barutçu Hanı, Bican Ağa Hanı, Fesadı Hanı, Gümrük Hanı, Hacı Kâmil Hanı, Mencek Hanı, Millet Hanı, Şaban Hanı iki katlıdır. Barutçu Hanı kısmen üç katlıdır. Bican Ağa Hanı'nın misafirhane olan ikinci katı ile Millet Hanı'nın ikinci katı yıkıldığından günümüze ulaşmamıştır. Kumlu Hayat Hanı, Samsat Kapısı Hanı ve Topçu Hanı tek katlıdır.

Şanlıurfa hanlarından sur dışında olanlar kervanların konaklaması için, şehir merkezinde olanlar ise tüccarlar için çeşitli malların satıldığı ve depolandığı mekânlar olarak yapılmıştır.

Yıkılan Urfa Hanları

Koyun Pazarı ile Türk Meydanı arasındaki Çifte Han, Akarbaşı'daki Aslanlı Han, Haşimiye meydanı isotçu pazarındaki Bican Ağa Hanı (Eski Emniyet Oteli, Şimdi Özdiker Kuyum-

Barutçu Hanı (Hanlar Bölgesi'nde yer almaktadır)

Aslanlı Han (Yıkılmıştır)

Şanlıurfa tarihi çarşılarında baharatçılar

cular Pasajı), bu günkü Urfa Pasajı yerindeki Ali Bargut'un Hanı, Zencirli Kapıdaki Zencirli Hanı (Küsto'nun Hanı), Harran Otelı yerindeki Cesur Hanı, Harran Kapı Gazi Lisesi yerindeki Hacı Ali Ağa Hanı, 2010 yılında yıkılan valilik binası yerindeki Hacı Kara Ağa Hanı, eski sebze halinin yerindeki Gazhane Hanı, Kamberiye mahallesinde Şerif Özden İlköğretim Okulu'nun yerinde bulunan adını bilmediğimiz han ve daha birçok küçük han son 50-60 yıl içinde yıkıldığından günümüze ulaşmamıştır. (2)

Yolları Baharat Kokulu Çarşılarda Gezi...

İnanç ve kültür zenginliklerinin izlerini Urfa'nın her köşesinde görmek mümkün. Bu kültürel zenginliğin en renkli örnekleri ise günlük yaşamın geçtiği alanlarda yani çarşılar ve hanlarda öne çıkıyor...

Haşimiye Meydanı'ndan itibaren tarihi çarşılarla başlayan yolculukta Evliya Çelebi'nin yazdıklarını görmeye başlıyorsunuz. Modern çarşılarla inatla direnen Urfa çarşılarında tarihe yolculuk yaparsınız.

Yöresel ürünleri bulmak için en iyi adres, Tarihi Urfa Çarşılarıdır. Tonozlu geçitleri, daracık sokakları ve binlerce esnafıyla çarşı, Anadolu'nun en eski ve büyük alışveriş merkezidir. Sekiz kapalı çarşının, onlarca sokağın bulunduğu çarşıda ne ararsanız bulursunuz...

Birbirine açık ve kapalı geçitlerle bağlanan, mesleklerle göre ayrılmış çarşıların dar sokakları bazen meydanlara çıkar. Bu tarihi çarşılarda gezerken bazen kaybolmak bile size heyecan verir. Her adımda farklı sanatları veya satıcıları bulursunuz. Çarşılarda vakit geçirdikçe, karışık gibi görünen sokakları, geçitleri ve küçük meydanları keşfettikçe yabancılaşmaz, çıkmak istemezsiniz. Ortaçağdan günümüze uzanan zaman dilimlerini geçerken şahit olduğunuz yıllar yılı kaybolmaz belleğinizden. Tütsü kokulu gizemli havayı soluyarak geçmiş bugüne taşıyan apayrı bir dünyayı yaşarsınız bu çarşılarda...

Gümrük Hanı ve bitişik olarak inşa edilmiş Bedesten (Kazaz Pazarı) çevresinde yer alan tarihi çarşılarında attığınız her adımda kendinizi yeni bir çarşının içinde bulursunuz. Attar Pazarı, Keçeci

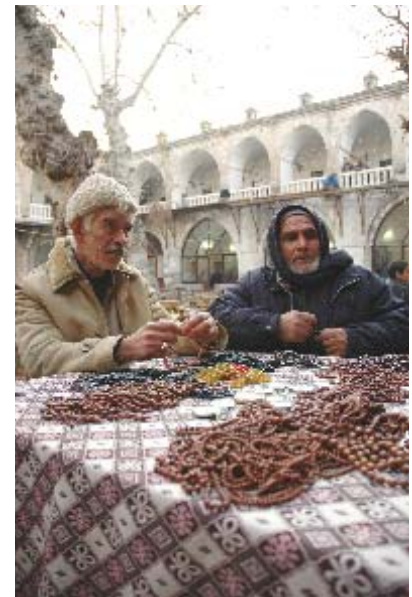
Pazarı, Kazancı Pazarı, Bıçakçı Pazarı, Demirci Pazarı, Sıpahi Pazarı, İsoçtu Pazarı, Kınacı Pazarı, Pamukçu Pazarı, ulaşabileceğiniz çarşıların bir bölümüdür. Bu çarşılardaki zanaatkarların küçük atölyelerde sabır ve emekle ürettiği yöreye özgü ürünler Urfa'nın kültürel zenginliğidir.

Onlarca farklı mesleğin icra edildiği ve çeşitli ürünlerin satıldığı tarihi çarşılar, geçmişte de bugün de Urfa'nın otantik alışveriş merkezini oluşturmaktadır. Yerel Halk ile Suriye, Irak ve İran'dan gelen turistler zamanı ve mekânı daha eskilere taşıyorlar. Yurtiçi, Avrupa, Japonya ve ABD'den gelen turistler ise çarşıların gününbirlik gezginleri...

Urfa Çarşıları, ahilik geleneğinden güç alan esnaf ve her şeye rağmen hâlâ güçlü mimarisıyla ziyaretçilerine çok şey sunuyor.

Sonbahar aylarında Gümrük Hanı

Gümrük Hanı'nda tespih alışverişi

Gümrük Hanı avlusundan...

Yöresel hediyelik ve yiyeceklerin başında; puşu, şal, kumaş, halı, kilim, keçe, kürk, altın, gümüş takılar, bakır eşyalar, köstekli saat, tespih'in yanı sıra; ithal çay, kahve, mirra, menengiç kahvesi, isot (pul biber), peynir, fıstık, sadeyağ, kadayıf, şıra, baharatlar ve daha neler neler geliyor...

Taş Kokulu Gümrük Hanı'nda Keyifli Bir Mola...

Çarşılarda dolaşmaktan yorulduğunuzu hissedince zamanı fark edersiniz... Bu yorgunluk hali için, Urfa'da en doğru mola mekânı Gümrük Hanı'dır. Avlusundaki kahvehaneleriyle gün boyu ev sahipliği yapıyor misafirlere...

Hanın batı girişindeki sokak Hanönü Çarşısı, dış kuzey kenarındaki çarşı ise Urfa bahçelerinde üretilen kırmızı taze biberin avlulu evlerde kurutularak kırmızının her tonunda pazara sunulduğu "İsoççu Pazarı"dır.

Labiret gibi çarşıları arşınlarken büyük taş portalli bir kapının içindeki mistisizm sizi hemen avluya çeker. Etraftaki çarşılarda alışverişe gelenler bu handa yüzyıllık çınarlar altında serinleyip soluklanırlar.

Gümrük Hanı'nda satranç

Gümrük Hanı avlusunda kahvehane

Eskinin ticaret merkezi olan Han'ın avlusunda bugün kahvehaneler bulunuyor. Handa oturup dinlenmeye gelenler ve turistler avludan akan "Halil ür Rahman Suyu"nun etrafında sohbet edip çay ve mırralarını içerler.

Kaçak tütün ve kaçak çay içilirken dostlarla memleket üzerine oturumlar ve Urfa üzerine muhabbetler uzayıp gider...

Gümrük Hanı'ndaki molanızda, "hayatın canlı belgeseli"nde hem oyuncu hem izleyici olarak yer alırsınız, gerçek yaşama dönmeyi hiç arzu etmezsiniz. Bu "gerçek film" görülme değeridir.

Alt kattaki tarihi kahvehanelerin içinde ve avlusunda çınar ağaçları altında gölgelenen şalvarlı, puşulu, igalli yöre insanları buluşup zamana takılmadan dama ve domino oynayarak gün geçirirler. Avluda birkaç masada açılan tezgâhlarda tespih, antika saat, tütün tabakası ve ağızlık satıcılarıyla tezgâh başı sohbetlere doğal olarak sizde katılmadan edemezsiniz. Hanın üst katını günümüzde kullanan terziler ise gün boyu şalvar, yelek, gömlek, kaftan, mintan kesip biçerek siparişleri yetiştirmeye çalışırlar.

Geleneksel sosyal yapıyı ve geçmişi bu Han'da yaşarsınız. İnsanların

gözlerinde ve yüreklerindeki misafir sevgisini her an hissedersiniz.

Avludaki kahvehanede mola veren misafirlere içten davranan garsonlar sürekli kaçak çay (ithal çay), menengiç kahvesi ve kulpsuz fincanlarla sunulan bir yudumluk "mirra" (acı kahve) servisi yapar dururlar. Mirra, çekirdek kahvenin özel tava içerisinde odun ateşinde kavrulup büyük dibekte dövülmesinin ardından, büyükten küçüğe doğru yedi boy "güğüm"de sırayla kaynatılıp süzülmesiyle elde edilir. "Mirra içmenin adabı"ni öğrenmek de sizin için bir kazanç olacaktır. Bir de handaki anınızı kaydetmişseniz fotoğraf makinenizle, memleketinizde anlatacak çok şeyler olacaktır...

Gümrük Hanı avlusu

Hanın avlusunda tespihçi

Kentliler, kırsaldan gelenler ve turistler Han'ın en önemli misafirleridir.

Hanın avlusunda koyu sohbetlere dalan portreler ise yörenin hüznünü, yılların izlerini yansıtır. İnanişlar, yaşlı kuşağın ellerine ve yüzlerine dövmelemlerle nakşedilmiştir. Bakışlar, umut ve umutsuzluk arasında gidip gelir.

Kendinizi tarihin kucagında hissedersiniz, bir türlü gitmek istemezsiniz...

Gümrük Hanı

Gümrük Hanı tarihi kent merkezinde, Urfa'nın Osmanlı döneminde yapılan hanlar ve kapalı çarşılarının yoğun olduğu bölgede yer alır. Yapıldığı tarihlerde "Behram Paşa Kervansarayı" olarak bilinen han, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "Yetmiş Hanı" olarak geçer. Bu hanın dış cephesi iki renkli kesme taşların alması sıralanması ile yapıldığı için "Alaca Han" adıyla da tanınmaktadır.

Hanın doğu cephesinde yer alan eyvan şeklindeki giriş kapısı üzerinde bulunan kitabede;

Hanın giriş kapısındaki kitabe

Hanın doğu giriş kapısındaki kitabe

"Şehinşah-ı zaman Sultan Süleyman Kemine bendesi Behram Paşa Ruha'da yaptırdı bir han-ı ferahbahş Cihan halkına olmağa temaşa Dedi tarihini hatif yezane Mübarek ola bu hanı et inşa" yazısı yer alır.

Kitabede; Sultan Süleyman devrinde, Behram Paşa'nın Urfa'da bir han yaptırdığı belirtilmektedir. Gönüllere ferahlık veren bu hanı, insanların görüp beğenmesini istemektedir. Kitabenin son mısrasında ebced hesabı ile H.974/M.1566 tarihi düşürülmüştür.(3)

Kitabede hanın H.974/M.1566 tarihinde, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Diyarbakır Beylerbeyi olan Halhalı Behram Paşa tarafından

yaptırıldığı yazılıdır. Behram Paşa tarafından hazırlattırılan H.976/M.1568 tarihli vakfiyede Urfa'daki Gümrük Hanı'ndan "Kervansaray" olarak bahsedilmektedir.

Gümrük Hanı, Şanlıurfa'daki hanların en güzeli ve anıtsal olanıdır. Hana, doğu cephede eyvan şeklindeki büyük kapıdan girilir. Mermer duvarlı giriş eyvanının her iki yanında üzerlerinde ayet yazılı mukarnaslı mihrap nişleri bulunur.

Han'ın doğu giriş kapısının sağ ve solunda duvarlarındaki bu kitabede;

"Allahümme ya müfettihe'l-ebvab. İftah 'aleyne ebvabe rahmetike.

Venşur 'aleyne hazaine rahmetike. Ya Erhame'r-Rahimin." Yazılıdır.

Gümrük Hanı'nın doğu dış cephesi (Ortada mescit yer almaktadır.)

Hanın üst katında yer alan mescit

▲ Üst katta terzi Sezai Karakapıcı

Sülüs tarzında yazılmış bu duanın anlamı şöyledir: "Ey kapıları açan Allah'ım; Rahmetinle bizim üzerimize hayırlı kapılar aç. Rahmet hazinelerini üzerimize saç. Ey merhametlilerin merhametlisi."(4)

Kitabelerin sağında ve solunda geometrik geçmeli süsleme şeridi uzanır. Bu şeritle birlikte, giriş eyvanının üzerinde yer alan mescidin doğu cephesindeki pencere alınıklığında bulunan geometrik geçmeler handaki süslemenin tamamını oluşturmaktadır.

Kare planlı han'ın avlunun ortasından akan Halil-ür Rahman suyu ve çınar ağaçları buraya ayrı bir güzellik vermiştir. Avlunun etrafını revaklar ve dükkânlar çevrelemektedir. Avluyu çevreleyen dükkânların üzerinde, önleri revaklı ikinci kat odaları yer almaktadır. Avlunun güney tarafındaki bedestene (Kazaz Pazarı'na) açılan beşik tonozlu ikinci bir kapı bulunmaktadır.

Hanın giriş eyvanının üzeri mescid olarak değerlendirilmiştir.

▲ Halil Dişli ve Coşkun Aral çekimler arasında Gümrük Hanı'nda - 2005

Vakfedilmiş Bir Han

Gümrük Hanı Mütevelli eliyle idare edilen, "Rakka Valisi Sabıkan Merhum Ahmet Paşa (Rızvaniye) Vakfı (1153-1154)"nın gelir getiren mülkleri arasında yer almaktadır. Hanın vakfiyesine göre; Handaki dükkânların kiraya verilmesiyle elde edilen gelirden, başta Rızvaniye Camii'nin ihtiyaçları karşılanmakta, daha sonra senede bir hatim ve duası okutturulması, vakıf öğrenci yurdunda barınan öğrencilere yardım yapılması, camiye ait helâ müteahhirlilik ücreti, yüksek öğrenim yapan öğrencilere burs verilmesi gibi şartları karşılamaktadır.

Gümrük Hanı, 2001-2002 yılları arasında Vali Muzaffer Dilek döneminde, Rızvaniye Vakfı'nın katkılarıyla, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından restore edilmiştir.

Günümüzde; üst kattaki odalarda terzi esnafı atölyeleri yer almakta, avlusunda ise antikaçılar, çeşitli iş yerleri, kebabçıları ve kahvehaneler bulunmaktadır.

Hana Kimler Gelmiş Kimler Geçmiş

Gümrük Hanı 370 yıl kadar (1930'lu yıllara kadar) ticaret kervanlarının geldiği, tüccarların konakladığı, avlusunda civar illerden gelen çeşitli malların satıldığı bir ticaret merkezi ve kervansaray olarak sürdürmüş hayatını. "Gümrük" ismini de bu ticaret faaliyetinden almış olmalı. 1930'dan sonra şehirli tüccarların faaliyetlerini yürüttüğü ve değişik mesleklerin icra edildiği

bir ticaret merkezi olmuş.

1930-1970 yılları arasında Han'ın sakinleri şunlardır: (5)

Üst kattaki odalarda; Urfa Ticaret Odası (1950-1960 arası), Akgün Matbaası Faiz Akgün (Akgün Gazetesi, Urfa'da 1936-1976 arası yayınlanan yerel bir gazetedir), Terzi Dedehayır Müslüm Örmen (Hüseyin Peyda'nın Abisi), Terzi Emin Kayral (1955'ten sonra İstanbul'a yerleşmiş), Terzi İsmail Karakapıcı (Oğlu Sezai Karakapıcı 12 yaşından beri 65 yıldır handa terziliğe halen devam ediyor), Tüccar Sikkeli Ahmet (Sorguç), Muhasebeci Hatip Şiho, Avukat Hasan Efendi (Şair Abdi'nin arkadaşı), Tüccar Ahmet Azem, Tüccar Osman Ersavaş, Terzi İsmail Dişli (Mustafa Dişli'nin amcası), Kahveci Bakır Emmi (Hanın sadece üst katında esnaf kahvehanesi varmış), Mahsimoğlu Mehmet Pak (Bez sofraya üzerine ağaç baskı atölyesi), Saraçlık ürünleri imal eden Eyyüp Pak, Saat Tamircisi Hacı Şükrü Saatçı, Tüccar İnce Halil (Erkmen), Müslüm Saraç yazıhanesi (Modacı Faruk Saraç'ın Babası)...

Alt kattaki dükkânlarda; Yağ tüccarı Hüseyin Demirkol (Urfa Senatörü Abdülğani Demirkol'un Babası), Tüccar-Çiftçi Şekerci Halil (Akyol), Yağ tüccarı Mehmet Emin Mancı (halen oğlu Mustafa Mancı bu mesleği handa sürdürmektedir.), Yağ Tüccarı Mehmet Gökçin (Gökçin Baklavaları sahibi Latif Gökçin'in Babası), Yağ tüccarı Pabuççu Hacı Bekir, Yağ tüccarı Ahmet Kaysı, Tüccar Güllü Müslüm, Tüccar Halil Baziki, Av malzemesi satıcısı Ahmet Kayral (Urfalı Babe Yılmaz'ın

▲ Gümrük Hanı'nda bir buluşma (Soldan sağa; Müslüm Akalın, S.Sabri Kürkçüoğlu, Mehmet Kurtoğlu, ...) 2008

Abisi), Tüccar Halil Çelen, Tüccar Çizo Ahmet, Araba ve Traktör parça satıcısı Fethi Karakoyunlu, Tüccar Şih Berces Aydın, Demir çimento ticareti yapan Postacı Sait Efendi, Yağ Tüccarı Nebo İsmail Elçi, Kiriş Tüccarı Kemancı Hüseyin, Tüccar Paşa Mehmet Öncel, Tüccar Muhacir İbrahim...

Hanın alt katındaki kahvehaneler 1965'ten sonra oluşmuş.

Hanın avlusu 1965-1975 arası ise bir dönem şıra pazarı olmuş.

Günümüzde hanın alt katında birkaç tüccar yazıhanesi ile kahvehanelerin yanı sıra kebabçı, kadayıfçı, tespihçi esnafı bulunmaktadır. Üst katta ise birkaç yazıhanenin dışında en eski

esnaf Terzi Sezai Karakapıcı'dır. Üst kattaki hazır giysiler üreten terziler ise 1990'dan sonra bu hana yerleşmişlerdir.

Üst kattaki mescit ise hanın yapılışından beri devam etmektedir. 1955-1960 yılları arasında Molla Hamit bu mescitte ders verdiği bilinmektedir.

Gümrük Hanı'na Bitişik Bedestenler

Gümrük Hanı'nın güneyde yer alan bir diğer kapısı Bedestenin (Kazaz Pazarı'nın) ortasına açılır. Han'ın güneyine bitişik olan Bedesten, 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Çarşının diğer adı "Kazaz Pazarı"dır.

Beşik tonozlu, dört kubbeli bedesten, diğer çarşılarla açılan beş kapısıyla Urfa çarşılarının kalbi konumundadır.

Adını Osmanlıca "Bezazistan" sözcüğünden alan, yani bez ve kumaşların satıldığı çarşı anlamındaki "Bedesten" Urfa'nın en büyük kapalı çarşısıdır. Bu çarşıdaki dükkânlarda yöresel dokuma tezgâhlarında üretilen yaşmak, puşu, eham ve şalların yanı sıra ithal şallar ve giysiler satılır. Halep'ten, Şam'dan, Çin'den, Pakistan'dan ve İran'dan gelen şallar, örtüler ve kumaşlar, çarşının renk cümbüşünü oluşturur...

Kazaz Pazarı'nın batısındaki kapıyla geçilen diğer bir kapalı çarşı ise "Sipahi Pazarı"dır. Sipahi Pazarı, Gümrük Hanı'nın yapılışında, handa konaklayacak kervanların atları ve hayvanları için yapılmış olup son yüzyılda ise kilim, halı, keçe ve kürk satılan pazar olmuştur. Çarşı, altı metrekarelik küçük dükkânlardan oluşmaktadır.

Sipahi Pazarı'na özgü bir nevi ritüel ile her sabah saat 10:00'da çarşının açılışı, Çarşı Şeyhi'nin duası ile işe başlıyor. Keçe, kürk atölyelerinde ustalar ürettiklerini; ayrıca evindeki halı, kilim veya kürkü satmak isteyenler ise bu malları sabahları mezatta satılsın diye çarşının "dellal"ına (tallal) emanet ediyor. Çarşı Şeyhi ve Dellalların da katıldığı dua ile başlayan açılıştan sonra, pazara getirilen mallar açık artırma sonucu satılıyor. Çarşı esnafı ise dükkânlarda daha çok halı, kilim, keçe ve kürk satıyor.

Şanlıurfayı Yaşayın...

Şanlıurfa; bütün güzellikleriyle yalnız gezilip görülmesi değil, yaşanması ve havasının solunması gereken mistik bir şehirdir.

Bir gün yolunuz mutlaka Urfa'dan ve tarihi çarşılarından geçmelidir...

Hanın avlusunda tespihçi

Gümrük Hanı güneyinde yer alan Bedesten

SON NOTLAR

- (1) Cihat Kürkçüoğlu, S.Sabri Kürkçüoğlu., Şanlıurfa Çarşıları-Hanları ve El Sanatları, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2011, s. 16.
- (2) Cihat Kürkçüoğlu, S.Sabri Kürkçüoğlu., age., s. 26.
- (3) Mahmut Karakaş., Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, s. 313.
- (4) Mahmut Karakaş., Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2012, s. 314.
- (5) Bu bilgiler 17 Mayıs 2014 tarihinde Gümrük Hanı'nda terzilik mesleğini yürüten en eski esnaf Sezai Karakapıcı ile yapılan görüşmede alınmıştır.

Hat, ruhun hendesesidir.

Bir kalem çelebisi: Mehmet Ali Caduk

Abdurrahim DİNDARZADE
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Mustafa AKGÜL

Hat sanatının bugününü 50 yıl öncesine nazaran kıyaslarsak aradaki farkın büyük olduğu görülecektir. Harf devriminden sonra ölme noktasına gelmiş bu sanatın son yıllarda canlanıp yeniden rağbet görmesi, hem sanat camiası tarafından hem de bu sanatla iştigal eden hattatlar tarafından sevinçle karşılanmaktadır. 2011 yılında Cumhurbaşkanlığı kültür ödülünün Reis-ül hattatin Hasan ÇELEBİ'ye verilmesi bunun en güzel kanıtıdır. Bir hilye sergisi sırasında Sayın Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL'ün hat sanatına olan ilginin çok olduğunu ve yeni sanatkârların yetişmesinden memnuniyet duyduğunu belirtmesi ve bu sanatın eskiden olduğu gibi yönetici sınıf tarafından desteklenmesi, bu sanata ilgi duyan gençleri cesaretlenmiştir.

Kalem suresi şu ayetle başlar. "Nun velkalemi ve ma yesturun." Manası şudur ki: And olsun kaleme ve satır satır yazanlara...

Kaleminden dökülen mürekkebin insanı hayretler içinde bırakan bir sanata dönüşmesini sağlayan ..... Urfalı bir hattat olan Mehmet Ali CADUK'u anlatamaya çalışacağız bu yazımızda.

"Bir hat sevdalısıyım" diye söze başlıyor Mehmet Ali Bey. Klasiğin dışında gerçekleşen bir sohbetin baş-

langıç cümlesini kendisinin söylemesi, duvarlarında hat eserlerinin asılı olduğu odada daha rahat olmamızı sağlıyor. Hat sanatına ilgisinin ve merakının nereden geldiğini sorduğumuzda çocukluğuna dönüyor.

"Hat sanatına ilgi ve merak bizzat kendimde vardı. Evimiz Dergâh Camii-ne yakındı. Caminin revaklarında asılı duran Behçet ARABİ'nin Aşere-i mübeşşere levhalarını büyük bir hayranlıkla seyretmekten zevk alırdım. Hatta sırf o levhaları seyretmek için giderdim çoğu zaman. O yazılara bakarken kendimden geçer, 'günün birinde ben de böyle yazılar yazacağım' derdim. 1984 yılında ilk hat meşkini Hattat Recep ŞAHİN'den aldım. Bu dersler 3 yıl kadar sürdü. Hocamın İstanbul'a gitmesinden sonra kendi kendime çalıştım. 1993 yılında Rızvaniye külliyesinde Mehmet MEMİŞ hocamdan ders almaya başladım. Hocamın Urfa'dan ayrılışına kadar (1999) devam ettim. Hat sanatında hocanın farklı yerde olması mektupla meşk alma zorunluluğunu doğurmuştur çoğu talebede. Ben de hocanın Sakarya'ya gitmesinden sonra, birkaç yıl mektupla meşk aldım. Sonra hocamızın icazetli talebesi olan Abdülkadir KUŞKIRAN hocayla meşke devam ettim ve nesih hattında icazet aldım."

"Rabbi yessir"le başlar tüm meşkler. "Rabbim kolaylaştır" Demir leblebi diye tabir edilen uzun bir yolculuğun ilk nefesidir bu meşk. Meşakkatli bir sanatın inceliğidir de aynı zamanda. Hocanız tarafından size verilen dersi rabbinize yalvararak yazacaksınız. Kamış kalem her kâğıda dokununca rabbinizin de sizinle birlikte olduğunu hissederek bir sanat öğreneceksiniz. Normal olarak 6 ay kadar devam eden bu meşki geçen talebe ancak harflere başlayabilir. Bu sanata gönül verdiği-nizden itibaren sabır, sebat ve istikrar üçlemesinin yan yana yürümesi gerekiyor. Daha sonra harflerin bitişleri 'temmeti'l huruf' dedikten sonra da hocanın tensibine göre "kaside-i elfiye" veya bir başka mürekkebat ile meşke devam edilir. Kıvamına gelince de hocası tarafından icazet verilir.

Meşhur bir söz vardır hattatlar arasında. "Hat her ne kadar cismani ayetlerle meydana gelirse de aslında ruhi bir hendesedir." Yazımızın da başlığını hocamızın kişilik özelliğini göz önünde bulundurarak bu cümleden aldık. Mehmet Ali Bey'in Edebiyata olan ilgisi -hususiyetle Divan Edebiyatına- ve bu ilgisini sanatına aktarması Edebiyat sevdalısı dostlarını epey sevindirmiştir. Nesih ve Rık'a hattyyla yazdığı Divan Edebiyatı'nın şöhet bulmuş be-

yitleri dostlarının odalarında başköşeyi süslemektedir. Normalde 1 mm genişliğinde kâmiş kalemlle yazılan nesih yazısını Mehmet Ali Hoca, 2-3 mm ağızlı sülüs kalemle (alışılmamış bir hat şekliyle) neshi adeta celileştirerek ve bunu çok rahat bir şekilde yazması, şiir ve kasidelerin muhteşem bir sanat tablosuna dönüşmesini sağlıyor.

Aileden gelen bir Osmanlıca merakı ve sevgisi var. Çocukluğunda babasının kitaplığında bulunan Osmanlıca kitapları okuması ve okuduğu cümleleri yazmaya çalışması seri bir şekilde Rika yazmasına vesile olmuştur. Her gün 3-4 sayfa Rika karaladığını belirtiyor satır arasında. Tuttuğu tüm özel notları bu yazıyla yazıyor. Bunun hem sanatının bir gereği olduğunu hem de bu yazı çeşidinin kendisini rahatlattığını söylüyor.

Güzel sanatlar içinde hat'ın yeri müstesnadır. İs mürekkebi ve kâmiş kalem olan bir malzemeye bir sanat meydana getireceksiniz. Bunu bilmenin heyecanı bile insanın ruhunu titretiyor. Kâmiş ve kalem arasındaki ölümsüz aşkın addır belki de hat.

Şanlıurfa'da Ulu Cami avlusundaki şadırvan yazısı, Pazar Camii'ndeki Aşere-i mübeşşere isimleri, Mevlidi Halil Camii'nin avlusuna girilen sağdaki kapının üstündeki yazı Mehmet Ali Hoca'nın eserlerinden bazılarıdır. Bu güzel sanatın eski camilerimizde bulunan mezar taşlarında da yer bulması, hem şehir adına hem de sanat tarihi adına büyük bir mirastır. Şehirde eskiden beri bir hat geleneğinin olduğunu göstergesidir. Hocanın da birçok mezar taşında imzası bulunmaktadır.

Mehmet Ali Caduk'un icâzetnamesi

Bu sanatın bir sınırı var mıdır? diye soruyorum Hocama, Reisül Hattatin Hacı Kâmil AKDİK'in sözüyle cevap veriyor. "Bu yazıyı öğrenmeden gidiyoruz. Keşke insanın iki ömrü olsa da biriyle yazı öğrense diğeri ile de yazsa." Susup kalıyorum. Meşhur ressam Pİ-CASSO'nun hat öğrenmek için 6 aylık bir mesaiden sonra hat mevzuunda aczini ortaya koyması, bu sanatın yüceliğini gösteriyor zaten.

Odasında bulunan radyoyu gösteriyor hocam. "Eskiden radyoda sanat sohbetleri denilince kulak kesilirdik. Belki 'hat'tan bahsederler diye. Tiyatro, resmi, müziği hatta karikatürü bile sayarlardı. Hattın adı geçmezdi. Ama şimdi öyle değil. Hat sanatına iltifat var. Devlet bazında dağıtılan ödüllerde hattatlar da yer alıyor artık. Üniversitelerin güzel sanatlar fakültelerinde hüsn-ü hat; İmam Hatip Liselerinde ise seçmeli hattatlık dersleri uygulama programlarına alınmakta, mevcut sanatçıların etrafındaki talebe halkaları da gün geçtikçe daha da artmaktadır. Ben de bir medresedeki talebelere hafta da bir gidip kurs veriyorum. Yetenekli ve azimli gençleri görünce seviniyorum. Bir insanın kalbine hat sevgisini düşürmek bile benim için büyük bir onurdur."

Hüsn-ü hat sanatı ile ilgili olarak İslam Âlemi'nde yaygın bir söz vardır. "Kur'an Hicaz'da nazil oldu; Mısır'da okundu; İstanbul'da yazıldı. Bu sözün haklılığını öne süren örnekler veriyor Mehmet Ali Hoca. "İstanbul yüzyıllardan beri hat sanatının en önemli merkezi olmuştur. Her ne kadar menşei Türk'lere ait olmasa bile bu sanata kendi kimliklerini aşılayabilmişlerdir ve onu geliştirerek yeni tarzlar katarak günümüze kadar getirebilmişlerdir. Hat

لِحَمْدِ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ
يَوْمِ الدِّينِ يَا كُنْ نِعْبُدْ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اهْدِنَا
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ
عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

Fatiha Suresi

غَزَلٌ

صَاقِبِينَ تَرَكَ اَدْبَدَنْ كُوِي مَحْبُوبِ خُدا دِرْبُو
نَظَرَ كَاهِ اِهْبِيدِرْ مَقَامِ مَصْطَفِي دِرْبُو
فَلَكِدِه مَاهِ نُوْبَابِ السَّلَامِكِ سَيْنِه چَا كِيدِرْ
بُونِكِ قَنَدِيلِي جُوزَا مَطْلَعِ نُورِ ضِيَا دِرْبُو
حَبِيْبِ كَبْرِ يَا نِكِ خَوَا بِنَا كَاهِي دِرْ فُضَيْلَتَدِه
تَفَوُّقُ كَرْدَه عَرَشِ جَنَابِ كَبْرِ يَا دِرْبُو
بُوخَا كِكِ پَرْتُونَدَنْ اَوْلَدِي دِي جُورِ عَدَمِ زَائِلِ
عَمَادَنْ اَچْدِي مَوْجُودَاتِ چَشْمِيْنِ تُوْتِيَا دِرْبُو
مُرَاعَاتِ اَدْبِ شَرْطِيْلَه كِيْرِنَابِي بُودِرْ كَاهِه
مُطَافِ قُدْسِيَا نَدِرْ بُوْسْتَه كَاهِ اَنْبِيَا دِرْبُو
- نَابِي -

Şair Nabi'nin; "Sakin terk-i edebten" diye başlayan meşhûr gazeli

sanatının dünyadaki liderliği halen Türk hattatlarının elindedir."

İstanbul dışında bir hat muhitinin olup olmadığını soruyorum Hocama. Osmanlı kültürünün etkili olduğu şehirlerde bu sanatın varlığından bahsedilebileceğini belirtiyor. Urfa, Amasya, Bursa gibi... Ama biraz önce de belirttiğim gibi son sözü İstanbul söylüyor hep. Bu cümleyi somutlaştırırsak, Diyarbakırlı dünyaca ünlü Hattat Hamit

Aytaç ile Urfalı Behçet Arabî çağdaş olmasına rağmen Hamid İstanbul' a gittiği için kendini geliştirmiş ve bu sanatın gelişmesinde, bugüne taşınmasında büyük katkıları olmuştur; ama Behçet Arabî Urfa'da kaldığı için sadece yerel bir hattat olarak adını bırakmıştır.

Dergâh Cami'si, Yusuf Paşa ve Ulu Cami'nin hazirelerindeki mezar taşları ve kitabelerden bahsediyor Mehmet Ali

خَلْقِ اِجْسَادِ مَعْتَبِرِ بَرْنَسْنَه يُوْقِ دَوْلَتِ كَبِي
اَوْلِيَه دَوْلَتِ جِهَانَدَه بَرْنَفْسِ صَحْبِ كَبِي

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

MEMİŞ

Hatlarında kullandığı imzası

Bey. Bazı mezar taşlarının üstündeki yazıların çok ustaca yazıldığını görüyoruz. Özellikler ta'lik hattının taşta nakşedilmesi eskiden beri Urfa'da bir hat muhitinin olduğunun apaçık bir örneğidir. Hattı yazan hattat ile onu işleyen taş ustasının mahareti bir mezar taşını adeta bir şahesere dönüştürebiliyor. Bu her şehirde kolay kolay karşımıza çıkacak bir durum değildir.

Unutmadığınız bir anınız var mıdır diye soruyu yöneltir yöneltmez tebessüm ediyor Hocam. "Bir gün Rızvaniye Külliyesindeki hüsn-ü hat odasında hocamız Mehmet MEMİŞ'in etrafında bir ders halkası kurmuştuk arkadaşlarla. Hocamız yazdığımız yazıları kontrol edip çıkartma yaptığı sırada 30 yaşlarında bir adam kapıda durup selam verdikten sonra şöyle dedi. "Fazla vaktim yok. Ben de bir defter alıp geleyim yarım saatte bu yazıyı bana da öğretin. Mehmet MEMİŞ Hoca adamı tebessümle karşılayıp 'tabi alıp gelin defterinizi' dedi. Biz talebeler, '60 yıl bu yazıyla uğraşıp hala öğrenemeden gidiyoruz' diyen hattatın sözünü hatırlayıp güldük."

Kadim bir şehir olan Urfa'da geleneksel sanatlarımızın en önemlisi olan "hüsn-ü hat"ın devam ettirilmesi ve bu sanata olan ilginin çok olması şehir adına övünülecek bir durumdur. Ezelden beri var olan bir sanat ortamının -ki edebiyat eleştirmenlerinin dediği gibi bu şehir "NABİ" çikarmıştır.- olması ülke ve dünya çapında yeni sanatçıların vücut bulmasına vesile olacaktır.

"Güzel yazı, hocanın öğretisinde gizlidir; kemale ermesi çok yazmakla, devamı da İslâm dini üzere bulunmakla olur." diyor Hz. Ali. Biz de "Hüsn-ü hat" ta gönül veren gençlerin ziyadeleşmesini ve hocalarının kaleminden çıkan sanat eserlerini daha güzele ulaştırmalarını temenni ediyoruz.

Sicili-i Ahval Defterinde Urfalı Memurlar

Mehmet KURTOĞLU
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tescil Dairesi Yayınlar Müdürü
kurtoglu.mehmet63@gmail.com

Tarih ve edebiyat alanında biyografi çalışmalarının önemi göz ardı edilemez. Son yıllarda tarihi ve edebi alanda biyografi çalışmalarının ilgi görmesi bunun bir kanıtıdır. Ülkemizde henüz yeni gelişen biyografi yazarlığı Avrupa'da yüz elli, iki yüz yıl önce başlamıştır. Özellikle Carlyle'in 1844 yılında kaleme adlı "Kahramanlar" adlı o muhteşem biyografik kitabı alanında çığır açmıştır. Carlyle; "tarih, ferdi amillerle izah edilir ve büyük adamların yaptıklarından ibarettir" nazariyesini benimsemiş ve bunu ortaya koymaya çalışmıştır. Kahramanlar'da Shakespeare, Dante gibi fikir ve edebiyat dünyasına damgasını vurmuş sanatçılardan, Muhammed Peygamber'e ve Napolyon gibi devrimciler kadar birçok isme yer vermiştir. Onun bu nazariyesi daha sonra Tarihi kahramanlar üzerinden okuma fikrini doğurmuştur. Biyografik çalışmaların önemi artmıştır. Hatta "kahramanlar mı tarihi yapar, yoksa tarihi şartlar mı kahramanı ortaya çıkarır" tartışması yapılmıştır.

Yine geçen yüzyılda yazdığı biyografi çalışmalarıyla Stefan Zweig, edebiyat dalında muhteşem biyografik çalışmalara imza atmıştır. Ülkemizde

ise tarih ve edebiyat alanında biyografik çalışmaları henüz ilgi görmeye başlamıştır. Tarih ve edebiyat alanındaki biyografik çalışmalar tarihe katkı sunduğu kadar, edebiyat alanında yazar - eser ilişkisini anlamada önemli bir kaynaktır. Tarihi konular bazen genel olarak ele alınırken, bazen bir biyografi üzerinden genele ulaşılmaktadır. Bu bağlamda hem genel tarih, hem biyografik çalışmalarında arşiv belgeleri önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Çünkü "Tarih araştırmalarında arşiv belgelerinin önemi herkesçe bilinen bir gerçektir. Bilhassa çeşitli devlet kurumlarına ait arşiv vesikalari gerek kurumlar tarihi gerekse herhangi bir konunun incelenmesinde resmi görüşü ortaya koyması bakımından önemlidir."(1)

Yine son yıllarda yükselen şehir tarihçiliği bağlamında da biyografik çalışmaların öne çıktığını görmekteyiz. Bazen bir şahsiyetten hareketle bir şehir, bazen de bir şehirden hareketle bir şahsiyetin tanımlandığı bilinen bir gerçektir. Biyografi çalışmalarında günlük, hatıra, mektup, yanında resmi arşiv belgeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Biyografi çalışmalarında arşiv belgesi olarak "Dâhiliye Nezareti

Sicil-i Ahval Defterleri" bu anlamda eşsiz bir kaynaktır. "Dâhiliye Nezâreti Sicil'i Ahval İdaresi'ne ait müstakil olarak bulunan sicil zarfları Babîâlî memurlarından bir kısmının sicil kayıtlarından oluşmaktadır. Bu belgeler aynı zamanda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde eskiden beri 'Sicil Defterleri' olarak bilinen büyük sicil defter serisinin içindeki bazı kayıtların tevsiki mahiyetindedir. Tasnif sırasında elde mevcut zarflardaki görevliler ada göre alfabetik şekilde sıralanarak dosyalanmıştır. Görevlilerin adı, baba adı, doğum yeri, doğum tarihi ve görevleri bilgisayar ortamına aktarılarak bu katalog hazırlanmıştır. Ayrıca zarfta yer alan şahıslardan 'Sicil Defterleri'nde kaydı bulunabilenlerin özetleri sonuna atıfta bulunulmuş, adı geçen görevlinin hangi defterin hangi sahifesinde yer aldığı gösterilmiştir."(2)

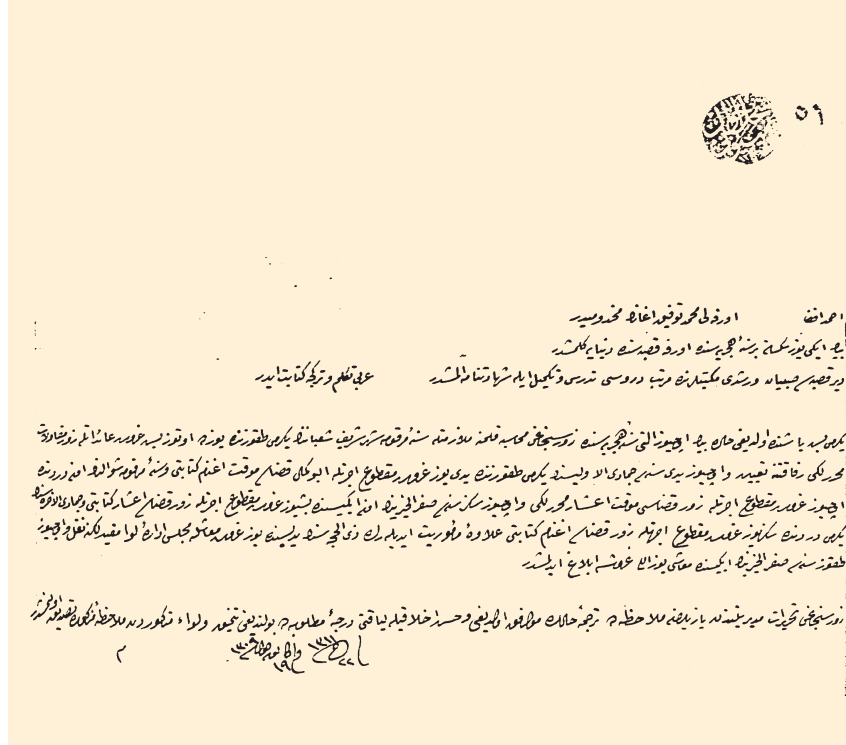
Sicil-i Ahvâl defterleri biyografik anlamda araştırmacıların başvurabileceği resmi vesikalara dayanan ilk başvuru kaynaklarından biridir.(3) 1879-1908 yılları arasında görev yapan memurların terfi, tayin ve özel bilgilerini ihtiva eden bu defter ancak 1908 tarihine kadar geldiği için sonraki yıllara

ait bilgilere başka kaynaklardan ulaşmak gerekmektedir.(4) Sicil-i Ahval, "memurlara verilen sicil formlarıyla şekillenmiş ve daha sonra kayıtlar sicil defterine aktarılmıştır. Formlarda memurun adı, baba adı, doğum yeri ve tarihi, eğitim aldığı kurumlar, bildiği diller, varsa telif ettiği eserler ve memuriyet kariyerine dair sorular yer almaktadır. Ancak memurlar hakkında kapsamlı bilgi sahibi olabileceğimiz sicil tutma usulü II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sona ermiştir. Dâhiliye sicil defterlerinde yaklaşık 92 bin memurun kaydı bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla memurlardan yalnız 303'ü Yahudi kökenli idi.. II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle biten bu uygulamanın bir nedeni de devlet memuriyetinde artış gösteren Yahudi memur sayısıdır."(5)

Urfa şehir kültürü açısından Sicil-i Ahval Defteri üzerine bu güne kadar herhangi bir çalışma yapılmış mıdır bilemiyoruz. Zira bu defterlerde adı geçen Urfalıların tespit edilip, derlenerek bir araya getirilmesi, şehrin bir dönemine ait memur profilini ortaya koyacaktır. Ayrıca bu biyografilerde -varsa eğer- bu kişiler içinde telif eserler yazmış olanlar belirtildiğinden, bilmediğimiz yazar veya şairlere de rastlamamız mümkündür. Örneğin aşağıda dört defterden hareketle transkribe ettiğimiz biyografiler içinde Abdi Efendi adında birinin Urfa'da kâtiplik yapmış olduğunu tespit etmiş, ardından bir başka belgeden, onun Şair Sakıp Efendi'nin Vakfiyesini yazan kişi olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Ayrıca Abdi Efendi'nin Şair Sakıp Efendi'ye ithafen bir şiir yazdığını görüyoruz.(6) Urfa şehir kültürü çalışmalarında Sicil-i Ahval defterlerinde ismi geçen Urfalılar seçilerek transkribe edilmiştir. Bu biyografilerden şehrin memur profilini, varsa eğer önemli şahsiyetlerini öğrenme imkânına kavuşmak mümkündür. Burada adı geçen şahsiyetlerin 5745 belge/ defter içinden yalnızca dört tanesi taranarak elde edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle diğer resmi ve özel arşiv belgelerine ulaşıldığında daha farklı ve geniş bilgilere ulaşmak mümkündür.

Ahmet Efendi -1281(7)

Urfalı Mehmet Tefvik Ağa'nın mahdumudur. Bin iki yüz seksen bir sene-i Hicriyesinde Urfa Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Deyr Kasabası'nda sıbyan ve rüşdi mekteplerinde müretteb dürusu tedris ve tekmil ile

şehadetname almıştır. Arabî tekellüm ve Türkçe kitabet eder.

Yirmi beş yaşında olduğu halde bin üç yüz altı sene-i Hicriyesinde Zor Sancağı Muhasebe Kalemi'ne mülazemetle sene-i merkume şehir-i şerif-i Şabanın yirmi dokuzunda yüzde otuz beş kuruş Zor mukavelat muharrerliği refakatine tayin ve üç yüz yedi senesi Cemaziyelvelisinin yirmi dokuzunda yedi yüz kuruş maktu ücretle Ebu Kemal Kazası Muvakkat Ağnam Kitabeti ve sene-i merkum Şevvalinin on dördünde üç yüz kuruş maktua ücretle Zor Kazası Muvakkat Aşar Muharrerliği ve üç yüz sekiz senesi Saferü'l-hayrının on ikisinde beş yüz kuruş maktua ücretle Zor Kazası Aşar Kitabeti ve Cemaziyelahiresinin yirmi dördünde sekiz yüz kuruş maktua ücretle Zor Kazası Ağnam Kitabeti ilave-i memuriyet edilerek Zilhicce'sinin yedisinde yüz kuruş maaş-la meclis idare-i liva mukayyitliğine nakl ve üç yüz dokuz senesi Saferü'l-hayrının ikisinde maaşı yüz elli kuruşa iblağ edilmiştir.

Zor Sancağı Tahrirat Müdüriyetinden yazılan mülâhazada tercüme-i halne muvafık olduğu ve hüsn-i ahlağıyla liyakatı derece-i matlubede bulunduğu tenmik ve liva-i mezkureden mülâhaza-i mezkure tasdik olunmuştur. Fi 22 Cemaziyelahir sene 1311 ve fi 19 Kânunuevvel sene 1309.

Hacı Abdi Efendi- Urfa, 1273 (8):

Hacı Abdizade demekle mütearif Emin Efendi'nin oğludur. Bin iki yüz yetmiş üç sene-i Hicriyesinde (sene-i Maliye 1273) Urfa Kasabası'nda tevellüt eylediği Nüfus-ı Tezkere-i Osmaniyesi'nde muharrerdir. Medresede mukaddeme-i ulûmu ve Urfa Mekteb-i rüşdiyesi'nde mürettep dersleri tahsil ve ikmal ile 23 Cemaziyelvel sene 1291 tarihinde ikinci dereceden şehadetname almıştır. Arabî ve Fârisi'ye âşinadır. Türkçe kitabet eder.

Bin iki yüz doksan iki senesi Muharemü'l-haramının altısında (an Kânunusani sene 1290) on sekiz yaşında iken yirmi beş kuruş maaşla Urfa Sancağı Tahrirat Kalemi Mübeyyizliği'ne alınıp doksan dört senesi Rebiülevvelinin yirmi sekizinde (31 Nisan sene 1293) bi'l-istifa terk ederek doksan altı senesi Rebiülevvelinin yirmisinde (1 Mart sene 95) dört yüz kuruş maaşla liva-i mezkur Meclis-i Beledisi Başkıtabeti'ne tayin ve doksan yedi senesi Rebiülevvelinin ikisinde (1 Şubat sene 1295) üç yüz elli kuruş maaşla liva-i mezkur Tahrirat Kalemi Müsevvit-i Saniliği'ne ve doksan sekiz senesi şehir-i Recebül'ferdinin on üçünde (29 Mayıs sene 1297) dört yüz kuruş maaşla Meclis İdare-i Liva Kitabeti'ne ve Zilhiccesinin yirmi birinde (1 Teşrinisani sene 1297) üç yüz elli

حاجی محمد باقر ادنیٰ حاجی محمد کمال آقاندینک اولغیده
 ایک ایکی یوز ابع برسنی ذی القعدة سنک بکری بکینسه اورذده نولدا ایتسه
 نصیبه کتیده مبادی عدوی کوردکه حکمه عدسده صرف وکوعرب ذریزه نقد اولموشده ترکی اوقتر یازار وخرید وکوردجه بیلور
 نیک ایک یوز طفا ادرج سنسی شیانک بکری درونده قده بریا سنه اولدین حالده حاصلاتنه الموداره ه قهور یوز ابع غرسه معاسه ایدر اولموشدی قیارنا
 حکمری ریاستی وکالت مهور اولور نه بده ماه صکره اچیلک ورویدیه منفصل اولسه وطفه ایدر سنسی ذی القعدة سنک کوزنه مقدر مزبور معاسه ایدر ریاسته نکرور
 عقیده قده زده الیوم سنیم اولموشده اولموشده
 برمنالی محرم وکالتنه انفصال اچیلک ورویدیه ایلوب مهور شکایت اولسه وخرید کورمانسدر
 غنقو جیدول بکک اورذده مهور هکامده طرینه بازیدور ملاحظه مدهرجاه ویرت معاهه حقیقت ایدر کتیکه تحقیقا وبقدره اکلوسلشی دوس اولدیک
 اصحاب وریزه ووظیفه مهور سنک حسبه اقیاسه مقدم ارباب کفایته بولموشدی خیر وعتب ولدی عدلیه مقتضکنه افضله معنی ایلک ایضا وظیفه
 یاقتی نعهده اولور زده روتیه مذکوره والیسی ووقتیو جیل باش حفری جانتنده صاحب ترجمه ک احوال حفره بی بیول اولدین بیاه ایدر شه وعتدیه
 نظارت جیدسنه دخی مقتضکنک شهادتی تأیید ایدر سنیم معاهه ریاسته ایلک

Hacı Mehmet Bakır Efendi

Urfa, 1251(9):

Hacı Mehmet Kamil Efendi'nin oğludur. Bin iki yüz elli bir senesi Zilkadesinin yirmi ikisinde Urfa'da tevellüt eylemiştir. Sibyan Mektebinde mebadi-i ulûmu gördükten sonra medresede sarf ve nahv-i Arabî ve biraz fıkıh okumuştur.

Türkçe okuryazar ve Arapça ve Kürtçe bilir. Bin iki yüz doksan üç senesi Şabanının yirmi dördünde kırk bir yaşında olduğu halde hâsıllattan almak üzere dokuz yüz elli kuruş maaş ile Urfa Sancağı Ticaret Mahkemesi Riyaseti Vekâleti'ne memur olarak beş mah sonra asillik vüruduyla munfasıl olmuş ve doksan beş senesi Zilhiccesinin sekizinde miktar-ı mezbûr maaş ile riyaset-i mezkûreye tayin kılınarak el-yevm istihdam olunmakta bulunmuştur. Ber-minval-i muharrer vekaletten infisali asillik vüruduna mebni olup mazhar-ı şikayet olmamış ve ceza görmemiştir. İzzetli Celal Bey'in Urfa mutasarrıflığı hengâmında tarafından yazılan mülâhazada mündericat-ı varaka mukarin-i hakikat idiğinin tahkikat-ı vakı'adan anlaşıldığı ve mumaileyhin ashab-ı dirayetten ve vazife-i memuriyetinin hüsn-i ifasına mukaddem erbab-ı kifayetten bulunduğu tenmik ve Halep Vilayeti Adliye Müfettişliği'nden Efendi-i mumaileyhin ifa-yı vazifeye liyakati tasdik olunarak vilayet-i mezkûre valisi devletli Cemil Paşa hazretleri canibinden sahib-i tercemenin ahval-i hususiyesi meçhul olduğu beyan edilmiş ve Adliye

Nezaret-i celilesinden dahi müfettişliğine şahadeti teyit edilmiştir. fi 28 Ramazan sene 302 ve fi 29 Haziran sene 301

Mehmet Mahzhar Efendi

Urfa, 1257(10):

Urfa ulemasından ve tarikat-ı Halidiye meşayihinden Hafız Mehmet Efendi'nin mahdumudur. Bin iki yüz elli yedi senesinde Urfa'da tevellüt etmiştir. Urfa ve Mamûretülaziz Medreselerinde ulûm-ı ilahiye ve Aliyye tahsil ile tekmil-i nesh ederek icazetname almıştır. Türkçe ve Arabî ve Farisî tekelüm ve kitabet eder.

Bin iki yüz seksen üç senesi Zilkadesi ibtidasında yirmi altı yaşında olduğu halde iki bin kuruş maaş ve Meclis-i Dava riyaseti inzımanı ile Halep Vilayeti dâhilinde kain Zeytin Kazası Niyabeti'ne memur olup seksen beş senesi Rebiül-evvel ibtidasında üç bin kuruş maaş ve yine Meclis-i Dava Riyaseti'ne inzımanı ile vilayet-i mezbure dâhilinde vaki Bilen Kazası Niyabeti'ne ve seksen altı senesi Saferinin niyabet-i mezbure müddet-i örfiyesinin münfakiye olması cihetiyle beş bin kuruş maaş ve Meclis-i Temyiz Riyaseti'ne inzımanı ile Bağdat Merkez Niyabeti'ne nakil ile seksen sekiz senesi Şevvalinde Umum-ı Mecalis-i Temyiziye Merkeziye'nin lağvı ve hizmet niyabetinin müfettiş-i hükkamlara ihalesi mülasebesiyle infisal ederek sene-i merkum Zilkadesi ibtidasında üç bin kûsur kuruş maaş ve yine Meclis-i Temyiz Riyaseti infihamı ile Basra Niyabeti'ne tayin olunmuş ise de vuku

bulan istifası üzerine seksen dokuz senesi Cemaziyelevveli gayetinde yine infisali ve doksan senesi Rebiülahirî ibtidasında üç bin kuruş maaş ile Kartal mevki Bidayet Mahkemesi Riyaseti'ne ve doksan dört senesi Rebiülahirî nihayetinde iki bin kuruş maaş şehriye ile Beykoz mevki Bidayet Mahkemesi Riyaseti'ne memuriyeti vukua gelip doksan yedi senesi Muharremi guresinde mahkeme-i mezbure lağv olunarak miktar-ı mezkur aylık ile yeniden teşkil olunan Beykoz sulh memuriyetine ve sene-i mezbure Rebiülevveli ibtidasında dört bin iki yüz yetmiş kuruş maaş ile Üsküdar Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Riyaseti'ne ve yine sene-i merkum Cemaziyelevvelinin on üçünde üç bin beş yüz kuruş maaş ile el-yevm uhdesinde bulunan mahkeme-i mezkure reis-i evvelliğine nakleylemiş ve seksen üç senesi Zilkadesinde müderrislik ruusuna ve doksan yedi senesi Zilhiccesinde İzmir payesine nail olmuştur. Bağdat Niyabeti hengâmında üç mah müfettiş-i hükkam vekâletinde bulunarak nizam-ı vekâlete ait olan maaş almak ve Kartal Mahkemesi Riyaseti'ne memuriyetinden bir mah sonra umur-ı Şer'iyyesi dahi ilave-i uhdesine ilave olunmakla o vazifeyi dahi ifa ve Basra niyabetinde bulunduğu esnada iki mah kadar mutasarrıf vekâletini icra eylemiştir.

Şimdiye kadar bulunduğu hidematından tahvil ve istifa ve ilga ve inkiza suretleriyle infikak ederek vezaif-i memuresinden dolayı taht-ı muhakermeye alınmamış ve müttehem olmamıştır. Adliye Nazırı devletli Cevdet Paşa hazretleri tarafından derc olunan mülâhazada efendiyi mumaileyh ulemadan ve malumat-ı kafiye erbabından ve iffet ve istikamet ashabındandır denilmiştir. Fi 19 Cemaziyelevvel sene 1299 ve fi 27 Mart sene 298. Mukabele şod. Mumaileyh Mazhar Efendi bin üç yüz iki senesi Rebiülevvelinin on sekizine tesadüf eden bin üç yüz senesi Kânunuevvelinin yirmi dördünde yine üç bin beş yüz kuruş maaş ile Dersaadet Bidayet Mahkemesi Riyaset-i Evvelisi'ne naklolmuştur.

Mumaileyh Mazhar Efendi bin üç yüz üç senesi Rebiülahirinin yirmi üçünde vaki bin üç yüz bir senesi Kânunusanisinin on yedisinde dört bin kuruş maaş ile Dersaadet İstinaf Mahkemesi Hukuk Dairesi Riyaseti'ne

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...
بیک ایامی که در آنجا...
تاریخچه و شرح حال حضرت عثمان غنی رضی الله عنه...

Şewal sene 295 ve 9 Receb sene 297 ve 23 Cemaziyelahir sene 97 ve 10 Şaban sene 302 ve liva-i mezkur Heyet-i Adliyesinden ita olunan 29 Cema-ziyelahir sene 302 tarihli altı kita maz-bata ile mumaileyhin üçüncü sınıf kaymakamlığa İntihab kılındığına dair Memurin-i Mülkiye İntihab Komis-yonundan verilen 4 Ramazan sene 97 tarihli İntihabname mumaileyh tarafından aynen bil'ibraz komisyonca mü-talaa olunarak yini kendisine iade edilmiştir. Fi 22 Ramazan sene 302 ve fi 23 Haziran sene 301.

Mumaileyh Osman Fehmi Efendi bin üç yüz iki senesi Şewalının yirmi sekizine müsadif bin üç yüz bir senesi Temmuzunun yirmi sekizinde bin yedi yüz elli kuruş maaş ile Yemen Vilayeti dâhilinde kain Perim Kazası Kayma-kamlığı'na tayin edilmiştir. Efendi-i mu-maileyh bin üç yüz dört senesi Cemaziyelahiresinin on beşinde vaki bin üç yüz iki senesi Şubatının yirmi altısında kaza-i mezkûr Kayma-kamlığından istifa ederek bin üç yüz dört senesi Şabanının yirmisine tesadüf eden bin üç yüz üç senesi Mayısı ibti-dasında bin altı yüz kuruş maaş ile Yedinci Orduyu Hümayun Levazım Dai-resi'nin ikinci şubesinin refik-i sanili-ğine memur olup üç yüz dört senesi Zilhiccesinin sekizine müsadif bin üç yüz üç senesi Ağustosunun on beşinde istifa eylemiştir.

Mumaileyhin zikr olunan Perim Kazası Kaymakamlığı ile Cinan Şeyhi Abdullah Hüseyin Salahi hapis ve tevkif eylesmesinden dolayı hakkındaki vuku bulan şikâyet üzerine tahkikat-ı evvelîye icrasını müteakip istifa eyle-mesine mebni yerine diğerinin tayin ve izam olduğundan bahisle tasdik-i asa-leti ifadesine dair Yemen Vilayeti'nden Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'ne mebus 20 Rebiulevvel sene 308 tarihli ve iki numaralı tahirir ve olabda İntihab-ı Memurin Komisyonu'ndan verilen mü-zekkere üzerine Şurâyı Devlet Dahiliye Dairesi'nden tanzim ve takdim kılınıp komisyon-ı mezburdan tebliğ ile mü-talaa ve yine iade olunan 5 Receb sene 1305 tarihli mazbatada mumaileyh hakkındaki şikâyet merkur Hüseyin Abdullah Salah ile Ali Salih Naci namında bir adamın hapis ve tevkif olunmasından ibaret olup mumaileyh

Fehmi Efendi ise Hüseyin Abdullah Salah'ın aşar-ı ayniyeden olan dört bin kadeh zimmetinin istifası Zelendosd Cemaati'nden müsellah olarak Beni-eşul Kabilesi üzerine gönderdiği adamlar vasıtasıyla Şeyhu'l-kai Eşul'ün birader zadesi cebren kaçırılmasından dolayı beyne'l-aşireteyn fesat ve mukatele zuhuruna meydan verilmemesi için bir gün kadar tevkif ve onun üzerine mumaileyh Şeyhu'l-kai Eşul'ün birader zadesinin çocuğu istihlas olduğu ve Ali Salih'in tevkifi dahi zimmetinin istihsalı maksadından ileri geldiğini ikrar ve itiraf eylemiş ve eğerci hazineye medyun olanların hapsi ve tevkifleri

evvel-emirde bir takım mualemat-ı kanuniyenin yerine getirilmesine mütevakıf olarak merkuman hakkında işbu vesaitte müracaat edilmemiş ise de vilayetçe mumaileyhin bu müdafası sükut-ı an bırakılıp istifasından bahisle yerine diğerinin tayini inhasiyle iktifa kılınmaz muamele-i vakianın hususiyet-i mevkiiye icabınca mucib-i tamik ve takip görülemediğini müeyyet bulunmuş olmasına göre mumaileyhin taht-ı mesuliyete alınmasına mahal olmadığı Bidayet-i Müddei-i Umumiği'nden ita kılınan takirde gösterilmiş ve mütalaat-ı meşruha muvafık-ı hal görülmüş olduğundan ifa-yı muktezasının Nezaret-i müşarunileyhaya havalesi tezekkür kılındığı beyan olunmuştur.

Mumaileyhin salifü'z-zikr Perim Kazası Kaymakamlığı'yla şube-i mezkure refik-i saniliğinde hüsn-i hizmet ederek emval-i emiriye ve hukuk-ı şahsiyeden zimmet ve ilişiği olmadığı Yemen Vilayeti Meclis İdaresi'nden verilip mumaileyh tarafından aynen bil-ibraz komisyonca görülerek yine kendisine iade kılınan 14 Mart sene 303 tarihli ve ziri matbatalı devir muhasebe defterinde ve takdim eylediği istid'a balasına İntihab-ı Kitab-ı Askeriye Komisyonu'ndan muharrer 9 Kânunusani sene 303 tarihli derkenarda izbar olunmuştur. Mumaileyh Osman Fehmi Efendinin bin üç yüz beş senesi Zilkadesinin yirmi ikisinde bin iki yüz elli kuruş maaş ile Mamuretülaziz Vilayeti mülhakatından Besni Kazası Kaymakamlığı'na tayin buyrulmuştur. Efendi-i mumaileyh bin üç yüz sekiz senesi Saferinin dördünde maaş-ı halisi ve becayiş suretiyle veliyat-i mezkure merbutatından Hısnımansur Kazası Kaymakamlığı'na nakl edilmiştir. Mumaileyhin memuriyeti sene-i merkume Cemaziyellevvelisinin yirmi altısında maaş-ı halisiyle vilayet-i mezbure muzafatından Arapkir Kazası Kaymakamlığı'na tahvil olunmuştur. Mumaileyh uhdesine sene-i merkume Cemaziyelahiresinin on ikisinde terfian rütbe-i saniye sınıf-ı sanisi tevcih buyrulmuştur. Mumaileyhe kaza-i mezburda mukaddema inşa olunan kışlanın emri inşaatında hüsn-i hizmeti mesbuk olmasına mebni bin üç yüz dokuz senesi Zilkadesinin on altısında terfian rütbe-i saniye sınıf-ı mütemayizi tevcih buyrulmuştur. Mumaileyh bin üç yüz on senesi şehri Ramazan-ı şerifinin on

birinde "17 Mart sene 1306) maaş-ı halisiyle Halep Vilayeti'nde Rumkale Kazası Kaymakamlığı'na nakl buyrulmuştur. Mumaileyhe Arapkir kaymakamı iken ifa-yı vazifede ikdam ve gayreti cihetiyle sene-i merkume Rebiül-evvelinin dördünde beşinci rütbeden Mecidi Nişan-ı zîşanı ihsan buyrulmuştur.

Mumaileyh an aslın Urfa'lı olup yerliden madud bulunması ve herkesi kendisinden diğer etmesi cihetiyle vazife-i memuriyeti ağraz-ı şahsiyeden ari olarak ifaya ve ahaliye karşı def' ve haysiyeti muhafazaya muvaffak olamasından dolayı orada devam-ı memuriyeti caiz olamayacağından bahisle tebdil-i lüzumu vilayet Meclis İdaresi mazbatasıyla beyan edildiği İntihab-ı Memurin Komisyonu mazbatasına atf ile Dahiliye Nezaret-i celilesi'nden iş'ar olunmasına mebni bin üç yüz on iki senesi Saferu'l-hayrının onunda "1 Ağustos sene 1310" bin iki yüz on beş kuruş maaş ve becayiş suretiyle Adana Vilayeti'nde Gülnar Kazası Kaymakamlığı'na nakl buyrulmuştur.

Mumaileyhin Besni Kaymakamlığı'ndan beraet-i zimmet ve hüsn-i hizmetine ve Arapkir Kaymakamlığı'ndan beriü'z-zimme olarak bedelat-ı iltizamiyenin sürat-i istihsalına ve asayiş-ı mahallinin istikrarına ve Kavi Dağı aşairinden Kur'a efradı ahziyle haymenişin ve Seyyar Aşair'in iskânlarına ve emval-i emiriye ve muamelat-ı askeriyenin teminine ve belediye ebniyesi ve iane-i ahali ile bir askeri hastanesi ve zükur ve inasa mahsus iki tevkifhane inşasına muvaffak olduğuna ve Rumkale ve Gülnar kaymakamlıklarından beraet-ı zimmetine ve orada da iane-i ahali ile daire-i hükümeti ve zükura mahsus tevkifhaneyi tamir ve müceddeden nisa tevkifhanesiyle mekteb-i rüşdi ve medrese ve vardaya belediyeden bir taş iskele ve sekiz dükkân ile üç mağaza ve bir kiraathane inşa ettirdiğine ve iane-i ahali ile (İnas pazarı) ve yarış alanı tariklerini küşat ve sahil cihetinin şosesi tarikini imar eylediği misilli zeytin ve harnup eşcarını ihya ve müceddeden iki çeşme inşa ve bir kuyu hafır ettirmiş olduğuna dair Mamurelütaziz ve Adana vilayetleriyle Malatya ve Urfa Sancakları Meclis İdareleri'nden müzeyyel mezkûr kazalar Meclis İdaresi'nin 29 Kânunusani sene 306 ve 19 Nisan sene 309 ve 25 Kânunusani sene 306 ve 3 Eylül sene

310 ve 1 Haziran sene 312 tarihli mazbataları Sicill-i Ahval Daire-i Umumiye'since görülüp iade edilmiştir.

Mumaileyh bin üç yüz on dört senesi Rebiülevvelinin on beşinde "13 Ağustos sene 312" bin iki yüz elli kuruş maaşla Halep Vilayeti'nde Andırın Kazası Kaymakamlığı'na nakl buyrulmuştur. Mumaileyh'in Mekteb-i Mülki-

yece bi'l-ımtihan terfian ikinci sınıf Kaymakamlığa İntihab eylediği İntihab-ı Memurin Komisyonu'ndan verilip Sicill-i Ahval Komisyonu'nda aynen görülerek iade edilen 7 Teşrinievvel sene 312 tarih ve 555 numaralı intihabnameden anlaşılmıştır.

SON NOTLAR

(1) Mehmet Çog, Dr. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sh. 69, Sayı 74, 2004

(2) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, sh.378, Ankara, 2010

(3) Osmanlı Devleti bu dairenin kuruluşundan önce de biyografi yazımına önem vermiş ve çeşitli meslek gruplarının biyografilerinden oluşan tercüme-i ahval eserlerinin hazırlanmasını sağlamıştır. Tabakat adı verilen bu eserlerin temel kaynağını ise rûs ve tahvil kalemi kayıtları oluşturmuştur. Ancak Osmanlı Devletinde 1879 tarihine gelinceye kadar devlet kademelerinde görev yapanların sicilleri belirli bir plan dâhilinde düzenli olarak bir defterde toplanmamıştır. Merkeziyetçi yönetim anlayışını yerleştirip yaygınlaştırmak için yapılan çalışmalar, Sultan II. Abdülhamit ile birlikte zirveye çıkmıştır. Bu amaçla ilk önce merkezden başlayarak kökeni yüzyılın başlarına dek inen, padişah ile bürokratlar arasındaki nüfuz ve yetki mücadelesini, yani sivil bürokrasiden yana olan dengeleri saray lehine bozarak, Babîlî'yi devre dışı bırakmış ve tüm yetkileri tekrar sarayda toplayarak sarayı devlet işlerinin merkezi haline getirmiştir. O'nun bu icraatı, gerek kendi döneminde gerekse daha sonraki dönemlerde en çok eleştirilen konulardan birisi olmuştur. Saltanatının başından itibaren idarenin niteliğini iyileştirmek için çabalayan II. Abdülhamit, memurların seçimi ve eğitimi konusuna bilhassa eğilerek 1859'da açılan Mülkiye Mektebi'ni mülki kadrolara personel yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne adıyla genişletmiştir. Kanun-i Esasi ile de memurlar ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in memurların takibi babındaki yaptığı en önemli iş, 13 Safer 1296/ 5 Şubat 1879'da "Sicil-i Ahvâl Komisyonu" nun kurulmasıdır. (Bakınız; Ahmet Gündüz, Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar, www. Historystudies.net)

(4) Mehmet Çog, agd. Sh.70

(5) Musa Kılıç, Sicili-i Ahval kayıtlarına Göre II. Abdülhamid dönemi Bürokrasinde görev Alan Yahudiler. www.dergiler. Ankara.edu.tr

(6) Mehmet Kurtoğlu, Vakıflar Dergisi, Sayı 35, Şair Sakıb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar, sh. 107, 154,

(7) DH-SAID-0048-0027; 51, Hicri 1276 tarihli vakfiyenin sonunda Sakıp Efendi'nin hayırsever kişiliğini öven şiirinde Abdi şöyle

seslenir:

"Şehinşahı muazzam hazreti Abdülmecit hanın
Zilal-i şevketi kim, feyz-i hassı-am oldu
Olup hayrata sa'i bay-u yoksul devr-i adlinde
Nice viraneler ma'mur olup âlem bekam oldu
Min-el cümle Ruha'nın hayr-ı hah-ı hanedanından
Bu Sakıp bendesi feyz aldı, mükziyül meram oldu
Edüp cami ile bir nev hankah ve medrese inşa
Şeriat hem tarikat ehline âli makam oldu
Muvakkithane, mektephane, mihmanhane, dershane
Mürettep muntazam hakka ki, bir hayrat-ı tam oldu
Hep emlak u akarın vakıf kıldı habeten lillah
Bu evkafname tahriri ile miskül hitam oldu
Kabul olsun heman cevherle abdî söyledim tarih
Güzel yazıldı evkafname-i sakıp tamam oldu"

(8) DH-SAID-0047-0174; 345

(9) DH-SAID-0002-0425; 850

(10) DH-SAID-0002-0135; 268

(11) DH-SAID-0002-0418; 836

Rıdvaniye (Rızvaniye)'de Hayat, Anılar ve Bazı Yüzler...

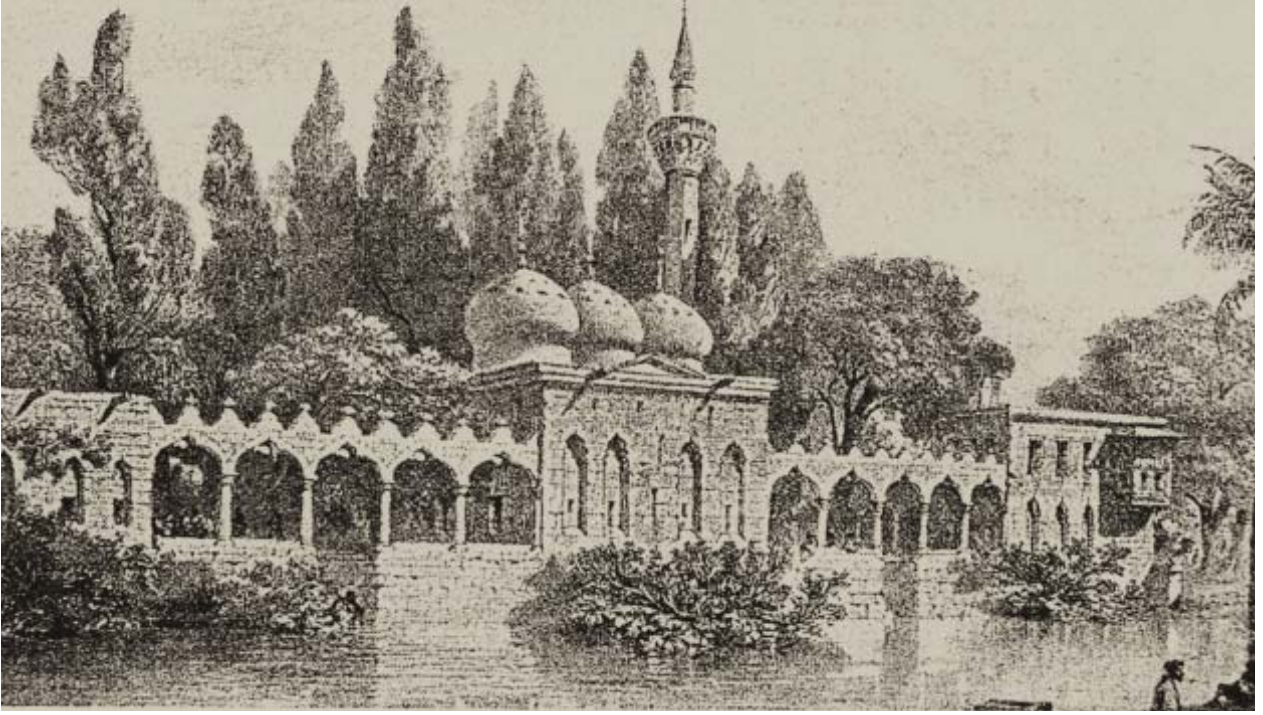

Şahin DOĞAN
Sanat Tarihcisi
Şanlıurfa Müze Müdürlüğü

Urfa'daki cami, medrese, han, hamam, mezartaşı ve bazı sivil yapıların kitabelerinin tek çözücüsü ve okuyucu olan araştırmacı Mahmut Karakaş Hoca'dan başlayalım. Bir yönüyle araştırmacı, bir yönüyle yazar, bir yönüyle ilahiyatçı, bir yönüyle mutasavvıf; emekli Din Kültürü Öğretmeni olan Karakaş Hoca'nın oldukça mütevazı, münzevi ve çelebice bir hayatı var. Rızvaniye Camii'nin girişinde sol tarafta kendisine tahsis edilmiş olan bir hücrede yıllardır ikamet ediyor. Doğulu ariflere mahsus o mütevekkil ve dervişan tavrı dikkatimi çekmiştir her zaman. Saçları itinayla taranmış, zarif bir ritimle yürüyüşüne uymuş, başı hep önünde ve etrafı bir alakası yoktu. Büyük işler yapıyordu, epigrafi uzmanıydı, şehirdeki yapı kitabelerinin çoğunu tek başına okuyor, profesyonel ve amatör araştırmacıların istifadesine sunuyordu. Ama ne kibri var, ne gösterişi var, ne alâyişi var, ne nümayişi var. Kendi halinde. Kendince. Sükûna ermiş kadim bilgiler gibi kendi yatağında tabiiice akıyordu. İtminana ermişti. Çevresine bakışıyla diğer insanların bakışı arasında, bütün sanatkâr mizaçlı insanlarda olduğu gibi, şaşılacak ölçüde bir fark vardı. Freud, sanatkarın bu ayrık ve marjinal hallerini geçmiş yaşantılarına bağlamakta ısrar eder. Bu çok yetersiz ve nakıs bir açıklama. Gerçek neden, onların doğuştan getirdiği Allah vergisi maya, kabiliyet.

Onu daima Tanpınar'ın 'Saatleri Ayarlama Enstitüsü' adlı romanındaki garip karakter Hayri İrdal Bey'e benzetirdim. Hayri İrdal'in aklı ve hayatı hep saatlerle doluydu. Mahmut Hoca'nın kitabelerle... Hayatın gerçeklerinden uzak, havada, düşte gibi. Saatlerle öyle bir ilişki kurmuştu ki samimi bir dostla kurulan bir ilişkiden daha güçlü daha sahiciydi. Onlarla konuşuyor, gülüşüyor, dillerinden anlıyor, okşuyor ve onlara bir şey olacağı korkusuyla üzerine titriyordu. Aşk denecek kadar şiddetli bir ilişki biçimiydi bu. Mahmut Hoca'nın da kitabelerle kurduğu ilişki böyle bir şeydi. Kitabeyi karşısına alır önce sevecen bir bakışla uzun uzun seyreder, okşar, itina gösterir sonra usulca okumaya başlardı. Parçalara ayırarak, bölüm bölüm çözerdi. Bazen bir bölümü hakkıyla çözebilmek için sabahlara kadar uğraşır. Karşılaştırır, benzerlerine kıyas eder, düşünür ve bir sonuca varmaya çalışır.

Bir gün bana bu işin bir tutku, bir hastalık olduğunu, her kitabe için bazen günlerce, aylarca tek başına mezarlıklarda dolaştığını, çevredikilerin kendisine 'esrarkeş' dediğini, birini okumaya başladıktan sonra onu bitirmeden rahat etmediğini, gözüne uyku girmedeğini, çoğu zaman kitabeler üzerindeki harflerin rüyasına girdiğini, bazı zor kısımları rüyada çözdüğünü, uzun uzun anlatmıştı. Onun için hayatta en

büyük saadet anları, bir yazının bütün katmanlarıyla çevirisini yapmaktı. Kitabı, elinde sade bir taş parçası değildi, bir canlıydı, bir dosttu, bir sevgiliydi. En mahrem duygusunu açabileceği bir sırdaşı. İhtimal ki onlarla konuştuğu kadar hiç kimseyle konuşmamıştır. Zaten çok ketum (az konuşan) biriydi. Çok lüzumlu olmadıkça konuşmaktan hoşlanmaz hele gevezeliğe hiç itibar etmezdi. Belli ki sanatkâr bir ruh taşıyordu. Yalnızlığı, inzivayı, halveti seven bir ruh. Emekli olduktan sonra sakal bıraktı ve bu sakal ona daha da sevimli ve esrarlı bir görünüm kattı. Mercek yordamıyla okuyordu çoğu zaman. Ara sıra yanına gelen misafirleriyle birlikte çay içerdi. O zamanlar benim içecek bir çayım bile yoktu, diz boyu sefalet içerisindeydim. Onun için onların içtiği o çay hala gözümde tütüyor. Çay içişi, yudumlayışı bile sanatkâraneydi. Ezan okunduğu zaman odasından çıkıp ağır adımlarla namaza gidişi, namaz üzerindeki sakin hareketleri, çevresiyle hiç ilgilenmeyişi, kendi iç âlemine dalması... Mahmut Hoca'nın kendine has bir melenkolisi vardı ki ne yaşadığı hücreyle, ne de hayatının arzularıyla, hatta ne de bağlı bulunduğu Nakşibendilik ile izah edilemezdi. Belki de ruhindaki bu melenkoli koyu kader duygusundan geliyordu. Çünkü o da yaşadığı devrin adamı değildi sanki başka bir devrin insanıydı. Daha eski bir zamanın...

Yıllarca aynı mekânı birlikte paylaştık, birlikte adımladık, birlikte arşınladık. Ben onu çok iyi tanıyor ve çok ustaca gözölüyordum ama o beni az tanıyordu. Gerçi beni hiç kimse tanıyamıyordu. O, hücresinin içerisinde kendi araştırmalarıyla meşguldü ben ise bana ait olmayan daha doğrusu zorla gasp ettiğim bir hücrede hafakanlar içerisinde çırpınıp duruyordum biteviye. Kitabı neydi, çözmek neydi? 'Malayani' işlerdi gözümde. En önemli ve lüzumlu iş benimkiydi: Hücreye kapanmak, saatlerce kitap okumak, namaz kılmak, dua etmek sonra sayıklamak... Hazreti anlayacak ve yaptığı işin önemini kavrayacak yaşta ve seviyede değildim henüz. Gerçi hala değilim ve hiçbir zamanda olamadım. 'O, benim için artık şiiri hayatına sindirmiş ince ve zarif ruhlu rüya adamlarının ön safında geliyor.'

Birde Deli Mustafa lakaplı biri vardı. Cami cemaatinin sadık müdavimlerinden. Çok tuhaf bir kişilikti. İş gücü Urfa'nın ana caddesinde tur atmaktı. Her vakit namazı ayrı bir camide kılardı. İkinci namazında ise mutlaka Ridvaniye'ye gelirdi. Bazen o kadar esrarlı sözler söylerdi ki bu adam kesin

'veli', 'evliya' derdiniz. Bazen de o kadar hayali senaryolar kurgulardı ki bu adam şüphesiz şizofren, zır deli derdiniz. Ridvaniye'de ikinci namazından sonra yılın her günü Kur'an tilaveti olan 'mukabele' okunurdu. Diğer camilerde sadece Ramazan ayına mahsus olan bu gelenek burada bütün yıl icra edilirdi. Her sene tam on iki defa baştan sona Kuran hatmedilir ve her hatim sonrası şeker veya lokum dağıtılırdı. Mustafa, hiçbir mukabeleyi kaçırmaz hepsine istisnasız iştirak ederdi. Ümmiydi, okul görmemişti, okuma yazması yoktu. Cami cemaati, rahle başında, okunan Kur'an'ı takip ederken, o garip bir şekilde namaz kıldığı yerden hiç kalkmaz, mukabele bitene kadar diz üstü pozisyonunu bozmadan otururdu. Cemaatin tam ortasında yani. 'Deli' diye kimse oralı olmazdı. Bir gün sırf onu gözetlemek için ben de mukabeleye kaldım. Herkes hafız tarafından okunan Kuran-ı Kerim'i takip ederken ben onu takip ediyordum. Çok ilginç hareketler yapıyordu. Cehennemle, azapla ilgili ayetler okunduğunda yüzü sararıyor, ciddileşiyor, renkten renge giriyordu. Ama sıra cennetle alakalı müjde ayetlerine gelince yüzünde tatlı bir tebessüm belirliyor, yüzünün sert çizgileri yumuşuyor, çocuk gibi oturduğu yerinde adeta zıplıyordu. Müjdeli bir haber almış gibi gülücükler saçıyor etrafa. Bir ara kendisini gözetlediğimi fark edince önüne bakar, ciddileşir, kızar gibi olurdu, neyse ki Hafız çoktan Fatiha'yı vermişti. Acaba okunan Kur'an'ı anlıyor muydu? Yoksa bizim bilemediğimiz başka, bambaşka bir melekeye mi sahipti? Bilmiyorum. Ama şizofren olmadığına adım gibi emindim artık. Bazen de aniden gözden kaybolurdu. Nereye gitti, ne zaman gitti, nasıl gitti? Kimse ne anları ne de anlamak için bir gayret sarf ederdi. Yoksa Hızır mıydı? Bir gün yine mukabeleden sonra aniden kayboldu. Arkadaşla birlikte nereye gittiğini anlamak için her tarafı aradık, taradık ama inanın hiçbir yerde bulamadık. Yolda, camide, lavaboda, bahçede hiçbir yerde yoktu. Aniden uçmuştu sanki. Veli miydi, deli miydi, Hızır mıydı, belli değildi.

Biraz da caminin müezzini Hafız Muhammet'ten bahsedelim. Yıllardan beri bu camide görevli. İmam-hatibi bitirir bitirmez buraya atanmış ve buradan hiç ayrılmamış. Şahsiyeti birbiriyle tezat teşkil eden renklerin alacasında unutulmaz çizgilerle çatılmış gibiydi. Mukabele işinde baş hafız o, daha doğrusu tek hafız. İnanılmaz güçlü bir hafızası ve hoş, seri bir okuyuşu vardı. Okurken sizi maziye götürür, bu camiyi inşa

eden ve onun içinde daha önce Kur'an dinlemiş insanlarla tanıştırmı, el sıkıştırır ve ani bir 'kalkale' ile tekrar geri getirirdi. Eski zaman insanları gibi yaşıyordu gerçi hepimiz öyleydik. İnanılması güç ama bazen tek celsede tek solukta yirmiyirmibeş dakika zarfında bir cüz yani yirmi sayfa okurdu. Sıfır hatayla, tek yanlış yapmadan, takılmadan, unutmadan, zorlanmadan. Arada şöyle bir durur, meczup Mustafa'ya bir fırça atar, etrafına bakar sonra kaldığı yerden devam ederdi. Bu durumu görünce hayranlığımdan gidip elini öpmek isterdim. Onun her okuyuşu, başarısı, bende bir hayal kırıklığına, bir ümitsizliğe sebep olurdu nedense. Hücreme kapanıp kendi kabiliyetsizliğime, bir işe yaramayışıma yanardım ve bazen dakikalarca ağlardım. Aynı zamanda hattattı, müthiş bir hüsn-i hat ustasıydı. Gerçi sonradan aramız bozuldu. Onun şikâyeti üzerine, içinde 'ezeli rüyalar' gördüğüm hücremden ayrılmak zorunda kaldım. Daha doğrusu kovuldum. Biricik suçum: bu mazi kokulu mekânda ve odada ilim tahsil etmekte. Neyse ki sonradan barıştık ve dostluğumuz hala devam ediyor.

Bir de Cahit Hafız adında bir imamı vardı caminin. Onunda hücresi, caminin avlu girişinin sol tarafındaki ikinci odaydı. Mahmut Hoca'dan hemen sonraki oda. Yürüyüşü aheste, yüz çizgileri kıvrımlı, bakışları çoğunlukla hüzünlü, hareketleri yavaştı. Düz bir insandı, fevkalade bir tarafı yoktu. Bazen hücresinde etrafında birkaç misafirle birlikte sigara içerdi. Aynı cemaatin mensubu olmamız hasebiyle köşedeki nur medresesindeki ikinci derslerinde daima beraberdik. İlk zamanlar aramızda su sızmazdı, beni sever ve kollardı. Ama bir olay oldu ve o olaydan sonra şefkatli himayesini kesti üzerimden. Olay şu: Ramazan ayında teravih namazlarını kılmak için tebdil-i mekân olsun diye yanı başımızdaki Dergâh camiine giderdim ara sıra. Bir gün tam kapıdan çıkıyordum ki aniden karşılaştık: "Nereye Şahin?" Dedi. "Dergâh'a" deyince ipler koptu. İşitmediğim laf, yemediğim tekdir kalmadı. O günden sonra aramızda hep soğuk rüzgârlar esti. Eskisi gibi olamadık artık. Hafızdı ama Ramazan ayı dışındaki hiçbir mukabeleye katılmazdı. Bazen yaz aylarında, bir elinde kürsüsü, diğerinde kırmızı kaplı risale, bahçenin tam ortasında oturur, gözlüğünü itinayla takar, esrarlı bir şekilde, yavaşça kitabı açar, okumaya başlardı saatlerce. Ara sıra başını kaldırır, okuduğu şeyleri kavramışçasına gözlerini kapatır, bir müddet öyle bekler, sonra yine okumaya devam ederdi. Ben ise kaçak odamın penceresinden tecessüsle gözlerdim onu.

Caminin batı tarafında iki odadan oluşan Nur medresesi olarak kullanılan bir yer vardı. Bediüzzaman'ın ilk talebelerinden Abdullah Yeğın Abi'nin 1960'larda ikamet ettiği bir yerdı. O gün bugündür Risale-i Nur'un okunduğu bir mekân orası. Oranın da ikinci dersleri meşhur. Yıllarca ikinci namazından sonra bazen mukabeleye bazen de bu derse iştirak ederdim. Bir rahle, üzerinde kırmızı kaplı bir risale, okuyucu dizüstü çökmüş, dinleyicilerde onun etrafında halka olmuş bir vaziyette fasıl bitene kadar. Eski medrese geleneğini risale üzerinden devam ettirmeye çalışan güzel bir uygulamaydı. Bazen okuyucu ben olurum, okurdum onlar dinlerdi, okuma bitince çay içerdik ve biraz muhabbetten sonra herkes dağılırdı.

Çoğunlukla ikram edilen çayı içmezdim, içemezdim. Sevmediğimden değil, karnım aç olduğundan dolayı. Beş parasız ve pulsuzdum, onlar bunu çok iyi biliyordu ve çoğu da öğretmendi. Ama nedense hep çaya davet ederlerdi, bir gün bile olsun yemeğe davet etmediler. Yaz günleri çok uzun olduğundan, açlık dayanılmaz bir hal alırdı. Açlıktan kıvranı bir hale gelirdim. Onlar öğle vakti fırına tepsi atar, tepsiyi fırından getirirken odamın önünden geçerlerdi, sadece selam verirlerdi, bense arkalarından bakakalırdım. Ve kendi yalnızlığım, açlığım ve sefaletim içinde kıvranı dururdum. O

Rıdvanîye Medresesi avlusundan Urfa Kalesi

Rıdvaniye Medresesi odaları

fakir odamın taşları, o hüznü serzenişlerimi çok daha iyi bilirler. Çocukluk işte! İnsan çocukken çok şeye dayanıyor ama açlık hiç çekilmiyor. Neden eve gitmiyordum? Orası uzun bir hikâye... Çoğu zaman oruçla geçirirdim günlerimi, takvalı olduğumdan değil, mecbur kaldığımdan. Madem yiyecek bir şey yok o halde oruç tut, derdim kendi kendime. İftarları çoğu zaman bir yudum suyla açardım. Midenin uğultuları öylece devam ederdi sabahlara kadar.

Mukabelede okunan Kuran-ı Kerim'lerin içeriğinden ziyade okunma şeklinden etkilenirdim: Güzel bir rahle, onun üzerine konulan ciltli, işlemeli, yıldız kaplı Kuran-ı Kerimler. Okuyanın onu hûşû içinde eline alması, açmadan önce üç defa öpüp, başına koyması, sonra yavaşça, nazikçe açması, elini sayfaların üzerinde gezdirmesi, mukabele bitiminde tekrar üç defa öpüp, başına koyması ve büyük bir saygı ve hûşû içinde kitabı yerine koyması, birbirine 'Allah kabul etsin'

manasında baş sallamalar, musafaha, el sıkışması... Beni asıl etkileyen bu gibi davranışlardı. Yani manzaranın sadece kendisi değil, ayrıntıların içimde uyandırdığı tesir önemliydi. Kaç defa bende katıldım, çoğu zaman dinlerdim ve cemaati seyredirdim. Ama hiçbir zaman onlar gibi bunu bir alışkanlık, fitratımın bir parçası haline getiremedim. Ah kahrolası o kuşku, o tereddüt, o istikrarsızlık, o sebatsızlık! Hala bırakmadılar yakamı. Bir şeyi ömür boyu, aksatmadan, askıya almadan yapmak, yirmi yıl, kırk yıl, hatta elli yıl. Bu benim gibi yaptığı her şeyden erkenden sıkılan kararsız mizaçlıların anlayabileceği bir şey değildi. Onun için tam manasıyla anlamıyordum ve devam edemiyordum.

Orada hepimiz maziydik, eskiydik, tarihin içinde kalmış gibiydik. Muhteşem ve mazlum medeniyetimiz ve onun en gözde kurumu olan medrese gibi. Mekânın mimarisi ile sosyal hayat arasında tam bir ahenk vardı. Bizlerde o mimari gibi bu günün insanı değildik, moderne uyum sağlayamıyorduk, bütün hüviyetimizle, alışkanlıklarımızla, itiyatlarımızla geçmişe aittik. Onun için o görkemli eseri seyretmeye gelen yabancılar aynı hayranlık ve duyarlılıkla, o mekânın kopmaz bir parçası görünümü veren bizleri de seyrederdiler. İlginç fotoğraflarımızı çekerlerdi. Orada tatlı bir itiyat gibi, her ikinci manevi bir cümbüş yaşanırdı. Mukabeleyi düzenli takip edenler, namaz öncesi bir nevi hazırlık gibi, tek başına okur, temrinler yapar, birbirine okur hatta bazen yarışa girerlerdi. Okunan Kuran-ı Kerimler, huşu içinde eda edilen namazlar, dinlenen dini dersler, bazı kişisel farklılıklardan kaynaklanan, mensubu bulunduğu dini özümseme ve içselleştirme biçimleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan birbirinden farklı ilginç kişiler: delisi, meczubu, asabisi, gevezesi, hayalperesti, cimrisi, cömerdi, dedikoducusu, ağırbaşlısı, sosyali, anti sosyali... Hepsi mekânla, tarihle bir uyum içindeydi bu uyumu bozanlar genellikle, yabancı turistler, bazı nahoş giyimli yerli turistler ve adap erkân bilmeyen, serbest, serazat ve laubali yaşayan Urfalı bazı zamane gençleri... Bunun dışında hayat kendi yatağı içinde usulca, usluca ve sessizce akıp gidiyordu. Mini, minnacık bir dünyaydı, gerçekliğe kapalıydı belki ama sonuna kadar Allah'a açtıktı.

Rıdvaniye Medresesi avlusu

Fotoğraf: Mustafa Akgül

Rıdvaniye'de Ezeli ve Sükûnlu Bir Gece...

Her insanın mazisinde saklı gizli bir masalı vardır. Ve o masalı da en güzel bir şekilde resmeden bir mekânı. Benim de mazi masalımın hemen bütününe dolduran "rüya şehir Urfa". Onun da içinde Balıklıgöl civarı ve özellikle Rıdvaniye Camii. Herkes bir şeylere ait hisseder kendini, bu his şiddetlendikçe duyumsadığı o şey benliğinin kopmaz bir parçası haline gelir artık. Benim kopmaz bir parçam, benliğimin yarısı, hafızamın birçok nakışı Rıdvaniye Camii. Zahiri kadar batını ile plastiği kadar mistiği ile fiziki zamanı kadar psikolojik zamanı ile. Onda en saf şekliyle kendimi bulduğum için candan seviyordum bu camiyi.

Hayatı daima sanal bir pencereden seyrettim. Hiçbir zaman gerçek hayatla tanışmadım, yüzleşmedim. İnsanlar arasında dolaşırken, onlarla aynı şeyleri ve mekânları paylaşırken de hep hayalidim. Tatlı bir rüyanın, bir hülyanın içindeydim. Sadece yaşıyordum. Köşeme çekilip battaniyemi üzerime çekip yoruluncaya yerimde sızıp kalıncaya kadar okuyordum. Bu şifasız hastalık bende çok eskilere kadar uzanır.

Yaşanılasi nadide zamanlardan sadece biri. Rıdvaniye Camiinde tarifi imkânsız dini bir vecd hali içinde küf ve rutubet kokan bir hücrede, diz üstü, önümde rahle, kıpırdamadan aralıksız yaklaşık dört-beş saat risale okurdum. Kendimi o kadar kaptırırdım ki mübarek bir gecede camiinin damında şırl şırl çiseleyen yağmur altında saatlerce gökyüzüne bakıp yıldızları düşünürdüm. Yağmur damlalarının yüzümün üzerinden kayıp gidişi, gözüme ve hayalime tesadüf eden nice ışık, renk, manzara, tedai... Onların hepsi aşk derecesinde yer etti ve kök saldı benliğimde.

Risaleden bir meseleyi anlamak ya da anladığımı vehmetmek benim için, dünyalara eş büyük bir sevinç kaynağıydı. Bir gece saat üçe kadar okudum, okudum, okudum adeta yuttum. O kadar doldum ki dayanamayıp hücrenin dışına yani Rıdvaniye camiinin bahçesine çıktım.

Çok tatlı, rikkatli ve sevimli bir rüzgâr esiyordu. Rüzgârın ağaç yapraklarına dokunuşu, onları adeta raksa ve semaya getirişi, o kadar unutulmaz hazin bir tesir bıraktı ki kendimi bu cümbüş ve ahengin içine kaptırmak, yaprak gibi esen rüzgârın asude tesirine bırakmak, bedenimden vazgeçip kelimeleşmek ve bir daha geri gelmemek üzere bu duygunun derinliğinde ölmek istedim. Her şey, bütün nesnelere, yapraklar, ağaçlar, dallar, gece, sema, yağmur, bulut, gece ışıkları, sütunlar, revaklar, tonozlar, kubbe, minare, göl, balıklar, kale, avlu hepsi, evet hepsi, ilahi bir nağmeye, bir işarete, bir muştuya bürünmüştü. İlahi bir musiki neşvesi içinde ta sabah ezanına kadar, baktım, düşündüm ve hissettim. Bırakmalı eşyayı, güzelliğinin saltanatını içimizde kursunlar diyordum ve başka hiçbir şey düşünmek istemiyordum, sadece bu anı bir kadeh gibi içmek istiyordum. Ve o an ruhumun toprağına gömdüğüm ne varsa hepsini itiraf etmek geldi içimden. Bu o kadar yoğun ve cazip bir ruhi heyecan idi ki sonraki zamanlarda çok nadir hissettim. Ancak o gecenin ilahi sessizliği ve ritmi, ağaçların latif hışırtısı ve cezbesi, gecenin ezeli sessizliği ve efsunu o kadar başka, bambaşka idi ki bir daha aynı kıvamda bu duyguyu yaşayamadım.

Rıdvaniye, bir daha ayrılmamak üzere yer etti benliğimde, bedenimde, ruhumda, hayalimde...

O ilahi vecd anlarının en derinini ve en yoğun halini hep orada yaşadım. Arkadaşlar, dostlar, esrarlı mimari, latif musiki, hûşû içinde Allah'ı görüyormuşum gibi ihsan ufkunda kılınan namazlar... Hele huşu içinde namaz kılmak! O kadar seviyordum ki şükür makamında secdeye kalıp seccadeyle bütünleşip kalkmak istemiyordum. Aylarca, yıllarca bu vaziyette kalmak ve öylece ölmek isterdim.

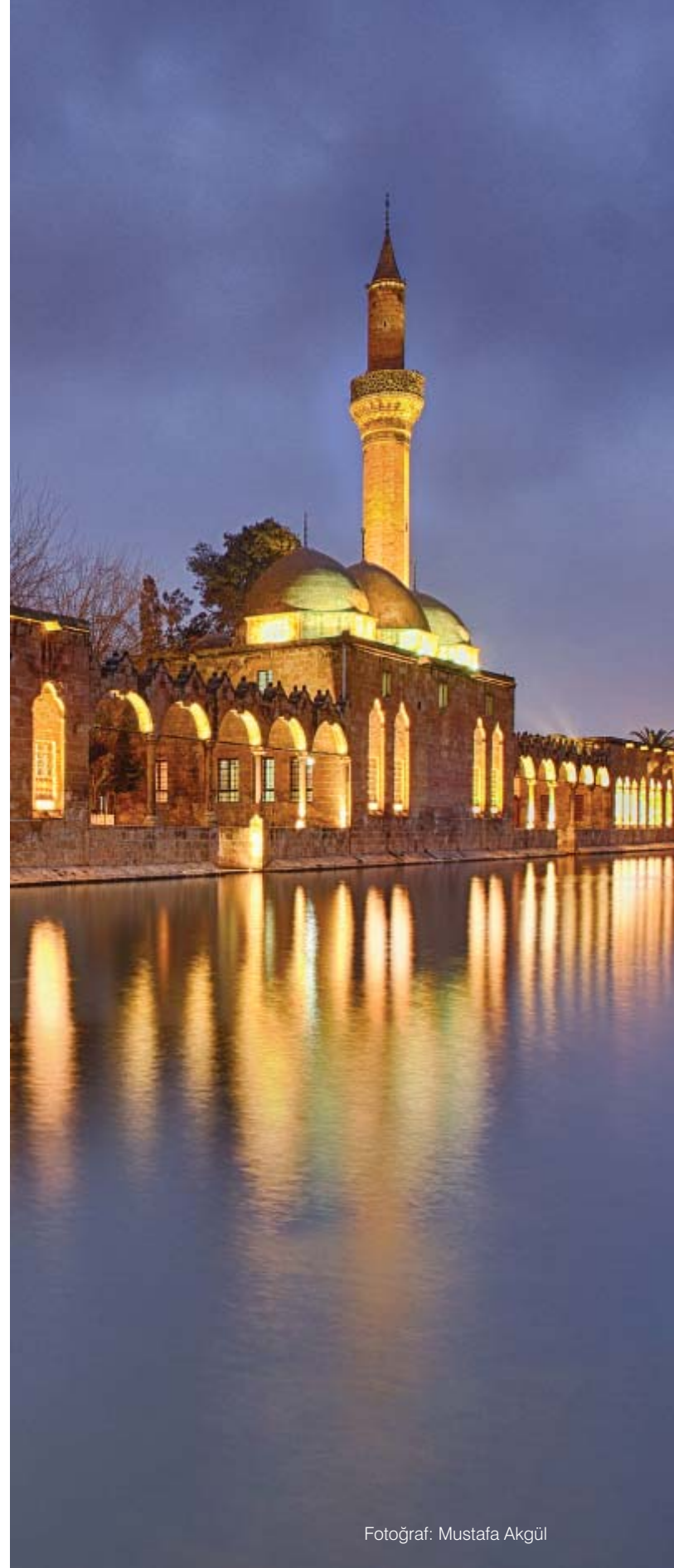
Ancak bu her şeyin akıp gidişi, gece ve gündüzün birbirini kovalayışı, zamanın tavan aralarındaki tahtayı kemirişi, bir sigara izmariti gibi bizi ezip geçişi, akrep ve yelkovanın o acı istihzası, o özel ve benzersiz anların geçişi, bitişi ve bir daha asla geri gelmeyişi, beni o kadar derinden yaralardı ki tarif edemem. Her şey o özel zamanın içinde akıp gitti, gerisi benimle alâkası olmayan manasız bir hüviyetin derinliği sadece.

İkinci zamanı kapalı bir sonbahar havasında Dergâh civarında yürüyüş yapmak, Rıdvaniye'de ikinci namazını kılmak ve sonra cennetten bir köşeyi çağırıştıran bahçesinde oturup karşında kale, havada dönüp duran ve esrarlı şekiller, kavisler çizen kuşlara bakmak, uzun uzun düşünmek ve oradan hiç ayrılamamak onun içine girip o güzelim ve munis mimarinin uysal bir parçası haline gelmek... Hep istediğim şeylerdi.

Ama bunların hiçbiri gerçekleşmiyordu, akşam oluyordu, yağmur kesiliyordu ve insanlar kovalayan bir düşmandan kaçır gibi inanılmaz bir hızla evlerine doğru koşuyorlardı. Ve ben çaresiz arkadan onlara bakıyordum hepsinin yüzündeki heyecanı ve telaşı okumaya çalışıyordum. O efsunlu ve esrar-engiz havadan insan nasıl kaçardı, kaç defa içimden şunu geçirirdim: bu kaçanlardan bazılarını tutsam ve onlara şöyle desem: *Baksana bulut o kadar cazip ki, hava o kadar kederli ki, şu cami o kadar güzel ki, şu kale manzarası o kadar muhteşem ki... Bakmıyorsun?, görmüyorsun?, koşar adımlarla nereye doğru gidiyorsunuz?, yoksa bu havadan mı kaçıyorsunuz?*

Ah! Rıdvaniye'nin o dayanılmaz, o unutulmaz sonbahar günleri! Ah beni Rıdvaniye'nin o havaları mahvetti! İçime o kadar işlediler ki, beni o kadar değiştirdiler ki, bir mısradan, bir satırdan, bir simadadan, bir renkten, bir nakışta onu hatırladıkça kendimden geçer, mest olur, sermest olurum. Keşke şair olsaydım da o geceyi, o özel zamanları, ölümsüz mısralara çevirebilseydim! Klasikler gibi daima ölçülü ve dengeli olmaya ve öyle kalmaya çalışırdım fakat bunun hiçbir zaman beceremedim. Hugo gibi romantizmin okşayan kucağında buldum kendimi. Hep, hercai, siyah-beyaz, tutarsız ve kararsız; tıpkı Rıdvaniye'nin siyah beyaz çizilmiş gravürleri gibi...

Uhrevi sükûnetin ve uhrevi rahatın ne olduğunu bilmek isteyenler, Muradiye'den önce, 'mimarilerin en ilahisini', musikilerin en müessirini ve hatıraların en lezizini içinde barındıran Rıdvaniye Camii'ne gitsinler! Çünkü hayat, yalnız orada her zamankinden farklıdır.

Fotoğraf: Mustafa Akgül

DÂRÜLELHÂN

(İstanbul Belediyesi Konservatuarı)

1926 Yılı Derlemelerinde Urfa Türküleri

- 6 -

Halil ALTINGÖZ

Kültür Bakanlığı Şanlıurfa DTHM Korosu Şefi
halil_altingoz@hotmail.com

İstanbul Belediye Konservatuarının (Darülelhan) derleme çalışmaları 31 Temmuz 1926 tarihinde başlayıp 17 Eylül 1929 tarihine kadar yılın belirli aylarında ve dört gezi halinde yurdun birçok yöresinde yapılmıştır. Konservatuar heyetinin Urfa'ya gelişleri birinci araştırma gezisi kapsamında olup 31 Temmuz 1926 yılında başlamış ve 51 gün sürmüştür. Bu ilk geziye Yusuf Ziya DEMİRCİOĞLU, Rauf Yekta bey, Dürri Turan ve Ekrem Besim Bey iştirak etmişler, çalışma Güney ve Orta Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde yapılmıştır. Darülelhan tarafından Urfa'dan

derlenen türküler ilk olarak "Anadolu Halk Şarkıları" 5. Defterinde yayınlanmış daha sonra 6. ve 13. Defterde de bazı türküler yayınlanmıştır. Bu mecmualarda yayınlanan eserler Ferruh Arsunar tarafından notaya alınmış ve Osmanlıca yazı ile yazılmıştır. Yeniden güncel notaya uyarlanarak yazdığımız bu notaların şimdi okuduğumuz Urfa türkülerinin bundan 86 yıl evvelki icrası konusunda bize çok somut malzemeler sunacağı aşikârdır. Bu çalışmanın halk müziği icracıları için çok önemli bir kaynak olacağını umuyoruz.

GİDERİM BENDE BENDE

URFA

H. Altıngöz

Giderim bende bende
 Bir ahdım kaldı sende
 Ayva gibi sarardım
 Hiç iman yokmu sende

Halil Altıngöz tarafından Osmanlıca belgeden güncel notaya adapte edilip yeniden yazılmıştır.

PETEKDE ÜZÜM KARA

Yörtükçe

URFA

1 pe tek de ü züm ka ra

5 yar yar yar yar

9 sal kı mı düm düm düz ka ra

13 vay vay vay vay

17 is te rim ya re gi dem

21 vay vay vay vay

25 c lim boş yü züm

29 ka ra c lim boş yü züm

33 ka re

H. Altınöz

*Petekde üzüm kara yar yar yar yar
Salkımı dümdüz kara vay vay vay vay
İsterim yare gidem vay vay vay vay
Elim boş yüzüm kara*

*Fvlerinin direği yar yar yar yar
Kardan beyaz bileği vay vay vay vay
Yarından ayrılmın vay vay vay vay
Elbet yanar yitreği vay vay vay vay*

Halil Altınöz tarafından Osmanlıca belgeden güncel notaya adapte edilip yeniden yazılmıştır.

۱۱- اورفا

آرا باسی ماوی بوینا

را آ یا بو وی ما سی با را آ

دم ما را صا یا بو وی ما سی با

رک له دل ده یا دو با فور بن

یا صو زک سی نم با فور بن

له دین ده بی کی جان مر سی این

آ یاد رک له دیل ده بی کی دو قو غلو طو رک

مان که دی لا قاش مان

آلهو کوزر قارا لویز
ینه بکیم صا ر ویر
عاشق با عشق نه گز سینه
کور ندر باغک آرز سناک
الاس حاور دن سوز سناک
عاشق سنده نام فالویر

آرا بسی ماوی بوینا (مکره)
عاشق ما دم و دبا زو با دلک
به فور با نم سزه صوبا (مکره)
ایچی مر جانده کچی ده دینک
طو غلو فور و نجه ده دینک
با آمان عاشق دی کمانه

ARABASI MAVİ BOYA

URFA

1 a ra ba sı ma vi bo ya a ra ba sı
4 ma vi bo ya sa ra ma dım do ya do ya da
7 dil le rin ben kur ba nım si zin so ya
10 ben kur ba nım si zin so ya in ci mer can gi bi de
13 diş le rin du du ku şu gi bi de dil le rin
16 yar a man kaş la rı ke man

H. Altıngöz

1

Arabası mavi boya
Saramadım doya doya dillerin
Ben kurbanım sizin soya
İnci mercan gibide dişlerin
Dudu kuşu gibi de dillerin
Yar yaman kaşları keman

11

Ahu gözler kalıptur
Yine benzın sararuptur
Aşık bağda ne gezersin
Görenler yağın ezersin
Elması maverden süzersin
Aşık senden nam kalubdur.

Halil Altıngöz tarafından Osmanlıca belgeden güncel notaya adapte edilip yeniden yazılmıştır.

“Sofranızda Halil İbrahim Bereketi Olsun...” (3)

Halil ÇUHADAROĞLU
Araştırmacı Yazar, Fotoğraf Sanatçısı
cuhadarogluhalil@hotmail.com

Lolaz Dirmigi

Malzemeler

İki su bardağı Lolaz (börülce).
Bir tutam nane, bir tutam maydanoz, üç adet yeşil soğan.
Turp, limon, bir yemek kaşığı isot, tuz.
Dürüm için bazlama (lavaş).

Hazırlanışı

Akşamdan lolaz'ları, geniş bir kaba iki bardak ılık su ekleyerek bekletin.

Lolazların suyunu süzüp, tekrardan üç su bardağı su tencereye koyarak, azıcık tuz ekleyip, ıslatılmış lolaz'ları yaklaşık kısık ateşte, 45 dakika haşlayın. Kıvamına siz karar verin, lolaz'ların suyunu süzün bir kenarda bekletin.

Yeşil soğanı, maydanozu ve nane'yi ince ince doğrayın bir tabağa alın. Limonu ikiye kesin turpları dilim dilim doğrayıp bir tabağa alın.

Malzemeler hazır olunca, lavaşınızı dürüm halini alması için yayın. Önce lolazlardan başlayın arkasından

maydanoz, nane, yeşil soğan'ları lolazların üstüne süs olarak serpiştirin. Arzuunuza göre isot ve tuz miktarını ayarlayıp limon sıkınız. Dürümü ısıırken turp yemeyi ihmal etmeyiniz.

Dilerseniz bir bardak ayranla servis bile edebilirsiniz ya da içebilirsiniz.

Zeytin Dirmigi

Malzemeler

Bir su bardağı Yeşil kırma zeytin
Bir tutam nane, bir tutam maydanoz, üç adet yeşil soğan.

Turp, limon, bir yemek kaşığı isot, tuz.

Dürüm için bazlama (lavaş)

Hazırlanışı

Zeytinlerin içindeki çekirdekleri çıkaralım. Bir süzgeçte, ılık sudan geçirip bir tabakta bekletelim.

Yeşil soğanı, maydanozu ve nane'yi ince ince doğrayın bir tabağa alın. Limonu ikiye kesin turpları dilim dilim doğrayıp bir tabağa alın.

Malzemeler hazır olunca, lavaşınızı dürüm halini alması için yayın. Önce zeytin'lerden başlayın arkasından maydanoz, nane, yeşil soğan'ları zeytin'lerin üstüne süs olarak serpiştirin. Arzuunuza göre isot ve tuz miktarını ayarlayıp limon sıkınız. Dürümü ısıırken turp yemeyi ihmal etmeyiniz.

Dilerseniz bir bardak ayranla servis bile edebilirsiniz ya da içebilirsiniz.

Nohut Dirmigi

Malzemeler

İki su bardağı Nohut

Bir tutam nane, bir tutam maydanoz, üç adet yeşil soğan.
Turp, limon, bir yemek kaşığı isot, tuz.

Dürüm için bazlama (lavaş).

Hazırlanışı

Akşamdan Nohut'ları, geniş bir kaba iki bardak ılık su ekleyerek bekletin.

Nohut'ların suyunu süzüp, tekrardan üç su bardağı su tencereye koyarak, azıcık tuz ekleyip, ısılatılmış Nohut'ları yaklaşık kısık ateşte, 45 dakika haşlayın. Kıvamına siz karar verin, nohut'ların suyunu süzün bir kenarda bekletin.

Yeşil soğanı, maydanozu ve nane'yi ince ince doğrayın bir tabağa alın. Limonu ikiye kesin turpları dilim dilim doğrayıp bir tabağa alın. Malzemeler hazır olunca, lavaşınızı dürüm halini alması için yayın. Önce nohut'lardan başlayın arkasından maydanoz, nane, yeşil soğan'ları nohut'ların üstüne süs olarak serpiştirin. Arzuunuza göre isot ve tuz miktarını ayarlayıp limon sıkınız. Dürümü ısıırken turp yemeyi de ihmal etmeyiniz.

Dilerseniz bir bardak ayranla servis bile edebilirsiniz ya da içebilirsiniz.

Yumurta Patates Dirmigi

Malzemeler

İki Patates, iki Yumurta
Tuz ve İsot

Bir tutan Nane, Maydanoz, Yeşil
Soğan, Sarımsak ve Limon

Hazırlanışı

Patatesleri ve Yumurtaları su dolu
bir tencereye koyup haşlayınız. Haşla-
nan yumurta ve patatesleri teker teker
soyarak, ayrı ayrı dilimleyip doğradık-
tan sonra, bir tabağa alıp alınız.

Maydanozu, Nane'yi, Yeşil Soğanı
ve Üç diş Sarımsağı ince ince kıyıp isot
tuz ile hepsini karıştırarak harmanla-
yınız.

Lavaşı ortasını açarak dürüm şek-
lini veriniz. Yumurta patates harmanla-
masından arzunıza göre koyarak, dü-
rüm şekline getirip, bir bardak ayrılan-
a fiyetle yeyiniz.

Bostana Bin Derde Deva

Malzemeler

Bir Demet Yarısı Semiz Otu
Bir Demet Yarısı Maydanoz

Bir Kuru Soğan

Üç Çekirdekli Domates

Üç Mayhoş Nar

İki Limon

Üç Yeşil Biber

Üç Kırmızı Biber

Dört Taze Soğan

Bir Kahve Fincan Pekmez ve az
Tuz

Hazırlanışı

Malzemelerin tümünü ince doğra-
yınız. Nar ve limon'ları sıkarak suyuna
pekmezi karıştırınız. Harcın tamamını
arzu ettiğiniz şekilde buz ve tuzla karış-
tırarak kâselere koyup servis edebilir-
siniz...

Daş Ekmegi

Malzemeler

Bir Su Bardağı Üzüm Pekmezi

Bir Su Bardağı Urfa Fıstığı

Üç Su Bardağı Un

Yaş Maya Ve Bir Tatlı Kaşığı Şeker

Üç Yemek Kaşığı Urfa Yağı

Hazırlanışı

Pekmezi bir su bardağıyla sulan-
dırın. Yağları da içine koyup çok düşük
ısıda karıştırarak ısıtın. Ayrı bir yerde
una mayayı, az şekeri su alarak sıvılaştırarak
krep haline getirin. Dibi tutmayan
bir tavada krepten bir kepçe olarak
tavaya yayın yumuşak pişirin. Pişen her
ekmeği ısıttığınız şerbette bir iki dakika
bekletip servis tabağına alın. Üzerine
Urfa fıstığı serpiştirerek süsleyin.

TARİHTE URFA SÜRYANİLERİ

Selahattin E. GÜLER
Yerel Tarih Araştırmacısı
selahattin_guler@hotmail.com

Süryani din adamı ve tarihçisi Hanna Dolapönü'ne göre Süryaniler; Arami, Asurlu, Keldani, Fenikeli, Kenani ve Hintlilerden oluşmuştur. (1) Süryani kelimesi Asurî kelimesi ile aynı ifadeyi taşır ve dar anlamda "Suriyeli" geniş anlamda ise Eskiçağda Yukarı Mezopotamya halkına verilen isimdir.

Aramiler, Yukarı Mezopotamya bölgesine geldiklerinde buraya ARAM NEHREYN adını verdiler. Bölge iskân edilerek Nusaybin civarına ARAM ŞOBA ve Şam civarına da ARAM DİMAŞK adları verilmiştir.

Makedonyalı Büyük İskender'in ölümünden sonra onun Mezopotamya'daki mirasına konup krallığını ilan eden I. Seleukos tarafından eski kalıntılar üzerine M.Ö. 304 yılında yeniden kurulan Urfa'ya, yeşilliği ve sulak oluşundan dolayı o dönemdeki Makedonya'nın başkenti olan "EDESSA"

ismi verilmiştir. Şehir daha önce Süryanilerin vermiş olduğu "URHAY" **ܐܘܪܗܝܐ**, adını taşıyordu.(2)

Seleukos Krallığı'nın otorite boşluğundan yararlanan Süryaniler, M.Ö. 132 yılında Urfa başkent olmak üzere Osrhoene Krallığı'nı kurdular.

Bazı saltanat boşluğu ve Roma tabiiyetlerine rağmen krallığın ömrü 376 yıl sürmüş ve sonunda 244 yılında bölge tamamen Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçmiştir.(3)

Roma İmparatorluğu, Ermenistan Krallığı ve Parth İmparatorluğu arasında Osrhoene.

Soğmatar'da yer alan tapınak

Urfalı Süryaniler bu tarihten itibaren çeşitli toplumların hâkimiyeti altında varlıklarını sürdürerek zamanımıza kadar gelebilmeyi başarmışlardır.

Urfa'nın en eski halkı sayılan Süryaniler, Hıristiyanlığı kabul etmeden önce putperestlerdi. Aya, güneşe ve gezegenlere tapıyorlar ve onları temsil eden putlar yapıyorlardı.(4) Bu döneme ait tapınak, sunak ve yazıt kalıntılarını Harran'ın 53 km doğusundaki antik Soğmatar kentinde görebilmek mümkündür.

Hıristiyanlığı kabul ettikten sonraki birkaç yüzyıl sonra Süryani Kilisesi ve halkı parçalanmış; bir yandan Doğu Süryanileri Nesturi Kilisesi, diğer taraftan Batı Süryaniler ve Süryani Ortodoks Kilisesi adları altında birbirleriyle çatışmaya ve mücadeleye başlamışlardır. Kendi aralarında bu mücadele 600 yıl sürmüştür.(5)

Müslüman Arapların bütün Mezopotamya'yı ele geçirmelerinden sonra onlarla birlikte yaşayan Süryaniler, onların din ve kültürlerinden oldukça etkilenmişlerdir.

Soğmatar'da Tapınak Girişi

Süryani Kilisesi merkezi Urfa olmak üzere Yakın Doğu'dan başlayarak Hıristiyanlığın yayılması için birçok faaliyette bulunmuştur.(6)

19. yüzyıl sonlarında Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde Süryani nüfusu oldukça kalabalıktı. Doğu Süryanileri daha çok Doğu'da, Batı Süryanileri ise daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesinde (Urfa, Diyarbakır ve Mardin) yaşamaktaydılar. (7)

1890 yılında Urfa Sancağı'nda 6218 kişi ile (Merkez kazada 3082, Birecik'te 643, Halfeti'de 959 ve Suruç'ta ise 1533) en kalabalık etnik ve dinsel grubu Yakubi Süryanileri oluşturuyordu.(8)

Süryaniler etrafı surlarla çevrili Urfa'nın Ellisekiz Meydanı'nda oturuyorlardı. Bu civarda Mar Petrus, Mar Paulus adlı bir kiliseleri vardı. Bu kilise günümüzde Vali Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Süryaniler, şehir dışında ise bugün Müftülük binasının bitişiğindeki Peygamberler Camii civarında ikamet ediyorlardı. Mezarlıkları da bu civardaydı. 1845 yılında inşa edilen Şehit Mar Circis adını taşıyan bu kilise 1965 yılında restore edilerek camiye çevrilmiştir.

Urfa Süryanileri, 1924 yılının Şubat-Mart aylarında 425 kişi olarak Halep'e göç etmişlerdir. Halep'te yerleştikleri bölge günümüzde "Hay el-Süryan el-Kadim" yani "Eski Süryani Mahallesi" olarak tanınmaktadır ve orada göç eden Urfalı Süryanilerin torunları yaşamaktadır.

Süryaniler bugün Mardin, "Tur Abdin" denilen Mardin ve Midyat Bölgesi, Şırnak, Hakkâri Beytüşşebab), Diyarbakır ve İstanbul'da yaşamaktadırlar. Ana dilleri Süryaniceden başka Arapça ve Türkçeyi, Doğudakiler ise bunlarla birlikte Kürtçeyi de konuşmaktadırlar.

Yurt dışındaki Süryaniler ise İran'da Urmiye bölgesinde, Irak, Suriye ve Lübnan'da yaşamaktadırlar. Son yıllarda Avrupa'ya özellikle Almanya, Hollanda ve İsveç'e göç eden Süryaniler bulunmaktadır.

Süryaniceye gelince, bugün konuşulan Süryanice Doğu Aramice'nin Urfa'da gelişen ve konuşulan diyalektidir.(9)

Süryanicenin Doğu ve batı lehçeleri miladi 8. yüzyıla kadar Yakın Doğu'da etkin olarak Mezopotamya ve Anadolu'nun bir bölümünde Yunanca ile rekabet edebilecek şekilde kullanılmış, ancak Arapça'nın sonraki yüzyıl içerisinde başlayan baskısı karşısında gerilemiş ve zamanla küçük bir halk topluluğunun dili haline gelmiştir.(10)

Süryani asıllı ünlü şahsiyetlerin bazıları şunlardır:

3. yüzyılda yaşamış olan filozof, ilahiyatçı, şair ve müzisyen Bar Daisan.

4. yüzyılda yaşamış aziz, zahit ve şair Aziz Efraim.

6. yüzyılda yaşamış papaz ve şair Suruçlu Mar Yakup, Papaz ve tarihçi Mar Yeşua.

9. yüzyılda yaşamış filozof ve ansiklopedist Urfalı Eyyub.

10. yüzyılda yaşamış doktor, filozof, matematikçi ve mütercim Sabit bin Kurra.

11. yüzyılda yaşamış olan ünlü edip, kâtip ve tarihçi Hilal b. El-Muhassin el-Sabii.

1895 yılında öldürülen ünlü şarkıcı ve bestekâr Süryani Circo.

Süryanilerden günümüze ulaşan tarihi eserler de şunlardır:

1) Kaledeki Sütunlar

Bu dönemden günümüze ulaşan en görkemli tarihi eser, 19 asırdan beri ayakta duran kaledeki sütunlardır. Eski Yunan ve Roma'dan alınan bir geleneğe göre, soylu kişilere veya yakınlarının adına heykel ve sütunlar diktirmek bir saygı ve nezaketi ifade ediyordu. Doğu sütunu üzerindeki Süryanice yazıtta şunlar yazılıdır: "Ben askeri komutan Barş(.....)'ın oğlu Aftuha. Bu sütunu ve üzerindeki heykeli, veliaht Prens Ma'nu kızı, Kral Ma'nu'nun eşi, hanım efendim ve velinimetim Kraliçe Şalmet için yaptırım"

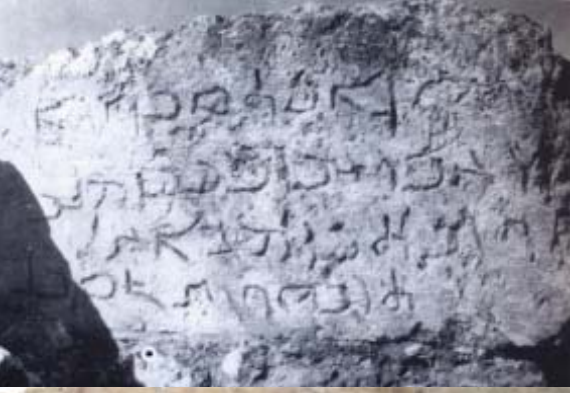

Urfa Kalesinde yer alan sütunlarda Kraliçe Şalmet anısına yaptırıldıklarına dair Süryanice bir kitabe bulunmaktadır.

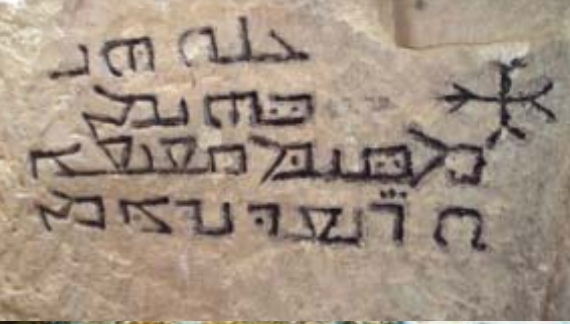
Kaledeki sütunların başları akan-tüs (kenger) bitkisinin yapraklarıyla süslenmiştir. III. yüzyıla ait olan bu süsleme tarzı Eski Yunanistan'daki Korinthlilere ait olup, süsleme tarzına da Korint tarzı deniyor. Korint tarzı Hellenistik dönemde gelişmiş ve özellikle Roma döneminde kullanılmıştır.

Şanlıurfa'nın güneyinde yer alan Deyr Yakup Manastırı Kalıntıları

Karaköprü'de Süryanice yazıtlı ve cenaze törenini gösteren kabartmalı kaya mezarları

Yunanca ve Süryanice yazıtlı kitabelerden bazıları

2) Yazıtlar

Çeşitli dillerdeki yazıtlara (kitabelere) gelince, bunlar arasında başta Süryanice olmak üzere, daha sonra Yunanca ve Palmira Süryanicesi ile yazılmış yazıtlar gelmektedir.

Kent merkezinde ve civarında 27, Soğmatar'da 31, Birecik kalesindeki kule mezarda 1, Harran'da 2, Şuayp şehrinde 1 olmak üzere toplam 62 adet Süryanice yazıt günümüze ulaşmıştır. Bu yazıtların bir kısmı da civarda bulunan heykeller üzerinde olup, Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir.

3) Deyr Ya'kub (Yakup Manastırı) ve Ameşşemeş Anıt Mezarı

Bugün kentin yaklaşık 7,5 km. güneyinde Deyr Yakup olarak bilinen eski bir manastır kalıntısı ve bunun

hemen kuzeybatısındaki Ameşşemeş Anıt Mezarı üzerinde iki dilli bir yazıt vardır. Aynı metin önce Grekçe harflerle daha sonra Palmira Süryanicesi ile yazılmıştır. Yazıtın tercümesi şöyledir: "Ma'nu oğlu Şaredu'nun karısı Ameşşemeş"

4) Diğer Eserler

Süryanice yazıtlı 15 adet mozaik günümüze ulaşmış, yayınlanmış ancak bugün birçoğu çalınmış veya kaybolmuştur.

Bu dönemden kalan tarihi eserlerden bir kısmı da mezarlıklardır. Bunlar Güney Mezarlığı, Kırk Mağara Mezarlığı ve daha sonra Şehitlik Mahallesi'ndeki Çamlık Tepesi'dir. Bunlardan başka Karaköprü'de Süryanice yazıtlı ve cenaze törenini gösteren kabartma figürlü iki kaya mezarı daha keşfedilmiştir.

Şanlıurfa merkezin dışında Büyük Keşişlik (şimdi Büyük Alanlı) Köyü, Kasrül Benat, eski adı Soğmatar bugünkü ismi Yağmurlu Köyü tarih içinde birer Süryani köyleriydi.

DİPNOTLAR

- (1) Hanna Dolapönü, "Süryaniler", Öz Hizmet Dergisi, sayı 6, Mardin 1955, s. 133
- (2) J.B.Segal, Edessa "The Blessed City", Oxford 1970, s. 5-7; Fikret Işıltan, Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan miladi 825'e kadar) İstanbul 1960, s. 12-14.
- (3) Segal, a.g.e., s. 9-10.
- (4) Bu konuda geniş bilgi için Bkz. H. J. W. Drivers, Cult and Beliefs at Edessa, Leiden 1980.
- (5) Bkz. Yakub Bilge, Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler, İstanbul 1991, s. 18.
- (6) Bkz. Bilge, a.g.e., s. 47.
- (7) Bilge, a.g.e., s. 19
- (8) "Urfa" maddesi, Yurt Ansiklopedisi, cilt 10, s. 7376
- (9) "Aramice" maddesi, Türk Ansiklopedisi, cilt 3, s. 219-220.
- (10) Bilge, a.g.e., s. 58.

Süryani yazıtlı mozaikler

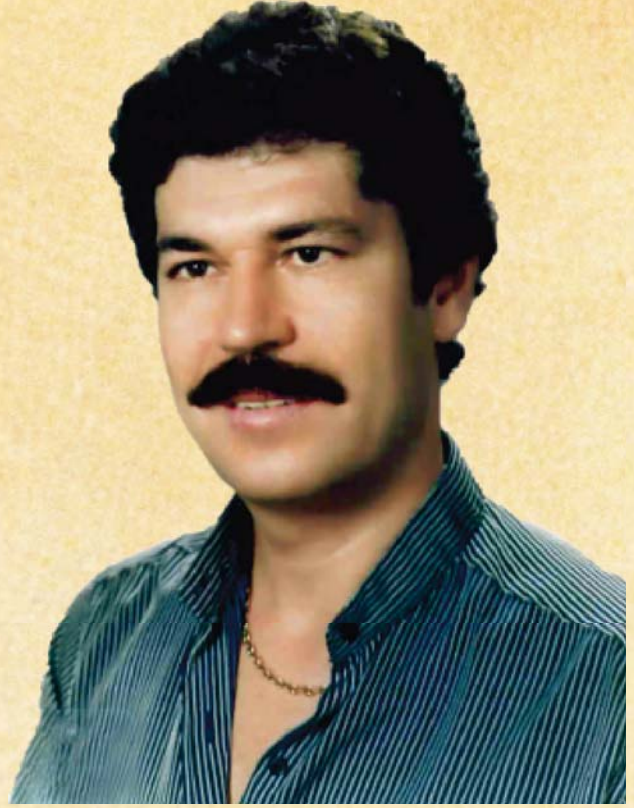
▲ Mar Petrus, Mar Paulus Kilisesi günümüzde Vali Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır .

Urfalı Bestekârlar: 15

ALİ GENCEBAY

Abdullah BALAK
Halk Kültürü Araştırmacısı
Bestekar-Söz Yazarı

Bestekâr Ali Gencebay

Urfa'nın Sumeıdanı Mahallesi'nde 1949 yılında doğdu. Babası Nacar (Marangoz) Ömer, Annesi Safiye Çakallı'dır.

İlk ve ortaokulu Urfa'da tamamladı. Müziğe 12 yaşında Urfa'da kaval çalarak başladı. Urfa sırsa geceleri ve asbap gecelerine katılarak musiki becerisini geliştirdi. Mehmet Ataç, Aziz çekirge, Kazancı Bedih ve Tenekeci Mahmut gibi ustalardan Urfa Müziği ve tavrı hakkında oldukça yararlandı. 16 yaşına kadar Urfa'da kaldı.

1967 yılında İstanbul'a geldi. Mine Koşan henüz 12 yaşındayken uzun süre ona eşlik etti. 1968'de Ahmet Sezgine beste vermeye başladı. Daha sonraları sahnelerde Ahmet Sezgin'e kaval ile eşlik ederek profesyonel müzik hayatına devam etti.

Kaval ve bağlama çalan bestekâr Ali Gencebay, 30 civarında ünlü sanatçıyla sahnede çalıştı. Bedri Aysel, Şakir Öner Günhan, Nuri Sesigüzel'le uzun yıllar çalıştı.

İlk plağını 1969 da okudu. Bugüne kadar 12 plak, 8 kaseti yayınlandı. Sesi etkileyici, pes ve tesirlidir.

Solist olarak yurt içinde ve yurt dışında birçok konser verdi. 1987'de sahneyi bıraktı.

Sanatçının 200'e yakın bestesi bulunmaktadır. Bütün şarkılarının söz ve müziği kendisine aittir. Dünya Besteciler Listesi'ne girmiştir.

Çakmak Çakmağa Geldik, Yar Diline Diline, Belimizi Büken Var, Yalansın Dünya, Kandırılar, Kara Gözlü Yar, Seveyim Seni, Vay Canım Vay, Bu Gece Bu Gece, Kadayıf Tepsi Tepsi, Yol Vermez ki Yüce Dağlar Geleyim, Bu Gece Buralıyam, eserlerinden bazılarıdır. "Yar Diline Diline" bestesi ödül almıştır.

Ali Gencebay'ın "Giden Gidene" isimli cd'si insanı gerçekten tefekküre sevk eden bir yapıt. Güftesi; hayal dünyasında yüzen, boş işlerle uğraşan, yaşam biçimini şamataya göre endekslemiş tipleri tarif etmekte ve onlara seslenmektedir.

Ali Gencebay ve Sıra gecesi gurubu

Acırım insana gaflette diye
Hiç yoktan günaha giren girene
Bir ömür yaşayıp ibret almadan
Dünyayı terk edip giden gidene

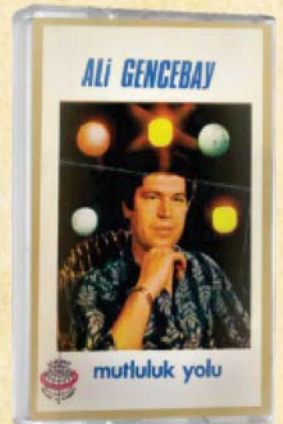
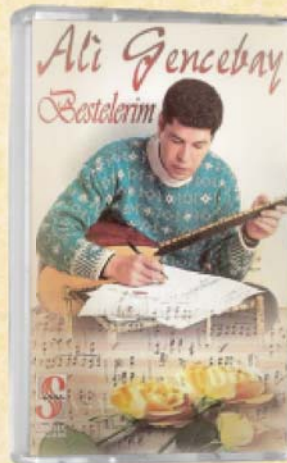
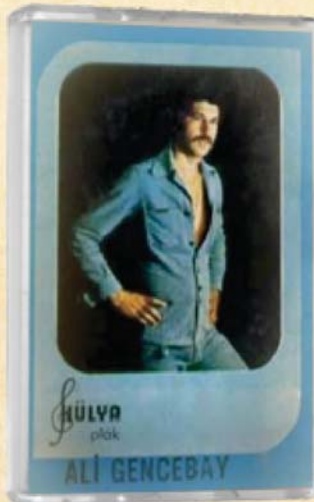
...
Sanma ki bu dünya sana kalacak
Ölüm gelse seni kim kurtaracak?
Bu can topraktandı, toprak olacak
Kefenli kefesiz giden gidene

Bestekâr Ali Gencebay, yıllardır yaptığı çalışmalarla Türk Müziğine önemli katkıda bulunmuş ve pek çok esere imza atmıştır. Müzik ve beste çalışmaları yoğun biçimde devam eden bestekârın Türkiye'de şarkısını okumayan sanatçı yok gibidir. "Yar Diline" isimli bestesini 90 sanatçı okumuştur.

Sanatçının iki sinema filmi bulunmaktadır. Birisi 1980'de Yılmaz Tatlıses ile birlikte "Acımasız Dünya", diğeri ise 1985'te Mahmut Tuncer, Yunus Bülbül ve Abdullah Yüce ile "Mutsuzlar" filmleridir.

Evli olup üç erkek, bir kızı vardır.

Halen İstanbul'da yaşayan bestekârimız, "Ali Gencebay Urfa Sıra Gecesi Ekibi" ile programlar yapmaktadır.

Elin Elime Değsin İstersen Ölüm (Yar diline diline)

♩ = 86

112

Saz...

E lin e li me de ğ sin is ter sen ö lüm
Se ni ni çin bu can dan dün ya dan ge ç tim

Diz çö ke yim ö nü ne yar et me zu lüm
Gön lü mün sa ra yı na yar se ni seç tim

Yar di li ne di li ne Sa rı la yım be li ne

Koy ke lep çe vur sun lar A ya ğı ma e li me

Ben seni bu gönlüme yar eylemişem
Bu canımı yoluna kul eylemişem

Yar diline diline
Sarılaydım beline
Koy kelepçe vursunlar
Ayağıma elime

Leblebi Koydum Tasa (Çakmak çakmağa geldim) Kadın Kına Havası

♩ = 96

214

Leb le bi koydum ta sa El vur dum ba sa ba sa
Her ye ri ni be ğen dim Bi raz cık boy dan kı sa
Çak mak çak ma ğa gel dim Kı na yak ma ğa gel dim
Ay şe tey ze ağ la ma Kı zın al ma ğa gel dim

Bağçanızda gül var mı
Gül dibinde yer var mı
Bu gece buralıyam
Yatağında yer var mı

Çakmak çakmağa geldim
Kına yakmağa geldim
Ayşe teyze ağlama
Kızın almağa geldim

Evlerinde var kilim
Lal olsun benim dilim
Büyüğünü everdim
Küçüğe Allah kerim

Çakmak çakmağa geldim
Kına yakmağa geldim
Ayşe teyze ağlama
Kızın almağa geldim

O Kadar Güzelsin Ki

♩ = 80

229

Dönüşte:

O kadar gü zel sin ki Gö ren ler hay ra no lur

Dönüşte:

İ ki gö nül bi rol sa Sa manlık sey ra no lur

Ma şal lah ma şal lah Kırk bir ke re ma şal lah

Bu gön lü mün sul ta nı Se no lur su nin şal lah

Bir gördüm âşık oldum
O güzel gözlerine
Aklım başımdan gitti
Vallah döndüm deliye

Maşallah maşallah
Kırkbir kere maşallah
Bu gönlümün sultanı
Sen olursun inşallah

Salına yar salına
İnci dizsem koluna
Ben canımı adadım
Vallah senin yoluna

Maşallah maşallah
Kırkbir kere maşallah
Bu gönlümün sultanı
Sen olursun inşallah

“Urfa Dağlarında Gezdiğim Çağlar” Türküsunün Öyküsü

Hamza ECE
Derleyici - Arşivci

Ali, 27 yaşında bir gençtir. İşsiz arkadaşlarıyla Suriye'ye kaçakçılığa gidip gelir. 4-5 kez gidip geldikten sonra sevdiği kıza nişan yapar.

Kaçığa gidip gelmek çok tehlikelidir. Aradan üç ay geçer ailenin tek oğlu olan Ali, yine Suriye'ye kaçığa gitmeye niyetlenir. Çünkü nişanlısına kavuşması ve evlenmesi için bu kaçığa giderek para kazanmak zorundadır.

Ali kararını verir. “Son kez gidip geleyim, düğünümü yüzümün akıyla yapayım” der ve arkadaşlarıyla kaçığa gider. Dönüşte işler ters gider. Jandarmaya yakalanırlar. Jandarmanın dur ihtarına uymazlar ve kaçmaya devam ederler. Jandarmalar birkaç uyarı ateşi açsalar da bunlar bu kaçak malı getirmek zorundalar diye jandarmayı dinlemezler. Jandarmalar bakar ki bunların duracağı yok. Sonuçta jandarmalar bunları vurmaya zorunda kalırlar. Açılan ateşte Ali ile iki arkadaşı hemen can verirler. Ali'nin vurulduğu haberi Urfa'ya gelince ocaklarına ateş düşer. Ali'nin ve iki arkadaşının cenazeleri Urfa'ya getirilir Çift Kubbe Mezarlığı'na defnedilir.

Kel Hamza (Hamza Şenses), Ali'nin halası oğlu olduğu için mezarının başında o da bulunur. Bu gencin ölümüne, mücadelesine ve nişanlısına kavuşamamasına çok üzülen ve duygulanan Kel Hamza, dayanamaz ve mezarlıkta sazı eline alır ve mısralar kendiliğinden dökülür.

Of aman ...

Urfa dağlarında gezdiğim çağlar
Virana dönmüştür o güzel bağlar
Analar bacılar derdime ağlar

Söyleyin anama anam ağlasın
Uy nedim, uy nedim, arkadaş nedim,
Kaderim böyle imiş kime ne deyim.

Of aman ...

Urfa'nın önünde kavga kuruldu
Kurşun ata ata kolum yoruldu
Söyleyin dayıma Ali vuruldu

Söyleyin anama kara bağlasın
Uy nedim, uy nedim, arkadaş nedim,
Kaderim böyle imiş kime ne deyim.

Urfa Dağlarında Gezdiğim Çağlar

Serbest

Of a man Ur fa dağ la rın da gez di ğim çağ
lar Vi ra na dön
müştür o gü zel bağ lar
A na lar ba cı lar der di me ağ lar
Söy le yin a na ma ka ra bağ la sın
Oy nedim ne dim ar ka daş ne dim
Ka de rim böy ley miş ki me ne de yim Of a man Ur fa
nı nönünde kavga ku rul du
Kur şu na ta a ta ko lum yo rul du
Söy le yin da yı ma A li vu rul du

ŞURKAV Kültür - Sanat Kursları

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) bünyesinde 2013-2014 eğitim ve öğretim dönemi içerisinde Halil Balkçioğlu eğitimliğinde Türk Halk Müziği Çocuk Korosu, Mustafa Gümüş eğitimliğinde Tiyatro, Mahmut Dörtbudak eğitimliğinde Hüsn-ü Hat ve Osmanlıca, Mehmet Polat eğitimliğinde Farsça, Hüseyin Akpınar eğitimliğinde Ney ve Tasavvuf Korosu kursları açıldı. Kursların tümüne 325 kursiyer kayıt edilerek kurslara devam edildi.

ŞURKAV'ın açmış olduğu ücretsiz kurslarda; yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet, din ve dil farkı gözetilmeksizin katılanlara sosyal ve kültürel bilgi ve beceriler kazandırılmakta yada mevcut bilgi ve becerileri geliştirilmektedir.

Şanlıurfa'nın kültür ve sanat hayatını zenginleştiren bu çalışmalarla örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da bu sistemin herhangi bir kademesinde bulunan veya örgün eğitimlerini tamamlamış kişilerin, kültür gönüllüsü, beceri sahibi, iyi ahlaklı, özgür düşünceli, katılımcı, paylaşımcı ve üretken vatandaş olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Bugüne kadar ŞURKAV'da açılan kurslar sonucunda yurdumuza ve ailelerine faydalı çok sayıda sanatkar vasıflı insan yetişmiştir. Ayrıca ŞURKAV kurslarından yetişmiş gençlerimiz ilgili dallarda girdikleri üniversite yetenek sınavlarında ve çeşitli yarışmalarda başarılı olmuşlardır.

Dönem sonunda kurslara düzenli olarak devam eden kursiyerlere kurs bitirme sertifikaları verilmekte ve sergi, gösteri, konser düzenlenmektedir.

ŞURKAV Şanlıurfa Geleneksel El Sanatları Merkezi (GESEM) Kursları

Şanlıurfa Valiliği ve ŞURKAV tarafından, unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarının canlandırılması için 2010 yılında kurulan "Şanlıurfa Geleneksel El Sanatları Merkezi"nde; Culhacılık (Bez Dokumacılığı), Keçecilik, Kürkçülük, Kazazlık, Halıcık ve Kilimcilik, Telkari (Gümüşçülük), Ağaç Oymacılığı, Seramik ve Mozaik eğitimlerine bu yıl da devam edildi.

Haliliye Halk Eğitim Merkezi işbirliği ile yürütülen "Geleneksel El Sanatları Eğitimleri"ne katılan gençler,

unutulmaya yüz tutan bu sanatların gelecekte sürdürülmesi ve yaşatılması çalışmalarına katkıda bulunacaklardır.

Eğitimlerde geleneksel ürünlerin yanı sıra, bazı el sanatları ürünleri yeni tasarımlarla yeni kullanım alanları kazandırılarak da üretilmektedir.

GESEM ziyarete açık olup ürün satışı da yapılmaktadır.

Adres: Atatürk Mahallesi, 19. Sokak (Kehriz Sokak), No. 26, (Tarihi Mahmut Nedim Konağı bitişiği) Tel: 0.414.3136862

ŞURKAV'dan 38. Yayın... "Urfa Basın Tarihi Ve Yerel Gazetecilik (1867-2013)"

Harran Üniversitesi Öğretim Görevlilerinden Dr. Kemal KAPAKLI tarafından yayına hazırlanan "Urfa Basın Tarihi ve Yerel Gazetecilik (1867-2013)" isimli kitap, Şubat 2014'te yayınlandı. 368 sayfadan oluşan kitap içerik olarak bugüne kadar hiç ele alınmamış konuları kapsamaktadır. Kitapta Urfa Basın Tarihi'nin neredeyse Türk Basın Tarihi'yle yaşıt olduğu görülmektedir. 1867'den günümüze kadar Urfa Basını ile ilgili araştırmaya dayanan bilgileri içeren bu kitapta aynı zamanda yerel gazetecilik de ele alınmış; yerel gazeteciliğin sorunları, nitelikleri ve özellikleri bilimsel bir şekilde ortaya konulmuştur.

Yüzlerce yıllık
Geleneksel El Sanatları

yeniden
hayat
buluyor...

- Cülhacılık
- Keçecilik
- Kazazlık
- Kürkçülük
- Seramik
- Ağaç Oymacılığı
- Gümüşçülük
- Mozaik
- Dokumacılık

Online Mağaza

www.urfagesem.com

ŞANLIURFA GELENEKSEL
EL SANATLARI MÜZESİ VE SATIŞ MERKEZİ
Balıklıgöl Yanı Hotel El-Ruha Yanı Şanlıurfa
Tel: 0414 215 65 27

ŞANLIURFA GELENEKSEL
EL SANATLARI MERKEZİ (GESEM ATÖLYELERİ)
Atatürk Mah. 19. Sokak (Kehriz Sokak) No: 26 Şanlıurfa
Tel: 0414 313 68 62

Tapınaklar Kenti Soğmatar

Soğmatar Kutsal Tepe'de Ay Tanrısı Sin Kabartması ve sağında Güneş Tanrısını tasvir eden kabartma heykel / M.S. 165

Soğmatar; Şanlıurfa'nın 65 km. doğusunda, Tek Tek Dağları üzerinde bulunan 18 asırlık bir kent kalıntısıdır. Bu tarihi kent kalıntısı, Yardımcı (Sumatar) Nahiyesi'ne bağlı Yağmurlu Köyü içindedir. "Soğmatar" kelimesi, Arapça yağmur çarşısı anlamındaki "Sukel-Matar" sözcüğünden gelmektedir.

Köyün ortasında bulunan höyük, Soğmatar'ın milattan önceki tarihini gün ışığına çıkartacak tarihi belgeleri içersinde barındırmaktadır. Tepelerdeki duvar ve burç kalıntıları, höyüğün miladi II. yüzyılda kale olarak kullanıldığını kanıtlar.

Soğmatar, tarihteki esas ününü Ay Tanrısı Sin'in "Tanrıların Efendisi" (Marelahe) olarak kabul edildiği ve tapınıldığı dini bir merkez olmasından almaktadır. Kutsal Tepe yazıtları, Pognon (Ponyon) Mağarası ve şehrin tam ortasında yer alan höyüğüyle gök cisimlerinin kutsal sayıldığı putperest bir inanç olan 'Pagan' inancının en önemli şehirlerinden biridir. Kutsal Tepe'nin batısındaki tepelerde yedi adet gezegen tanrısı tasvir eden tapınak kalıntıları bulunur. Bunlardan silindirik gövdeli Venüs Tapınağı günümüze ulaşmıştır. Bu tapınakların altındaki kayaya oyulmuş mezarlara bölgede valilik yapmış yönetici ve asiller gömülmekteydi.